

Studia
Politicae Tom 40
Universitatis 2025
Silesiensis

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

Studia Politicae Universitatis Silesiensis

Tom 40

pod redakcją
Macieja Marmoli

Pełniący obowiązki redaktora naczelnego / Acting Editors-in-Chief

dr Maciej Marmola, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Nauk Politycznych

dr Agnieszka Turoń-Kowalska, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Nauk Politycznych

Kolegium redakcyjne / Scientific Advisory Board

prof. dr hab. Marek Barański, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Nauk Politycznych; dr hab. Marian Gierula, prof. UŚ, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Medialnej; dr hab. Jan Iwanek, *professor emeritus*, Uniwersytet Śląski w Katowicach; dr hab. Mariusz Kolczyński, prof. UŚ, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Medialnej; dr hab. Zbigniew Oniszczyk, prof. UŚ, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Medialnej; prof. dr hab. Mieczysław Stolarczyk, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Nauk Politycznych; prof. dr hab. Sylwester Wróbel, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Nauk Politycznych

Rada Naukowa „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” / Scientific Advisory Board of “Studia Politicae Universitatis Silesiensis”

Luis Aguiar de Luque, Dr., Carlos III University of Madrid (Spain); Andrzej Antoszewski, PhD, DSc, (Full) Professor, University of Wrocław (Poland); Roman Bäcker, PhD, DSc, (Full) Professor, Nicolaus Copernicus University in Toruń (Poland); Ladislav Cabada, doc. PhD., Metropolitan University Prague (Czechia); Roman Chytilík, doc. PhD., Masaryk University in Brno (Czechia); Bogusława Dobek-Ostrowska, PhD, DSc, (Full) Professor, University of Wrocław (Poland); Guillermo Escobar Roca, PhD, DSc, ProfTit, University of Alcalá (Spain); Ján Koper, PhD, DSc, ProfTit, Matej Bel University in Banská Bystrica (Slovakia); Alexander Korochensky, PhD, DSc, ProfTit, Belgorod State University (Russian Federation); Bronislav Kováčik, PhD, DSc, Assoc. Prof., Matej Bel University in Banská Bystrica (Slovakia); Barbara Krauz-Mozer, PhD, DSc, (Full) Professor, Jagiellonian University (Poland); Fulco Lanchester, PhD, DSc, (Full) Professor, Sapienza University of Rome (Italy); Maria Marczevska-Rytko, PhD, DSc, (Full) Professor, Maria Curie Skłodowska University in Lublin (Poland); Tomasz Mielczarek, PhD, DSc, (Full) Professor, Jan Kochanowski University in Kielce (Poland); Andrzej Podraza, PhD, DSc, John Paul II Catholic University of Lublin (Poland); Viktor A. Sidorov, PhD, Professor, Saint Petersburg State University (Russian Federation); Ildefonso Soriano López, PhD, DSc, ProfTit, Complutense University of Madrid (Spain); Stanisław Sulowski, PhD, DSc, (Full) Professor, University of Warsaw (Poland); Alicja Stępień-Kuczyńska, PhD, DSc, (Full) Professor, University of Łódź (Poland); Jarosław Uściak, PhD, DSc, Assoc. Prof., Matej Bel University in Banská Bystrica (Slovakia); Milan Vošta, PhD, DSc, Assoc. Prof., Metropolitan University Prague (Czechia); Tadeusz Wallas, PhD, DSc, ProfTit, Adam Mickiewicz University (Poland); Klaus Ziemer, PhD, DSc, ProfTit, Trier University (Germany); Arkadiusz Żukowski, PhD, DSc, (Full) Professor, University of Warmia and Mazury in Olsztyn (Poland)

Półrocznik recenzowany, wydawany przez Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach / **Peer-reviewed semi-annual**, published by the Institute of Political Sciences of the University of Silesia in Katowice

Spór o podmiotowość. Ocena polsko-rosyjskich relacji energetycznych w myśli politycznej Prawa i Sprawiedliwości w trakcie debaty parlamentarnej Sejmu RP IV, VI i VII kadencji

The Dispute over Sovereignty: An Evaluation of Polish-Russian Energy Relations in the Political Thought of the Law and Justice Party during Parliamentary Debates in the IV, VI, and VII Terms of the Polish Sejm

Michał Paszkowski*

Abstrakt

Relacje pomiędzy Polską a Rosją stanowią ważny przedmiot badań nad polityką zagraniczną, zagadnienie to odgrywa też istotną rolę w polskiej debacie parlamentarnej. Jednym z czynników wpływających na stosunki między oboma krajami jest kwestia współpracy energetycznej, która od wielu lat stanowi ważny punkt sporu politycznego w Polsce, rzutujący na poziom bezpieczeństwa państwa. Celem poznawczym artykułu była interpretacja poglądów przedstawicieli Prawa i Sprawiedliwości w trakcie IV, VI i VII kadencji Sejmu RP na to, jak kształtują się relacje polsko-rosyjskie w wymiarze

Abstract

Relations between Poland and Russia are an important subject of foreign policy research, and the issue has played an important role in the Polish parliamentary debate. One of the factors affecting relations between the two countries is the issue of energy cooperation, which for many years has been an important point of political dispute in Poland projecting the level of state security. The cognitive purpose of the article was to interpret the views of representatives of the Law and Justice Party during the fourth, sixth and seventh terms of the Polish Sejm on how Polish-Russian relations are shaped

* Instytut Europy Środkowej; <https://orcid.org/0000-0002-2751-8550>; michal.paszkowski@ies.lublin.pl

energetycznym. Za punkt wyjścia posłużyła teza, że PiS oceniało polityczno-energetyczne stosunki z Rosją w badanym okresie w sposób negatywny, co wynikało z błędnych decyzji kierunkowych podjętych przez koalicje rządowe SLD-UP oraz PO-PSL.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, energetyka, myśl polityczna, Prawo i Sprawiedliwość, stosunki polsko-rosyjskie

in the energy dimension. The starting point was the thesis that the Law and Justice party assessed political-energy relations with Russia in a negative way during the period under study, which was due to the wrong directional decisions taken by the SLD-UP and PO-PSL government coalitions.

Keywords: security, energetics, political thought, Law and Justice, Polish-Russian relations

Wprowadzenie

Stosunki polsko-rosyjskie stanowią jeden z najważniejszych obszarów badawczych w polskiej polityce zagranicznej, jeżeli nie najważniejszy. To, jak się kształtują, z uwagi na uwarunkowania historyczne było zawsze kluczowym punktem debaty politycznej w Polsce, również w okresie funkcjonowania Sejmu RP IV, VI i VII kadencji. Politycy tworzący rządy koalicyjne Sojuszu Lewicy Demokratycznej i Unii Pracy w latach 2001–2005, a także Platformy Obywatelskiej i Polskiego Stronnictwa Ludowego w latach 2007–2015 nadali relacjom polsko-rosyjskim postać, którą opozycyjne ugrupowania parlamentarne generalnie krytkowały. Analiza ich oceny podejmowanych wówczas decyzji pozwala określić przedmiot sporu politycznego w Polsce, gdzie relacje polsko-rosyjskie są niezwykle istotne, oraz uchwycić sposób, w jaki rozumiała politykę zagraniczną opozycja parlamentarna w badanym okresie.

Przez lata liczne ugrupowania polityczne w Polsce wskazywały, że zasadne jest zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego państwa. Poszczególne rządy w odmienny sposób postrzegały słuszość kooperacji energetycznej z Federacją Rosyjską. W latach 2001–2005 i 2007–2015 partie opozycyjne komentowały decyzje polityczne rządów koalicyjnych SLD i UP oraz PO i PSL wpływające na poziom bezpieczeństwa energetycznego Polski. Przedstawiciele opozycji parlamentarnej, a zwłaszcza Prawa i Sprawiedliwości, opowiadali się za zapewnieniem większej równowagi w relacjach gospodarczych ze wschodnim sąsiadem poprzez zróżnicowanie struktury dostaw surowców energetycznych, czyli przejawianie w tych stosunkach silniejszej podmiotowości.

Celem poznawczym artykułu jest odnosząca się do badań nad myślą polityczną¹ interpretacja poglądów Prawa i Sprawiedliwości, ugrupowania, które w IV,

¹ Przez myśl polityczną należy rozumieć „wszelką formę refleksji nad rzeczywistością polityczną, niezależnie od stopnia rozwoju, wewnętrznej spójności i systematyzacji oraz uteoretyzowania i konkretyzacji” (Jachymek, Paruch, 2011, s. 11).

VI i VII kadencji Sejmu RP krytycznie oceniało relacje polityczno-energetyczne pomiędzy Polską a Federacją Rosyjską². Zawężenie analizy jedynie do Prawa i Sprawiedliwości wynikało z założenia, że tylko to stronnictwo zarówno w latach 2001–2005, jak i w latach 2007–2015 pełniło funkcję partii opozycyjnej w polskim parlamencie. Struktura artykułu ma charakter problemowy, a poruszone zagadnienia ujęto w dwóch rozdziałach. W pracy kluczowe były odpowiedzi na trzy pytania badawcze:

- 1) jak politycy wspomnianego ugrupowania oceniali stosunki polsko-rosyjskie, w tym politykę zagraniczną wobec wschodniego sąsiada w wymiarze energetycznym prowadzoną przez rządy koalicyjne SLD-UP oraz PO-PSL;
- 2) w jaki sposób politycy PiS rozumieli relacje polityczne, w tym pozycję obu państw (podmiotowość);
- 3) jak oceniano politykę rządu koalicyjnego SLD-UP, a następnie PO-PSL w kontekście zapewnienia energetycznego bezpieczeństwa państwa, a także rolę, jaką miała odegrać Federacja Rosyjska w tym zakresie.

Z uwagi na obszar badawczy podstawą artykułu są jedynie źródła zastane, które mają zasadnicze znaczenie w badaniach nad myślą polityczną. Dlatego też wykorzystano wypowiedzi publiczne przedstawicieli PiS w trakcie posiedzeń plenarnych oraz prac w komisjach Sejmu RP IV, VI i VII kadencji. Rozwiązaniu problemu badawczego służyła analiza zawartości (*content analysis*) dokumentacji źródłowej i analiza danych zastanych (*desk research*) traktowanych jako zarówno świadectwa, jak i ślady myśli politycznej. Badanie obejmuje konkretny okres: cezurę początkową stanowi 2001 r., kiedy to ukonstytuował się Sejm IV kadencji, a władzę w Polsce przejęły SLD i UP, natomiast cezurę zamykającą stanowi 2015 r., czyli koniec Sejmu VII kadencji i utworzenie rządu przez przedstawicieli Prawa i Sprawiedliwości.

Dwie przesłanki legły u podstaw rozważań nad oceną stosunków polsko-rosyjskich w kontekście energetycznym. Pierwszą było przekonanie o istotnym wpływie tych zagadnień na kształt rodzimej debaty politycznej nad zapewnieniem bezpieczeństwa państwa. Drugą był ograniczony poziom rozpoznania poglądów Prawa i Sprawiedliwości na kierunek prowadzenia polityki energetycznej wobec Rosji. Artykuł przedstawia główne opinie formułowane przez polityków tego ugrupowania na temat polityki zagranicznej Polski w latach 2001–2005 oraz 2007–2015. Punktem wyjścia analiz była teza, że PiS oceniało relacje polityczno-energetyczne z Rosją w badanym okresie w sposób negatywny, co wynikało z błędnych decyzji kierunkowych, które podejmowały koalicje rządowe SLD-UP oraz PO-PSL. Na brak równowagi w tych relacjach wpływała szczególnie kooperacja energetyczna, według PiS prowadząca do zachwiania podmiotowej pozycji Polski w stosunkach ze wschodnim sąsiadem.

² Kwestia zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego państwa stanowi przedmiot badań nad myślą polityczną partii politycznych (Paszkowski, 2015, s. 99–109).

Krytyka polityki energetycznej koalicji rządowej w latach 2001–2005

Dla Prawa i Sprawiedliwości fundamentalnym elementem polityki energetycznej była chęć zmniejszenia zależności od dostaw surowców z Federacji Rosyjskiej (Lewandowski, 2013, s. 253–267; Polniak, 2012, s. 89–104). Ta kwestia znajdowała się w programie ugrupowania od samego początku. W sposób szczególny członkowie PiS oceniali politykę Rosji wobec państw Europy Środkowej, która powodowała ich uzależnienie od surowców importowanych ze wschodu. Kluczowym celem polityki zagranicznej było według PiS zmniejszenie oddziaływania Rosji w regionie (Paruch i Rydel, 2011, s. 193–217). W trakcie IV kadencji Sejmu RP zwracano uwagę na trzy zagadnienia, które zdaniem PiS negatywnie wpływały na pozycję państwa w środowisku międzynarodowym: (1) zaniechanie współpracy z Norwegią w zakresie dostaw gazu ziemnego, (2) renegocjację kontraktu jamalskiego, (3) prywatyzację przedsiębiorstw energetycznych w Polsce.

Prawo i Sprawiedliwość przypisywało współpracy z Norwegią w sprawie dostaw surowców energetycznych wymiar strategiczny. Twierdziło, że bezpośrednie połączenie obu krajów miałoby wiele zalet, z czego co najmniej trzy fundamentalne. *Primo*, ograniczenie zależności od importu gazu ziemnego z Federacji Rosyjskiej. Dla PiS najważniejszym elementem prowadzonej przez lata polityki energetycznej była chęć zbudowania zróżnicowanej struktury dostaw surowców, a duże dostawy z Rosji uniemożliwiały podjęcie takich działań. Z tego też względu podnoszono, że utworzenie bezpośredniego połączenia z Norwegią zwiększy rywalizację cenową w Polsce oraz przyczyni się do wzrostu poziomu bezpieczeństwa dostaw gazu ziemnego.

Secundo, osłabienie pozycji Rosji w Europie Środkowej. Uważano, że niezrealizowanie tego typu inwestycji spotęguje niekorzystne uwarunkowania międzynarodowe, również zdolność Rosji do monopolizacji rynku gazu ziemnego w tej części Europy (Falfus, 2005). Powstanie alternatywnych tras transportu wspomnianego surowca pozwoliłoby zmniejszyć zależność poszczególnych państw od jedynej dostawcy w regionie.

Tertio, zmniejszenie roli Niemiec na energetycznej mapie kontynentu. Zdaniem PiS brak budowy gazociągu z Norwegii powodował, że kluczową rolę w regionie odgrywały Niemcy, które za sprawą istniejącej sieci przesyłowej mogły kształtować ceny surowca. Jak wskazywał Jacek Falfus (2005), poseł PiS, „Polska nigdy nie będzie samodzielnym rynkiem hurtowym gazu ziemnego, pozostaną nim Niemcy”. A zatem niemożliwość handlu gazem ziemnym przez terytorium Polski z kierunków alternatywnych do Rosji skutkowałą monopolizacją rynku i ograniczeniem rangi naszego kraju w środowisku międzynarodowym. W przypadku budowy polsko-norweskiego gazociągu istniała możliwość wzmocnienia współpracy państw Europy Środkowej oraz osłabienia pozycji Rosji i Niemiec

w regionie, co miało duże znaczenie w relacjach nie tylko gospodarczych, lecz także politycznych.

W kontekście umowy z Rosją na dostawy gazu ziemnego PiS podkreślało, że porozumienie było niekorzystne dla Polski z dwóch fundamentalnych powodów. Po pierwsze, przyjęta konstrukcja umowy implikowała pełne uzależnienie od dostaw ze wschodu (Kruk, 2005a). W ramach nowych postanowień kontraktu rząd Leszka Millera zmniejszył import z tego kierunku o ok. 20–30%, ale zobowiązał się do zakupu w formie „bierz lub płać” (*take-or-pay*) oraz zwiększył liczbę punktów odbioru surowca o trzy: Drozdowicze, Wysokoje, Tietierowka (Jasiński, 2005). Takie rozwiązanie nie było dobre dla Polski z uwagi na rosnące zapotrzebowanie na gaz ziemny (Marcinkiewicz, 2004). Po drugie, zawarcie omawianego porozumienia praktycznie eliminowało możliwość realizacji projektów alternatywnych (dywersyfikacyjnych). W ocenie PiS kontrakt jamalski był narzędziem nacisku na Polskę i z tego też względu członkowie ugrupowania podkreślali zasadność renegotjacji umowy. Niemniej ich zdaniem toczony wówczas negocjacje polsko-rosyjskie źle poprowadzono, przez co wzrosła zależność naszego kraju od Rosji. Twierdzili, że podpisana umowa dowodziła, jak słabą pozycję negocjacyjną miała Polska oraz jak w tych uwarunkowaniach źle się przedstawiała podmiotowość państwa.

W odniesieniu do kwestii prywatyzacji spółek energetycznych wyraźnie wskazywano negatywne konsekwencje sprzedaży udziałów spółki EuRoPol Gaz należących do PGNiG (Ujazdowski, 2005). Jak zaznaczał Ludwik Dorn (2005a; zob. też Dorn, 2004), poseł PiS, „to jest otwarcie drogi do opanowania transgranicznego przesyłu – podstawowego interesu dla Polski – przez Rosję”. W tej sytuacji podnoszono, że tak prowadzona polityka energetyczna stoi w sprzeczności z polską racją stanu, gdyż godzi w interesy państwa i okazuje się zbieżna z polityką Rosji, która próbuje przejmować aktywa energetyczne, przede wszystkim transport surowców w państwach Europy Środkowej. Narzędziem realizacji celów polityki zagranicznej były więc koncerny energetyczne (Dorn, 2005b). Również negatywne stanowisko członkowie partii zajmowali wobec możliwości sprzedaży spółki Rafineria Gdańska. Nie tylko negowali zasadność tej transakcji, która spowodowałaby zależność od Federacji Rosyjskiej, lecz także podkreślali, jak ważne jest zachowanie nadzoru nad spółką. Wskazywali, że w tej potencjalnej transakcji nie chodziło wyłącznie o zakład przetwórstwa ropy naftowej oraz sieć stacji paliw, ale dodatkowo o terminal naftowy w Gdańsku. Według Antoniego Macierewicza (2005), posła PiS, sprzedaż „oznaczałaby w istocie pełne uzależnienie Polski od rosyjskiego dostawcy i likwidację wszystkich niezależnych możliwości działania Polski. Cała polska energetyka byłaby uzależniona od Rosji”.

Już pod koniec IV kadencji Sejmu RP doszło do zawarcia umowy rosyjsko-niemieckiej w sprawie budowy Gazociągu Północnego, którego cel stanowił transport surowca z Rosji do Europy Zachodniej z pominięciem Ukrainy oraz państw Europy Środkowej. W ocenie polityków PiS ów projekt miał w sposób

fundamentalny zmienić sytuację energetyczną w tej części kontynentu. Uważali oni to wydarzenie za bardzo groźne, rzutujące na bezpieczeństwo energetyczne Polski (Sanecka-Tyczyńska, 2021, s. 110–128). Ich zdaniem podpisaniu umowy sprzyjała bierna polityka energetyczna rządu Leszka Millera, a później Marka Belki. Podkreślano, że powstanie Gazociągu Północnego jest wbrew interesom Polski, i uznano jego budowę za element ekonomizacji rosyjskiej polityki zagranicznej w duchu doktryny Falina-Kwicińskiego (Kruk, 2005b). Jak zaznaczał Kazimierz Michał Ujazdowski (2005), poseł PiS, „dzieje się to [zawarcie umowy – M.P.] w sytuacji, w której rząd lewicowy dobrowolnie zrezygnował z alternatywnego źródła dostępu do gazu [tj. projektu norweskiego – M.P.], a w roku 2003 pogorszył pozycję Polski w trakcie negocjowania i uzgodnienia porozumienia dotyczącego dalszej realizacji kontraktu jamalskiego”. Dlatego też twierdzono, że rząd Polski w latach 2001–2005 obniżył poziom bezpieczeństwa państwa, gdyż nie tylko nie dążył do zablokowania rosyjsko-niemieckiej inwestycji, lecz także nie promował na forum międzynarodowym alternatywnych rozwiązań (np. gazociągu Amber) (Hozakowska, 2017, s. 145–161; Ujazdowski, 2005; Wicha, 2018, s. 401–407).

Rekapitułując rozważania, należy wskazać, że w ocenie członków PiS polityka energetyczna Polski w latach 2001–2005 była bierna, co doprowadziło do zmniejszenia bezpieczeństwa państwa. Uważali oni, że wszelkiego rodzaju działaniami starano się utrzymać jego pozycję tranzytową oraz zapewnić dostępność surowca kosztem daleko idących ustępstw względem Rosji. W konsekwencji w relacjach rosyjsko-polskich panowała dysproporcja. Takiej polityce podporządkowano różne kwestie: wstrzymanie realizacji kontraktu norweskiego, negocjacje z Rosją oraz proces prywatyzacji spółek energetycznych. Co istotne, według PiS pomimo tak daleko idących ustępstw, a częściowo także błędów w ocenie środowiska międzynarodowego, czyli przede wszystkim polityki zagranicznej Rosji, nie nastąpiło wzmocnienie bezpieczeństwa energetycznego Polski. Wręcz przeciwnie – liczba zagrożeń wzrosła, gdy weźmie się pod uwagę projekt budowy Gazociągu Północnego.

Ocena polsko-rosyjskich relacji energetycznych w latach 2007–2015

Relacje energetyczne z Rosją od lat są kluczowym elementem polityki zagranicznej Polski, co wynika ze stopnia uzależnienia od dostaw surowców energetycznych ze wschodu. Taki stan rzeczy jest różnie postrzegany w zależności od rządu sprawującego władzę. Na lata 2007–2015 przypada niezwykle ważny

okres dla owych relacji, który obejmował kilka procesów i decyzji rzutujących na poziom bezpieczeństwa państwa, a także na stosunki gospodarcze ze wschodnim sąsiadem. Ocena polityki zagranicznej względem Rosji przez partie opozycyjne w Sejmie VI i VII kadencji zasadniczo była negatywna. Wśród licznych ugrupowań wątek energetyczny podnosili w szczególności przedstawiciele PiS, którzy krytykowali nierealistyczną koncepcję resetu wobec Rosji (Prawo i Sprawiedliwość, 2014). Jeśli chodzi o konkretne wydarzenia, można wyodrębnić dwa, które kształtowały relacje obu państw: (1) zawarcie umowy na dostawy gazu ziemnego z Federacji Rosyjskiej, (2) budowę Gazociągu Północnego.

W latach 2009–2010 zagadnieniem ogromnie ważnym dla bezpieczeństwa energetycznego Polski były dostawy gazu ziemnego z Federacji Rosyjskiej. Prowadzone wówczas rozmowy na szczeblu rządowym oraz między zainteresowanymi przedsiębiorstwami (PGNiG i Gazpromem) dotyczyły głównie dwóch wątków. *Primo*, utrzymania tranzytowego położenia Polski, czemu miało służyć wydłużenie umowy na przesył gazu ziemnego. *Secundo*, zakupu go od Rosji, co miało umożliwić import „najtańszego” surowca. Stanowisko polityków PiS w tym zakresie było zgoła odmienne niż rządu PO-PSL. Obawiali się oni bowiem, że kontynuacja dostaw w większości z jednego dominującego kierunku sprawi, iż nie wzrośnie bezpieczeństwo energetyczne państwa. Powątpiewali zatem w sens zakupu gazu ziemnego z Rosji, gdyż taka sytuacja podważała zasadność prowadzenia polityki dywersyfikacji, a nawet kontynuowania budowy terminalu regazyfikacyjnego w Świnoujściu. Jak podkreślał Adam Rogacki (2009), poseł PiS, „[t]eoretycznie może pan [Waldemar Pawlak – M.P.] powiedzieć: skoro najtańszy, to weźmy tylko z Rosji. Tylko wtedy jakie mamy możliwości negocjacyjne?” (zob. też Kowal, 2009). Wskazywano, że trwające rozmowy zakładają w różnych wariantach zwiększenie wolumenu dostaw oraz przedłużenie umowy z Rosją nie do 2014 r., czyli momentu planowanego oddania do eksploatacji terminalu regazyfikacyjnego w Świnoujściu, lecz do 2037 r. lub nawet 2045 r. (Gęsicka, 2010; Kaczyński, 2010; Worach, 2010). Obawiano się, że takie postanowienia negatywnie wpłyną na możliwość podpisania alternatywnych kontraktów na dostawy surowca od innych producentów przez terminal LNG budowany w Świnoujściu.

Według polityków PiS należało szukać różnych dostawców gazu ziemnego, a więc podejmować działania na rzecz zmiany struktury kontraktowej. Poleganie na jednym dostawcy, tym bardziej na Federacji Rosyjskiej, uznawali oni za błędną strategię. W ich ocenie wschodnie mocarstwo nie mogło być gwarantem bezpieczeństwa energetycznego naszego państwa. Jak podkreślał bowiem Wojciech Jasiński (2009), poseł PiS, „trzeba pamiętać, że Rosja głośno deklaruje, iż gaz jest jej orężem”. Dlatego też uważano, że dywersyfikacja źródeł i kierunków dostaw tego surowca wymaga odpowiednich inwestycji, choć mogłoby się to przełożyć na wyższą finalną cenę.

Co warte zaznaczenia, w trakcie rozmów polsko-rosyjskich na temat dostaw gazu ziemnego toczyły się rozmowy dotyczące budowy połączenia elektroenergetycznego z obwodem kaliningradzkim. Zdaniem przedstawicieli PiS tego typu sytuacja była zagrożeniem dla bezpieczeństwa energetycznego Polski z dwóch zasadniczych powodów: (1) obawiano się dalszego uzależnienia od dostaw już nie tylko gazu ziemnego, lecz także energii elektrycznej; (2) powstanie połączenia ograniczyłoby potrzebę inwestowania w krajowy system elektroenergetyczny (Rogacki, 2009). W konsekwencji negatywnie oceniano możliwość pogłębiania kooperacji pomiędzy obu państwami na polu energetycznym.

Niezwykle ważnym zagadnieniem w relacjach polsko-rosyjskich, które stanowiło zarazem istotny element debaty politycznej trwającej wówczas w Polsce, była budowa Gazociągu Północnego (później nazwę zmieniono na Nord Stream 1). Inwestycja realizowana przez spółki energetyczne z Federacji Rosyjskiej i Niemiec wpływała ujemnie na poziom bezpieczeństwa państw Europy Środkowej, w tym Polski. W latach 2007–2015 przedstawiciele partii opozycyjnych wielokrotnie zwracali uwagę na zasadność blokowania owego projektu. Według Prawa i Sprawiedliwości inwestycja m.in. mogła szkodzić środowisku naturalnemu, a także ogólnie polskim interesom (szerzej: Paszkowski, 2023, s. 135–148). Jak podkreślała Grażyna Gęsicka (2010), posłanka PiS, gazociąg zagrażał bezpieczeństwu państwa i mógł doprowadzić do uzależnienia energetycznego Polski od dostaw surowców z Rosji: „Polska pod rządami Donalda Tuska nie umiała znaleźć sposobu na zapewnienie krajowi bezpieczeństwa w strategicznej dziedzinie, jaką jest energetyka”. Oceniano, że inwestycja miała charakter polityczny, a nie ekonomiczny. Jak wskazywał Kosma Złotowski (2012), poseł PiS, „rurociąg bałtycki [Gazociąg Północny – M.P.] powstał niezależnie od jakichkolwiek kalkulacji biznesowych”. To powodowało, że gazociąg mógł nie tylko trwale zmienić kierunek dostaw gazu ziemnego do Europy Środkowej, lecz także zmodyfikować pozycję geopolityczną poszczególnych państw (Karski, 2010). Dlatego też partia opowiadała się za umiędzynarodowieniem inwestycji i za przeformowaniu zasady solidarności energetycznej, która pozwalałaby blokować inwestycje sprzeczne z interesem państw członkowskich UE (Karski, 2009). Generalnie PiS podkreślało, że na poziomie Unii Europejskiej „należy ustanowić mechanizmy uniemożliwiające realizację inicjatyw i inwestycji jednych państw, o ile godzą one w bezpieczeństwo energetyczne innych państw członkowskich, takich jak niemiecko-rosyjski Gazociąg Północny na dnie Morza Bałtyckiego” (Prawo i Sprawiedliwość, 2009).

Uogólniając, trzeba powtórzyć, że PiS oceniało współpracę energetyczną pomiędzy Polską a Federacją Rosyjską jako zasadniczo błędną. Jego przedstawiciele podnosili argumenty, że wynegocjowany kontrakt prowadzi do uzależnienia energetycznego państwa, a także niekorzystnie wpłynie na realizowane projekty dywersyfikacyjne (głównie terminal LNG w Świnoujściu). Uważali, że ta dyskusyjna polityka skutkuje nierównymi relacjami polityczno-gospodarczymi obu

państw. Z tego też względu PiS w trakcie VI i VII kadencji wskazywało negatywne konsekwencje budowy Gazociągu Północnego dla państwa. Podkreślało, że jest to projekt polityczny – wymierzony w bezpieczeństwo energetyczne Polski i innych krajów Europy Środkowej – a nie ekonomiczny.

Podsumowanie

Stosunki polsko-rosyjskie od lat stanowią ważny element debaty politycznej w Polsce, co wynika z istniejących często znacznych różnic pomiędzy obu państwami. W latach 2001–2015 jednym z obszarów o charakterze strategicznym wpływających na ich relacje była współpraca w wymiarze energetycznym. Poszczególne rządy i opozycyjne ugrupowania parlamentarne zajmowały w sprawie kooperacji polsko-rosyjskiej zróżnicowane stanowiska. Niemniej można powiedzieć, że Prawo i Sprawiedliwość przez lata reprezentowało niezachwianą postawę w kwestii dostaw surowców energetycznych z Federacji Rosyjskiej. W tym kontekście członkowie ugrupowania, zaniepokojeni poziomem uzależnienia Polski od Rosji, podkreślali zasadność bardziej podmiotowej polityki gospodarczej. W konsekwencji krytycznie oceniali politykę energetyczną wobec wschodniego sąsiada prowadzoną przez koalicję wyborcze SLD-UP oraz PO-PSL. Wyraźnie wskazywali błędy wynikające z braku kontynuowania działań dywersyfikacyjnych (m.in. budowy gazociągu Baltic Pipe), dotyczące sposobu negocjacji kontraktów na import gazu ziemnego z Rosji, a także związane z procesem prywatyzacji spółek energetycznych.

To, jak kształtowały się polsko-rosyjskie relacje polityczne, rzutowało na współpracę w wymiarze energetycznym. Jednocześnie działania Rosji w kierunku monopolizacji rynków energii w Europie Środkowej oraz bliska kooperacja z Niemcami powodowały, że relacje te były trudne. Według PiS duże uzależnienie Polski od dostaw surowców energetycznych ze wschodu zagrażało bezpieczeństwu państwa. Komentując trwającą współpracę, członkowie partii zwracali uwagę na brak równowagi pomiędzy obu państwami. Zważywszy na dążenie Rosji do budowy Gazociągu Północnego, a także na prywatyzację spółek energetycznych w Polsce i możliwość uczestnictwa spółek rosyjskich w tym procesie, PiS stało na stanowisku, że Rosja nie traktuje Polski w sposób podmiotowy. Negatywnie oceniano również politykę energetyczną prowadzoną w latach 2001–2005 przez koalicję Sojusz Lewicy Demokratycznej i Unii Pracy, a w latach 2007–2015 – Platformy Obywatelskiej oraz Polskiego Stronnictwa Ludowego. Zdaniem członków partii Rosja powinna być jednym z kilku dostawców surowców energetycznych, zamiast odgrywać dominującą rolę. Taka nierówność ograniczała bowiem swobodę prowadzenia polityki zagranicznej.

Podsumowując, trzeba wskazać, że do ważniejszych elementów polityki zagranicznej Polski należy kooperacja z Federacją Rosyjską, która obejmuje liczne wymiary, w tym energetyczny. W ocenie PiS relacje obu krajów nie miały charakteru kooperacji dwóch podmiotów w stosunkach międzynarodowych, gdyż Rosja starała się uzależniać państwa Europy Środkowej, w tym Polskę, od eksportowanych surowców energetycznych. Politycy PiS twierdzili, że powinno się podejmować działania, które pozwolą zdywersyfikować źródła i kierunki importu gazu ziemnego i ropy naftowej. Usiłowali punktować szkodliwe posunięcia koalicji SLD-UP oraz PO-PSL, równocześnie domagając się nadania polsko-rosyjskim relacjom podmiotowości. Tego typu postulat był możliwy jedynie w razie rozbudowy infrastruktury i nawiązania relacji biznesowych z innymi eksporterami surowców. Zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego Polski według PiS mogło zapewnić większą równowagę w stosunkach polsko-rosyjskich.

Bibliografia

- Dorn, L. (2004). Wypowiedź w trakcie debaty nad wnioskiem o wyrażenie wotum nieufności ministrowi skarbu państwa Zbigniewowi Kaniewskiemu. Sejm IV kadencji, 74 pos., 28.04.2004. <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata4.nsf/9a905bcb5531f478c125745f0037938e/d6c7c884402e6c20c12574780042979c?OpenDocument>
- Dorn, L. (2005a). Wypowiedź w trakcie debaty nad pierwszym czytaniem poselskich projektów uchwał w sprawie skrócenia kadencji Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej. Sejm IV kadencji, 102 pos., 5.05.2005. <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata4.nsf/9a905bcb5531f478c125745f0037938e/efc8f95bfa9f8031c12574790041eec5?OpenDocument>
- Dorn, L. (2005b). Wypowiedź w trakcie dyskusji nad pierwszym czytaniem komisijnego projektu uchwały w sprawie prywatyzacji w 2005 r. przedsiębiorstw, których dotyczy uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 10 września 2004 r. Sejm IV kadencji, 103 pos., 20.05.2005. <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata4.nsf/9a905bcb5531f478c125745f0037938e/130750f1ae338fefc12574790042136f?OpenDocument>
- Falfus, J. (2005). Wypowiedź w trakcie posiedzenia Sejmu RP. Sejm IV kadencji, 107 pos., 7.07.2005. <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata4.nsf/9a905bcb5531f478c125745f0037938e/709f849d3d31d8a7c125747b0035c9de?OpenDocument>
- Gęsicka, G. (2010). Wypowiedź w trakcie dyskusji nad informacją ministra spraw zagranicznych o założeniach polskiej polityki zagranicznej w 2010 roku. Sejm VI kadencji, 64 pos., 8.04.2010. <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata6.nsf>
- Hozakowska, M. (2017). Stosunki polsko-rosyjskie w czasie rządów Prawa i Sprawiedliwości (2005–2007). In *Gremium. Studia nad historią, kulturą i polityką*, 11, 145–161.

- Jachymek, J., Paruch, W. (2011). Wstęp. W: J. Jachymek i W. Paruch (red.), *Więcej niż niepodległość. Polska myśl polityczna 1918–1939* (s. 9–14). Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Jasiński, W. (2005). Wypowiedź w trakcie dyskusji nad informacją Rządu Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie renegotjacji traktatu gazowego z Rosją w oparciu o raport Najwyższej Izby Kontroli. Sejm IV kadencji, 97 pos., 17.02.2005. <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata4.nsf/9a905bcb5531f478c125745f0037938e/08e28c13d1025d42c1257479003da49b?OpenDocument>
- Jasiński, W. (2009). Wypowiedź w trakcie posiedzenia Komisji Gospodarki nr 130. Sejm VI kadencji, 4.11.2009. <https://orka.sejm.gov.pl/Biuletyn.nsf/wgskrrn6/GOS-130>
- Kaczyński, J. (2010). Wypowiedź w trakcie posiedzenia Sejmu RP. Sejm VI kadencji, 74 pos., 23.09.2010. <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata6.nsf/cf6cd6bc70d259a4c125738c004d6617/5a5eddd2a22742674c12577a8002eb108?OpenDocument>
- Karski, K. (2009). Wypowiedź w trakcie dyskusji nad informacją ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2009 r. Sejm VI kadencji, 35 pos., 13.02.2009. <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata6.nsf/cf6cd6bc70d259a4c125738c004d6617/e3bc9e981a0aedc2c125755f00323052?OpenDocument>
- Karski, K. (2010). Wypowiedź w trakcie dyskusji nad informacją ministra spraw zagranicznych o założeniach polskiej polityki zagranicznej w 2010 roku. Sejm VI kadencji, 64 pos., 8.04.2010. <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata6.nsf/8640dfd0299082d5c1257385003ef986/79a9c1320810170fc1257700002c30f3?OpenDocument>
- Kowal, P. (2009). Wypowiedź w trakcie dyskusji nad informacją Prezesa Rady Ministrów na temat bezpieczeństwa energetycznego Polski w związku z przerwaniem dostarczania gazu ziemnego z Rosji przez terytorium Ukrainy. Sejm VI kadencji, 33 pos., 9.01.2009. <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata6.nsf/8640dfd0299082d5c1257385003ef986/46efalf71e0a6612c125753c002daff8?OpenDocument>
- Kruk, E. (2005a). Wypowiedź w trakcie dyskusji nad informacją Rządu Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie renegotjacji traktatu gazowego z Rosją w związku z raportem Najwyższej Izby Kontroli. Sejm IV kadencji, 97 pos., 17.02.2005. <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata4.nsf/9a905bcb5531f478c125745f0037938e/b4f326526ced64b9c1257479003da570?OpenDocument>
- Kruk, E. (2005b). Wypowiedź w trakcie posiedzenia Sejmu RP. Sejm IV kadencji, 107 pos., 7.07.2025. <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata4.nsf/9a905bcb5531f478c125745f0037938e/947966ff9a6e979dc125747b0035c7cb?OpenDocument>
- Lewandowski, A. (2013). Rosja i jej znaczenie dla międzynarodowego bezpieczeństwa Polski w koncepcjach politycznych Prawa i Sprawiedliwości. W: A. Lewandowski, W. Wojdyło i G. Radomski (red.), *Rosja w polskiej myśli politycznej XX–XXI wieku* (s. 253–267). Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Macierewicz, A. (2005). Wypowiedź w trakcie posiedzenia Sejmu RP. Sejm IV kadencji, 95 pos., 6.01.2005. <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata4.nsf/9a905bcb5531f478c125745f0037938e/8d2c607da0567fdb1257479003d6e4c?OpenDocument>
- Marcinkiewicz, K. (2004). Wypowiedź w trakcie posiedzenia Komisji Gospodarki nr 229, Komisji do spraw Kontroli Państwowej nr 91 oraz Komisji Skarbu

- Państwa nr 147. Sejm IV kadencji, 14.07.2004. <https://orka.sejm.gov.pl/Biuletyn.nsf/0/730E626CC6D322F8C1256EDE004822FC?OpenDocument>
- Paruch, W., Rydel, M. (2011). Założenia strategiczne w koncepcji polityki zagranicznej RP – analiza myśli politycznej Prawa i Sprawiedliwości. W: A. Jarosz i K. Olszewski (red.), *Polityka zagraniczna III RP. 20 lat po przełomie*. T. 1: *Koncepcje, bezpieczeństwo, kwestie prawne i polonijne* (s. 193–217). Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Paszkowski, M. (2015). Specyfika badań politologicznych nad myślą polityczną w zakresie bezpieczeństwa energetycznego państwa. *Humanities and Social Sciences*, 2, 99–109. <https://doi.org/10.7862/rz.2015.hss.22>
- Paszkowski, M. (2023). Stanowisko Prawa i Sprawiedliwości wobec wpływu gazociągów Nord Stream 1 oraz Nord Stream 2 na bezpieczeństwo energetyczne państw Europy Środkowej. *Przegląd Zachodni*, 3, 135–148. <https://doi.org/10.60972/PZ.2023.3.135>
- Polniak, Ł. (2012). Bezpieczeństwo energetyczne państwa w programach polskich partii politycznych. *Nauki Społeczne*, 2, 89–104.
- Prawo i Sprawiedliwość. (2009). *Nowoczesna, solidarna, bezpieczna Polska. Program Prawa i Sprawiedliwości*. <https://oko.press/images/2017/10/PiS-program-2009.pdf>
- Prawo i Sprawiedliwość. (2014). *Zdrowie. Praca. Rodzina. Program Prawa i Sprawiedliwości 2014*. <https://app.isppan.waw.pl/wp-content/uploads/2024/04/1.72.14.2.pdf>
- Rogacki, A. (2009). Wypowiedź w trakcie posiedzenia Komisji Gospodarki nr 130. Sejm VI kadencji, 4.11.2009. <https://orka.sejm.gov.pl/Biuletyn.nsf/wgsknr6/GOS-130>
- Sanecka-Tyczyńska, J. (2021). Między mocarstwowością a peryferyjnością. Międzynarodowa pozycja Polski w XXI wieku w narodowej i konserwatywnej refleksji politycznej. *Polityka i Społeczeństwo*, 19(3), 110–128. <https://doi.org/10.15584/polispol.2021.3.8>
- Ujazdowski, K.M. (2005). Wypowiedź w trakcie posiedzenia Sejmu RP. Sejm IV kadencji, 107 pos., 7.07.2005. <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata4.nsf/9a905bcb5531f478c125745f0037938e/8b06639f0c713a8cc125747b0035c606?OpenDocument>
- Wicha, T. (2018). Stosunek Prawa i Sprawiedliwości do współpracy niemiecko-rosyjskiej. *Humanities and Social Sciences*, 25(3), 401–407. <https://doi.org/10.7862/rz.2018.hss.62>
- Worach, S. (2010). Wypowiedź w trakcie posiedzenia Komisji Skarbu Państwa nr 131. Sejm VI kadencji, 17.02.2010. <https://orka.sejm.gov.pl/Biuletyn.nsf/wgsknr6/SUP-131>
- Złotowski, K. (2012). Wypowiedź w trakcie posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych nr 44. Sejm VII kadencji, 27.09.2012. <https://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/biuletyn.xsp?sknr=SZA-44>

Postawy młodych mieszkańców Dąbrowy Górniczej wobec wyzwań miejskich Analiza problemów społecznych i przestrzennych

Attitudes of Young Residents of Dąbrowa Górnicza
towards Urban Challenges:
Analysis of Social and Spatial Issues

Mateusz Jankowski*

Abstrakt

Z perspektywy politologicznej problematyka młodzieży w polskich miastach stanowi złożone, interdyscyplinarne zagadnienie, obejmujące kwestie sprawczości obywatelskiej, partycypacji społecznej i udziału w kształtowaniu przestrzeni miejskiej. Celem przedstawionego tu badania było określenie, w jaki sposób młode osoby postrzegają wyzwania urbanistyczne związane ze zrównoważonym rozwojem oraz w jakim zakresie są gotowe angażować się w transformację miejskie. Badanie przeprowadzono metodą sondażową (techniką CAWI) na próbie mieszkańców Dąbrowy Górniczej w wieku poniżej 21 lat (N = 83),

Abstract

From a political science perspective, the issue of youth in Polish cities emerges as a complex and interdisciplinary topic, encompassing civic agency, social participation, and engagement in shaping urban spaces. The aim of this study was to examine how young people perceive urban challenges related to sustainable development and to what extent they are willing to engage in urban transformation processes. The empirical research was conducted using the CAWI method on a non-representative sample of inhabitants of Dąbrowa Górnicza under the age of 21 (N = 83), employing principal component analysis (PCA) with

* Szkoła Doktorska Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; <https://orcid.org/0000-0001-7353-9697>; mateusz.jankowski@us.edu.pl. Badanie przeprowadzono w ramach projektu „Od kandydatury do mandatu: badanie skutecznych kampanii wyborczych do rady miasta”, dofinansowanego z programu grantowego organizowanego przez Radę Młodych Europejskiego Miasta Nauki.

wykorzystując analizę głównych składowych (PCA) z rotacją Varimax i analizę skupień. Pozwoliło to zidentyfikować pięć czynników wyjaśniających 63,6% wariancji. Wyniki ukazują zróżnicowaną ocenę aspektów życia miejskiego – najwyżej oceniono infrastrukturę rekreacyjną, najniżej dostępność usług konsumpcyjnych – oraz brak istotnych różnic między płciami. Mimo niskiej oceny mieszkalnictwa nie zostało ono uznane za kluczowy problem, co skłania do krytycznej rewizji dotychczasowych ujęć teoretycznych. Badanie potwierdza rosnącą gotowość młodzieży do uczestnictwa w kształtowaniu przestrzeni miejskiej, a jednocześnie wskazuje na potrzebę zwiększania jej wiedzy o złożoności funkcjonowania współczesnych miast.

Słowa kluczowe: młodzież, problemy młodych, pokolenie Z, Dąbrowa Górnicza

Varimax rotation and cluster analysis. This approach enabled the identification of five factors explaining 63.6% of the variance. The results reveal a diverse assessment of urban life aspects – recreational infrastructure was rated the highest, while the availability of consumer services received the lowest scores – and no significant differences were found between male and female respondents. Despite receiving relatively low scores, housing was not classified as the most serious issue, prompting a reassessment of existing theoretical assumptions. The study highlights the growing readiness of youth to engage in urban transformation, while also underscoring the need to enhance their understanding of the systemic dimensions of city functioning.

Keywords: youth, youth issues, Generation Z, Dąbrowa Górnicza

Wstęp

Miasta, będące złożonymi strukturami społecznymi, ekonomicznymi i przestrzennymi, są idealnym przykładem zastosowania podejścia systemowego w badaniach naukowych. Od momentu sformułowania ogólnej teorii systemów przez Ludwiga von Bertalanffy'ego (1950, 1968, 1976) ujęcie systemowe zdobyło znaczną popularność w naukach społecznych, w tym w badaniach nad miastami. Jego podstawową zaletą jest możliwość analizy miasta jako całościowej, zintegrowanej struktury składającej się z różnorodnych elementów – infrastruktury, instytucji, społeczności i procesów – oraz relacji zachodzących zarówno pomiędzy nimi, jak i pomiędzy miastem a jego otoczeniem.

Miasto w ujęciu systemowym funkcjonuje jako organizm, którego dynamika opiera się na współzależnościach i przepływach, analogicznych do biologicznego modelu życia. Sieci relacji, np. między przestrzeniami mieszkalnymi a przemysłowymi czy między obywatelami a instytucjami, stanowią podstawę jego funkcjonalności. W tym sensie jest ono organizmem zdolnym do adaptacji, rozwoju i zmiany w odpowiedzi na czynniki zewnętrzne i wewnętrzne. Jednak w niektórych aspektach miasto można również postrzegać jako system mechaniczny, gdzie właściwie zaprojektowane elementy infrastruktury pełnią funkcję wydajnych i przewidywalnych mechanizmów działania (Parysek, 2015, s. 27).

Młodsze pokolenia stanowią nieocenione aktywa dla miast, są kluczowym elementem ich dynamiki i rozwoju wobec zmieniającej się wizji urbanistyki. W kontekście ewolucji zarządzania miastami w Unii Europejskiej i w związku ze zmianami legislacyjnymi, które mają wpływ na kształtowanie przestrzeni miejskich, młodzi ludzie przejawiają rosnącą świadomość dotyczącą mobilności, energii i zmian klimatycznych oraz zaangażowanie w te kwestie. Niemniej badania wskazują na pewną powierzchowność ich podejścia do bardziej złożonych problemów miejskich, co może wynikać z trudności w łączeniu osobistych potrzeb z wymaganiami społecznymi. Istotną rolę w tej sytuacji odgrywa edukacja, która powinna umożliwić młodzieży głębsze zrozumienie procesów decyzyjnych w zakresie urbanistyki i polityki miejskiej i aktywne uczestnictwo w owych procesach. Jak zauważają Himmel i współautorzy (2014, s. 399), aby skutecznie włączyć w nie młodych ludzi, należy zapewnić właściwe narzędzia edukacyjne i informacyjne, które pozwolą im na podejmowanie bardziej świadomych i odpowiedzialnych decyzji związanych z rozwojem miast.

Gdy analizuje się znaczenie miast w zarządzaniu Unią Europejską, dostrzegalna jest tendencja, że – chociaż formalnie są traktowane jako „odbiorcy” polityk – mają one coraz większy wpływ na procesy decyzyjne, w tym także na kształtowanie polityk miejskich. Współczesne miasta w ramach unijnych sieci i procesów konsultacyjnych uczestniczą w tworzeniu agend politycznych oraz planowaniu działań, co stawia je na pozycji współtwórców strategii, a nie tylko ich wykonawców. W kontekście tego procesu młodsze pokolenia mogą odegrać bardzo ważną rolę, o ile ich głosy będą odpowiednio brane pod uwagę na wczesnych etapach opracowywania polityk miejskich (Schultze, 2003, s. 121).

Problematykę młodych mieszkańców miast powinno się analizować z uwzględnieniem różnicowania płci. Według badań identyfikacja polityczna młodzieży na osi lewica – prawica wykazuje istotne różnice między dziewczętami a chłopcami, co może odzwierciedlać ich odmienne potrzeby i oczekiwania wobec programów politycznych poszczególnych ugrupowań. W 2015 r., kiedy odsetek młodzieży identyfikującej się z prawicą osiągnął rekordowy poziom, przyczynili się do tego przede wszystkim młodzi mężczyźni – aż 40% z nich deklarowało poglądy prawicowe (najwyższy wynik w historii badań CBOS-u), w porównaniu z 20% wśród kobiet. W 2020 r. sytuacja się zmieniła – za rekordową liczbę deklaracji lewicowych odpowiedzialne były głównie młode Polki. Aż 40% z nich utożsamiało się z lewicą (najwyższy wynik w historii badań CBOS-u i wzrost o ponad 20 punktów procentowych w porównaniu z rokiem poprzednim), podczas gdy wśród mężczyzn odsetek ten wynosił 22%. Warto zauważyć, że poglądy młodych Polaków uległy polaryzacji. W 2020 r. odsetek zarówno osób o poglądach lewicowych, jak i osób o poglądach prawicowych wzrósł, a odsetek centrystów oraz niezdecydowanych spadł, choć zmiany te były nierównomierne. Szczególnie widoczna jest zmiana w grupie młodych kobiet. W 2019 r. zaledwie 33% z nich

identyfikowało się z lewicą lub prawicą (wobec 46% wśród młodych mężczyzn), natomiast w 2020 r. wartość ta wzrosła do 57% (CBOS, 2021, s. 2).

Jednak efekt płci okazuje się bardzo wyraźny: młodzi mężczyźni są znacznie bardziej skłonni do utożsamiania się z radykalną prawicą niż z radykalną lewicą. Można przypuszczać, że młode kobiety o radykalnych poglądach częściej opowiadają się za lewicą, ponieważ ruchy feministyczne, zarówno w przeszłości, jak i obecnie, zazwyczaj mają charakter lewicowy (Uba i Bosi, 2022, s. 137). To może być decydujące przy identyfikacji problemów miejskich, gdyż rozbieżności ideologiczne mogą wpływać na priorytety i potrzeby młodych ludzi w różnych dziedzinach życia miejskiego.

Zaangażowanie młodych ludzi w sprawy publiczne nie zależy wyłącznie od ich zainteresowania problemami społecznymi, ale również od poczucia własnej efektywności obywatelskiej, które odnosi się do przekonania o umiejętności podejmowania skutecznych działań (Bandura, 1986, s. 16). Według badań istnieje związek między tym poczuciem a aktywnością społeczną, co z kolei rzutuje na przyszłe zaangażowanie w sprawy obywatelskie (Schulz i in., 2023). W kontekście edukacji obywatelskiej kluczowe jest rozwijanie tego poczucia u młodych ludzi. Badania wśród polskich ósmoklasistów przeprowadzone w 2022 r. w ramach Międzynarodowego Badania Kompetencji Obywatelskich (Wasilewska, red., 2023, s. 131) pokazują, że młodzież generalnie pozytywnie ocenia swoje przygotowanie do działań obywatelskich, choć dostrzegane są istotne różnice między oceną poszczególnych działań, a najniższe wyniki dotyczą aktywności wymagających publicznego zabierania głosu. Zaskakuje również niski poziom poczucia przygotowania do oceny wiarygodności informacji, co wskazuje na potrzebę dalszej edukacji w tym zakresie.

Współczesna młodzież coraz częściej jest określana mianem „pokolenia katastrof” – generacji, która wkracza w dorosłość w cieniu globalnych kryzysów, takich jak pandemia COVID-19, wojna w Ukrainie czy narastające zagrożenia klimatyczne i terrorystyczne. Zjawiska te mają bezpośredni wpływ na jej kondycję psychiczną – prowadzą do wzrostu neurotyczności oraz pogłębiania się lęków egzystencjalnych. Jak zauważa Piotr Długosz (2024, s. 95–104), młodzież zmaga się z silną presją osiągnięcia sukcesu, rozumianego głównie przez pryzmat kariery zawodowej i dobrobytu materialnego. Równocześnie towarzyszy jej lęk przed porażką, często wzmacniany przez oczekiwania rodziców i otoczenia społecznego.

Szczególnie niepokojącym trendem jest coraz bardziej utylitarne postrzeganie studiów wyższych. Młodzi traktują edukację przede wszystkim jako narzędzie zdobycia prestiżowej pozycji społecznej i ekonomicznej, co skutkuje krytycznym spojrzeniem na system edukacji – zwłaszcza w kontekście niewystarczającego przygotowania do egzaminu maturalnego i rosnącej potrzeby sięgania po korepetycje. Choć deklarują satysfakcję z życia, zarazem wskazują na nasilające się symptomy zaburzeń depresyjnych (Długosz, 2024).

Jak wynika z badań Trempały i Kapsy (2024, s. 168), poza wojną młodzi identyfikują również inne poważne zagrożenia – w tym kryzysy ekologiczne i ataki terrorystyczne. Potwierdzają to badania Dunne i Bijwaarda (2021, s. 5) oraz Hickman i współpracowników (2021, s. 867), które pokazują, że młodzi ludzie obawiają się przyszłości w obliczu kryzysu klimatycznego. Taka postawa świadczy o ich wysokim poziomie świadomości społecznej i politycznej, a także refleksyjności w odniesieniu do współczesnych realiów. Tym bardziej zasadne staje się pytanie, jak skutecznie wspierać młode pokolenie – zarówno w identyfikacji jego problemów, jak i w poszukiwaniu adekwatnych rozwiązań.

W literaturze przedmiotu dostrzeżono istotną transformację postaw obywatelskich młodzieży po 2020 r. W wyborach parlamentarnych w Polsce w 2023 r. odnotowano rekordowo wysoką frekwencję wśród wyborców z tej grupy wiekowej. Wielu komentatorów życia publicznego twierdzi, że właśnie głosy młodych przyczyniły się do zmiany układu sił politycznych, wsparli oni bowiem ówczesną opozycję parlamentarną mimo wcześniej deklarowanej trudności w jednoznacznym określeniu swych poglądów politycznych (Pieniężny, 2024, s. 17). Świadczy to o rosnącej gotowości młodych obywateli do czynnego udziału w życiu politycznym oraz o ich determinacji w dążeniu do zmiany rzeczywistości społecznej.

Młodsze pokolenie przejawia wyraźną tendencję do aktywnego kształtowania otoczenia. Jak wskazują badania przeprowadzone w Jekaterynburgu, młodzi ludzie coraz rzadziej ograniczają się do biernego użytkowania przestrzeni miejskich – zamiast tego stają się ich świadomymi współtwórcami, usiłując dostosować je do własnych potrzeb i stylu życia (Antonova, Musaev i Antonova, 2020, s. 3). W literaturze przedmiotu podkreśla się, że uwzględnianie opinii młodzieży w procesach planowania i projektowania urbanistycznego jest niezbędne do tworzenia środowisk, które będą służyły jej dobrostanowi psychicznemu. Bardzo ważne okazuje się zapewnienie jej bezpiecznych, dostępnych przestrzeni publicznych sprzyjających interakcjom społecznym oraz docenianie oryginalnych pomysłów młodych ludzi (Malone, 2001, s. 9).

Zrozumienie, jakich problemów w przestrzeni miejskiej doświadcza młodzież, stanowi podstawowy warunek jej realnego i skutecznego uczestnictwa w procesach współzarządzania miastem. Włączanie młodych w planowanie, projektowanie przestrzeni miejskiej i zarządzanie nią jest fundamentem zrównoważonego i inkluzywnego rozwoju urbanistycznego. W tym kontekście wskazuje się na potrzebę integracji młodzieżowej perspektywy z istniejącymi strukturami instytucjonalnymi (*youth mainstreaming*), a także wspierania inicjatyw oddolnych i organizacji prowadzonych przez młodych (*youth-led development*) (Gupta, 2024, s. 17). Coraz większe znaczenie przypisuje się również partycypacyjnym metodom tworzenia polityk publicznych na poziomie lokalnym, zachęcając do ich szerszego stosowania. Kluczową rolę ma w tym procesie wzmacnianie potencjału organizacji społeczeństwa obywatelskiego oraz społeczności lokalnych jako aktywnych uczestników życia publicznego.

Zauważa się jednak istotną lukę badawczą dotyczącą problemów, z jakimi mierzą się młodzi ludzie w środowisku miejskim. Jej wypełnienie wydaje się niezbędne, aby opracować adekwatne wizje i strategie, które odpowiadałyby rzeczywistym potrzebom młodzieży i przyczyniały się do poprawy jakości jej życia w mieście. Poglębione badania w tym obszarze umożliwią trafniejsze diagnozowanie wyzwań oraz skuteczniejsze angażowanie młodych w procesy decyzyjne, co w rezultacie sprzyjać będzie budowie miast otwartych, sprawiedliwych i dostosowanych do potrzeb przyszłych pokoleń.

Metody

Badanie zostało przeprowadzone od 19 listopada do 19 grudnia 2024 r. z zastosowaniem techniki *computer-assisted web interview* (CAWI), będącej nowoczesnym narzędziem gromadzenia danych za pomocą formularzy internetowych. Narzędzie badawcze zawierało 25 pytań, z czego 6 stanowiły pytania metryczne, a pozostałe dotyczyły oceny różnych problemów miejskich. Respondenci udzielali odpowiedzi przy użyciu skali Likerta, wybierając jedną z odpowiedzi w przedziale od „zdecydowanie dobrze” do „zdecydowanie źle”. Zadano także pytania na temat sylwetki kandydata do rady miasta, które jednak nie były przedmiotem tego badania i nie zostały uwzględnione w niniejszym opracowaniu.

W badaniu wzięło udział 83 mieszkańców Dąbrowy Górniczej, którzy nie przekroczyli 20. roku życia¹. Miasto to zostało wybrane do badania, ponieważ stanowi interesujący punkt wyjścia do analizy postaw i opinii młodzieży w kwestiach związanych z miejskimi problemami i wyzwaniami. Dąbrowa Górnicza, jako miasto z bogatą historią przemysłową, w ostatnich latach przechodzi istotne zmiany w zakresie urbanistyki i transformację przestrzeni publicznych oraz wprowadza działania na rzecz poprawy jakości życia mieszkańców. Dodatkowo, podobnie jak wiele innych miast w Polsce, boryka się z trudnościami towarzyszącymi przeobrażeniom, których wymagają współczesne trendy miejskie, m.in. mobilność, zrównoważony rozwój i adaptacja do zmian klimatycznych.

Wśród badanych 60,2% stanowiły kobiety (50 osób), a 39,8% to mężczyźni (33 osoby). Wśród mężczyzn 1 osoba miała wykształcenie niepełne podstawowe, z kolei w grupie kobiet odnotowano 4 takie przypadki. Najlicniejszą grupą w badaniu były osoby z wykształceniem podstawowym: 22 mężczyzn i 31 kobiet. Wykształcenie średnie lub policealne zadeklarowało 8 mężczyzn oraz 14 kobiet,

¹ Jako ograniczenia badania należy wskazać niewielką, niereprezentatywną próbę oraz zastosowanie techniki CAWI. W przyszłości warto rozważyć bezpośrednie dotarcie do młodych ludzi i uzupełnienie metod o badania jakościowe.

natomiast wykształcenie zawodowe/branżowe miały 2 osoby płci męskiej i 1 kobieta. Jeśli chodzi o zaangażowanie polityczne, 68 osób (81,9%) w badanej próbie oświadczyło, że nie głosowało jeszcze w wyborach samorządowych. W odniesieniu do zatrudnienia 74 osoby zadeklarowały, że nie pracują zawodowo. Tylko 2 osoby pracują w innych miastach, natomiast 7 respondentów jest zatrudnionych w Dąbrowie Górniczej.

Celem przeprowadzonego badania była identyfikacja i analiza sposobu postrzegania problemów miejskich przez młodych mieszkańców Dąbrowy Górniczej. Zasadniczy nacisk położono na ocenę czynników wpływających na jakość życia w mieście, takich jak: edukacja, mieszkalnictwo, komunikacja, rekreacja i kwestie konsumpcyjne. W kontekście edukacji badanie dotyczyło dostępności i jakości zasobów edukacyjnych oraz kulturalnych w opinii młodzieży. Uwzględniono zarówno formalny system oświaty, jak i infrastrukturę wspierającą rozwój edukacyjny i kulturalny. Problematyka mieszkalnictwa koncentrowała się na ocenie sytuacji mieszkaniowej w mieście, w szczególności na dostępności lokali (bądź na wynajem, bądź na sprzedaż). Obszar komunikacji obejmował percepcję infrastruktury transportowej oraz możliwości przemieszczania się po Dąbrowie Górniczej – uwzględniono tu zarówno stan dróg i udogodnienia dla pieszych czy rowerzystów, jak i funkcjonowanie transportu publicznego. Aspekt rekreacji rozumiany był jako dostępność oraz atrakcyjność miejsc i obiektów służących wypoczynkowi, aktywności fizycznej i integracji społecznej. Z kolei kwestie konsumpcyjne odnosiły się do podstawowych usług handlowych i gastronomicznych w mieście – ich dostępności, jakości, różnorodności oraz lokalizacji w przestrzeni miejskiej.

Badanie miało na celu uzyskanie wglądu w preferencje i oceny wymienionych aspektów, zwłaszcza w kontekście różnic płciowych i specyficznych wyzwań, które mogą dotyczyć młodszej grupy wiekowej. Procedura badawcza powinna się rozpocząć od przedstawienia pytań badawczych (Babbie, 2007, s. 129). Na początku zatem postawiono następujące pytania badawcze:

1. Czy istnieją różnice w postrzeganiu problemów miejskich z zakresu konsumpcji, szkolnictwa, rekreacji, komunikacji miejskiej oraz mieszkalnictwa przez młodzież z Dąbrowy Górniczej?
2. Czy młode pokolenie dąbrowian szczególnie negatywnie ocenia kwestie związane z mieszkalnictwem?
3. Czy występują istotne statystycznie różnice w ocenach problemów miejskich pomiędzy młodymi kobietami a mężczyznami z Dąbrowy Górniczej?

Na podstawie przedstawionych pytań badawczych wysunięto trzy hipotezy, które zostały skonfrontowane z danymi empirycznymi:

1. Istnieją różnice w średnich ocenach problemów miejskich z obszaru konsumpcji, szkolnictwa, rekreacji, komunikacji miejskiej oraz mieszkalnictwa.

2. Młodsze pokolenie szczególnie negatywnie ocenia kwestie związane z mieszkalnictwem, które uznaje za jedno z największych wyzwań utrudniających rozpoczęcie dorosłego życia w Dąbrowie Górniczej.
3. Występują istotne statystycznie różnice w ocenach problemów miejskich między kobietami a mężczyznami.

Aby głębiej zrozumieć opinie młodych mieszkańców Dąbrowy Górniczej na temat jakości życia w mieście, zastosowano metodę analizy głównych składowych (*principal component analysis*, PCA). Analiza miała na celu nie tylko uproszczenie struktury danych poprzez redukcję liczby zmiennych, lecz przede wszystkim identyfikację kluczowych obszarów tematycznych (czynników), które w największym stopniu wpływają na postrzeganie przestrzeni miejskiej przez młodych respondentów. Wybór tej metody umożliwił uzyskanie bardziej przejrzystego obrazu badanej rzeczywistości, co ułatwiło dalsze analizy porównawcze i interpretację wyników w kontekście polityki miejskiej.

Analizę PCA zastosowano do zestawu zmiennych zawartych w kwestionariuszu ankiety, który obejmował pytania dotyczące różnych aspektów życia miejskiego, m.in. edukacji, mieszkalnictwa, komunikacji, rekreacji i konsumpcji. Obszary te zostały wybrane na podstawie przeglądu literatury oraz wcześniejszych badań, sugerujących ich istotne znaczenie dla młodego pokolenia, jeśli chodzi o kwestie społeczno-przestrzenne. Zmienne pogrupowano tak, aby odzwierciedlały problemy życia codziennego w mieście najczęściej wskazywane przez młodzież w badaniach, dzięki czemu można było nie tylko je porównać, ale również uchwycić ukryte zależności między nimi.

Na pierwszym etapie analizy liczba czynników została wyodrębniona zgodnie z kryterium Kaisera–Guttmana (wartości własne większe niż 1). W celu poprawy przejrzystości wyników zastosowano ortogonalną rotację Varimax, co pozwoliło na lepsze rozróżnienie i interpretację składowych. Do interpretacji włączono jedynie zmienne o ładunkach czynnikowych powyżej 0,4, z uwzględnieniem ich spójności tematycznej. Zmiennych niespełniających tych warunków nie uwzględniono w końcowej analizie – nawet jeśli ich wartości ładunku były wysokie – z uwagi na brak powiązania tematycznego z innymi wskaźnikami. W rezultacie wyodrębniono pięć głównych składowych, które odpowiadają pięciu kluczowym obszarom życia miejskiego.

Dodatkowo, aby zbadać potencjalne różnice w ocenie poszczególnych składowych między grupami respondentów, zastosowano test t-Studenta dla prób niezależnych. Pozwoliło to określić, czy zaobserwowane różnice są istotne statystycznie, co z kolei umożliwiło dokładniejsze zrozumienie, w jakim zakresie płeć różnicuje postrzeganie konkretnych aspektów przestrzeni miejskiej przez młodych ludzi.

Wyniki

W wyniku przeprowadzonej analizy głównych składowych (PCA) udało się wyodrębnić pięć czynników, które łącznie wyjaśniają 63,6% całkowitej wariancji zawartej w danych. Oznacza to, że duża część informacji pierwotnie zawarta w licznych zmiennych została uchwycona w kilku obszarach tematycznych, co pozwala na uproszczoną i bardziej przejrzystą interpretację opinii młodych mieszkańców Dąbrowy Górniczej na temat życia w mieście.

Tabela 1

Początkowe wartości własne, wyjaśniona wariancja oraz rezultaty rotacji

Lp.	Początkowe wartości własne			Sumy kwadratów ładunków po wyodrębnieniu			Sumy kwadratów ładunków po rotacji		
	suma	% wariancji	% skumulowany	suma	% wariancji	% skumulowany	suma	% wariancji	% skumulowany
1	3,99	25,60	25,60	3,99	25,60	25,60	2,46	15,80	15,80
2	2,36	15,10	40,80	2,36	15,10	40,80	2,15	13,80	29,60
3	1,32	8,50	49,30	1,32	8,50	49,30	1,85	11,90	41,40
4	1,16	7,40	56,70	1,16	7,40	56,70	1,58	10,20	51,60
5	1,08	6,90	63,60	1,08	6,90	63,60	1,87	12,00	63,60
6	0,92	5,90	69,50						
7	0,83	5,30	74,80						
8	0,75	4,80	79,60						
9	0,71	4,50	84,20						
10	0,57	3,70	87,90						
11	0,44	2,80	90,70						
12	0,40	2,60	93,30						
13	0,34	2,20	95,40						
14	0,31	2,00	97,40						
15	0,24	1,60	99,00						
16	0,15	1,00	100,00						

Pierwsza składowa, nazwana „Szkolnictwo”, tłumaczy 25,6% wariancji i obejmuje zmienne dotyczące jakości szkolnictwa oraz dostępności bibliotek i domów kultury. Druga składowa, określona jako „Rekreacja”, wyjaśnia 15,1% wariancji i odnosi się do miejsc rekreacji, obiektów przeznaczonych dla młodzieży oraz terenów zielonych. Trzecia składowa, „Komunikacja”, obejmuje zmienne związane z jakością infrastruktury drogowej i transportu publicznego, a odpowiada za 8,5% wariancji. Czwarta składowa, „Mieszkalnictwo”, skoncentrowana na dostępności mieszkań na wynajem i do kupienia, tłumaczy 7,4% wariancji. Ostatnia, piąta składowa, nazwana „Konsumpcja”, wyjaśnia 6,9% wariancji i obejmuje zmienne dotyczące dostępności punktów gastronomicznych i sklepów.

Tabela 2 przedstawia macierz rotowanych ładunków czynnikowych, które potwierdzają spójność tematyczną wyodrębnionych składowych. Najwyższe ładunki na składowej „Rekreacja” uzyskały zmienne związane z obiektami przeznaczonymi dla młodzieży i do rekreacji oraz z dostępnością terenów zielonych, natomiast zmienne dotyczące punktów gastronomicznych i sklepów osiągnęły najwyższe wartości na składowej „Konsumpcja”.

Tabela 2

Macierz rotowanych składowych

Pytanie	Składowa				
	1	2	3	4	5
Jak ocenia Pan/Pani dostępność pracy w mieście zamieszkania?	0,05	0,07	0,26	-0,03	0,06
Jak ocenia Pan/Pani stan infrastruktury drogowej w swoim mieście?	0,58	0,02	0,42	0,05	-0,75
Jak ocenia Pan/Pani dostępność dróg rowerowych w swoim mieście?	-0,10	0,20	0,40	0,24	-0,07
Jak ocenia Pan/Pani dostępność mieszkań na wynajem w swoim mieście?	0,05	0,07	0,10	0,58	0,03
Jak ocenia Pan/Pani dostępność mieszkań do kupienia w swoim mieście?	-0,02	0,02	0,26	0,54	0,05
Jak ocenia Pan/Pani poziom komunikacji miejskiej w swoim mieście?	0,19	-0,05	0,94	0,40	-0,17
Jak ocenia Pan/Pani dostępność sklepów w swoim mieście?	0,33	0,03	0,34	-0,03	0,49
Jak ocenia Pan/Pani dostępność miejsc do rekreacji w swoim mieście?	0,28	0,62	0,07	0,10	0,28
Jak ocenia Pan/Pani dostępność obiektów przeznaczonych dla młodzieży w swoim mieście?	0,19	1,19	0,28	0,08	0,12
Jak ocenia Pan/Pani dostępność punktów gastronomicznych w swoim mieście?	0,09	0,23	0	0,11	0,91
Jak ocenia Pan/Pani dostępność usług pomocy społecznej w swoim mieście?	0,26	0,12	0,14	-0,01	0,01
Jak ocenia Pan/Pani dostępność bibliotek oraz domów kultury w swoim mieście?	0,54	0,18	-0,01	-0,10	0,26
Jak ocenia Pan/Pani dostępność miejsc w żłobkach i przedszkolach?	0,30	0,06	-0,07	0,12	0,05
Jak ocenia Pan/Pani jakość szkolnictwa w swoim mieście?	0,91	0	0,38	0,10	-0,11
Jak ocenia Pan/Pani dostępność terenów zielonych w swoim mieście?	0,51	0,41	-0,01	0,30	-0,14
Jak ocenia Pan/Pani działania na rzecz ochrony środowiska w swoim mieście?	0,54	0,11	-0,34	0,76	-0,05

Dla każdej z wyodrębnionych składowych obliczono średnie oceny nadane przez respondentów (tabela 3). Najwyższą ocenę uzyskała składowa „Rekreacja” (3,92), co wskazuje na względne zadowolenie młodych mieszkańców z dostępnych form spędzania czasu wolnego. Z kolei najniżej oceniono aspekt „Konsumpcja” (1,86) – sugeruje to, że młodzi odczuwają deficyt w zakresie gastronomii i handlu, co może być ważnym sygnałem dla lokalnych decydentów.

Tabela 3

Średnie oceny poszczególnych zmiennych w podziale na płeć

	Składowa szkolnictwa	Składowa rekreacji	Składowa komunikacji	Składowa mieszkalnictwa	Składowa konsumpcji
Kobiety	3,67	3,92	3,51	2,89	1,86
Mężczyźni	3,52	3,92	3,64	2,85	1,86
Razem	3,61	3,92	3,56	2,87	1,86

W celu zweryfikowania, czy płeć różnicuje sposób postrzegania analizowanych problemów miejskich, zastosowano test t-Studenta dla prób niezależnych, założwszy równowartość wariancji. Wyniki testów nie wykazały istotnych statystycznie różnic ($\alpha = 0,05$) w ocenach składowych między kobietami a mężczyznami.

Tabela 4

Wyniki współczynnika wartości p dla testów t-Studenta dla prób niezależnych przy założeniu równości wariancji w obu grupach

	Składowa szkolnictwa	Składowa rekreacji	Składowa komunikacji	Składowa mieszkalnictwa	Składowa konsumpcji
P($T \leq t$) dwustronny	0,803	0,474	0,997	0,977	0,407

Dyskusja

Przeprowadzona analiza pozwoliła zweryfikować postawione hipotezy badawcze i ujawniła zarówno zgodność z założeniami, jak i zaskakujące odchylenia od pierwotnych przewidywań. Choć badanie dotyczyło Dąbrowy Górniczej, jego wyniki mogą mieć wartość poznawczą także w odniesieniu do innych miast o podobnym charakterze społeczno-przestrzennym, zwłaszcza tych zmagających się z wyzwaniami w postaci transformacji gospodarczej, odpływu młodych ludzi czy ograniczonej dostępności usług publicznych. Trzeba jednak zachować ostrożność w generalizowaniu wniosków i traktować je przede wszystkim jako punkt wyjścia do badań porównawczych.

Jeśli chodzi o odpowiedź na pierwsze pytanie badawcze, analiza wykazała istnienie dużych różnic w postrzeganiu poszczególnych obszarów życia miejskiego, co potwierdziło pierwszą hipotezę. Otrzymane dane cechuje wyraźna gradacja – podczas gdy kwestie związane z rekreacją osiągnęły najwyższe oceny (średnia 3,92), zagadnienia konsumpcyjne, takie jak dostępność usług, sklepów i gastronomii, uzyskały wyjątkowo niskie noty (średnia 1,86). Rozbieżności te świadczą o różnorodnym odbiorze problemów miejskich przez młodych mieszkańców Dąbrowy Górniczej, co należy interpretować jako dowód różnic w priorytetach i potrzebach tej grupy społecznej. Najwyższe oceny związane z rekreacją wskazują na zadowalający stan infrastruktury miejskiej przeznaczonej do tego celu. Niskie oceny przypisane zagadnieniom konsumpcyjnym sugerują natomiast konieczność poprawy dostępności usług, sklepów i gastronomii, co mogłoby wpłynąć na komfort codziennego życia młodzieży.

Odnosnie do drugiego pytania badawczego dane empiryczne nie potwierdziły zakładanej hipotezy – mieszkalnictwo nie zostało ocenione szczególnie negatywnie. Mimo stosunkowo niskiej oceny (średnia 2,87) nie znalazło się ono na czele najpoważniejszych problemów wskazywanych przez respondentów. Wynik ten można interpretować w kontekście zmiennych warunków rynkowych, które w ostatnich latach charakteryzowały się intensyfikacją działań deweloperskich oraz wzrostem cen nieruchomości, zwłaszcza w okresie po pandemii COVID-19 (Zbyrowski, 2022). Kolejnym istotnym aspektem kwestii mieszkalnictwa jest to, że wsparcie, które oferuje rząd poprzez swoje programy, stanowiło silny impuls dla rynku nieruchomości, gdzie w efekcie wzrosły ceny mieszkań (Król, 2023). Warto również zauważyć, że ów wzrost współwystępuje ze zwiększaniem się zdolności kredytowej i średnich wynagrodzeń brutto, co mogło osłabić percepcję problemów mieszkalnictwa wśród badanych. Ponadto otwartość na nowe inwestycje mieszkaniowe w Dąbrowie Górniczej, takie jak wykorzystanie „lex deweloper” i budowa nowego osiedla (Lisiecki, 2023), mogły przyczynić się do bardziej umiarkowanego postrzegania tego obszaru przez respondentów.

Trzecia hipoteza badawcza również nie znalazła potwierdzenia – zgodnie z wynikami testu t-Studenta nie odnotowano istotnych różnic między płciami. Wskazuje to na względną jednorodność doświadczeń miejskich w tej grupie wiekowej. Interesujący w tym kontekście może być aspekt polityczny. Wcześniejsze badania ujawniają wyraźne różnice ideologiczne między kobietami a mężczyznami w Polsce, szczególnie w młodszym pokoleniu. Jak zauważono, kobiety częściej identyfikują się z lewicą i zajmują bardziej lewicowe stanowiska w wielu kluczowych kwestiach społecznych, podczas gdy mężczyźni w tej samej grupie wiekowej, choć także skłaniają się ku lewicy, przejawiają mniej radykalne postawy (Europejski Sondaż Społeczny, 2022). Nie wydaje się to jednak ważne w kontekście problemów w skali miasta. Najnowsze badania pokazują, że często skala lewica – prawica jest nadmiernie uproszczona, dlatego sugeruje się stosowanie narzędzi wielowymiarowych (Marzęcki, 2023). Brak znaczących różnic

może zatem wskazywać na pewną homogenizację wartości i poglądów w badanej grupie demograficznej, niezależnie od płci. Warto zauważyć, że w ostatnich wyborach samorządowych (2024 r.) najwięcej głosów w wyborach do rady miasta uzyskał KW Wyborców Marcina Bazylaka Dąbrowianie Razem, co może świadczyć o mniejszej wadze podziałów lewica – prawica w skali miejskiej.

Podsumowując, wyniki badań rzucają nowe światło na priorytety młodych mieszkańców Dąbrowy Górniczej – ukazują zarówno różnorodność ocen w zależności od kategorii problemów, jak i zaskakującą zgodność opinii w podziale ze względu na płeć. Z kolei obalenie drugiej i trzeciej hipotezy podkreśla znaczenie kontekstu społeczno-ekonomicznego oraz ewoluujących postaw politycznych w interpretacji uzyskanych wyników. Co interesujące, pokazują one, że młodzi ludzie nie tylko dostrzegają braki w przestrzeni miejskiej, ale również jasno identyfikują obszary funkcjonujące dobrze – co może sugerować rosnącą świadomość obywatelską i gotowość do formułowania oczekiwań wobec lokalnych władz. Może to być oznaka zmieniającej się roli młodzieży w miejskiej debacie publicznej – od biernych odbiorców przestrzeni miejskiej do potencjalnych jej współtwórców. Władze Dąbrowy Górniczej powinny rozważyć zwiększenie dostępności punktów gastronomicznych i usług dopasowanych do młodzieży – np. tworzenie stref młodzieżowych, food courtów, wsparcie dla food trucków – oraz kontynuować działania zapewniające lepsze oceny pozostałym składowym.

Podziękowania

Autor pragnie podziękować dr. Maciejowi Marmoli za pomoc metodologiczną w trakcie projektowania badania oraz za cenne wskazówki dotyczące struktury artykułu.

Bibliografia

- Antonova, N.L., Musaev, T.I., Antonova, P.O. (2020). Right to the city: Youth's view to live in the city. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 962, article 032076, 1–5. <https://doi.org/10.1088/1757-899X/962/3/032076>
- Babbie, E. (2007). *Badania społeczne w praktyce*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Prentice Hall.

- von Bertalanffy, L. (1950). An outline of general system theory. *British Journal of the Philosophy of Science*, 1(2), 134–165.
- von Bertalanffy, L. (1968). *General system theory: Foundations, development, application*. George Braziller.
- von Bertalanffy, L. (1976). Historia rozwoju i status ogólnej teorii systemów. W: G.J. Klir (red.), *Ogólna teoria systemów. Tendencje rozwojowe* (s. 27–47), przeł. Cz. Berman. Wydawnictwa Naukowo-Techniczne.
- CBOS. 2021. *Poglądy polityczne młodych Polaków a pleć i miejsce zamieszkania*. Komunikat z badań nr 28/2021. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_028_21.PDF
- Długosz, P. (2024). *Młodzież w epoce kryzysów*. Wydawnictwo Academicon. <https://doi.org/10.52097/acapress.9788367833219>
- Dunne, A., Bijwaard, D. (2021). *Co młodzież mówi o zmianach klimatu. Wyniki sondażu*. Ipsos. https://www.ekonsument.pl/materialy/publ_688_co_mlodziarz_mowi_o_zmianach_klimatu.pdf
- Gupta, J.K. (2024). Engaging youth in making urban areas more sustainable, liveable and productive. *Built Environment*, 10(2), 16–20. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.16225.21601>
- Hickman, C., Marks, E., Pihkala, P., Clayton, S., Lewandowski, E., Mayall, E.E., Wray, B., Mellor, C., Van Susteren, L. (2021). Climate anxiety in children and young people and their beliefs about government responses to climate change: A global survey. *The Lancet Planetary Health*, 5(12), 863–873.
- Himmel, S., Zaunbrecher, B., Wilkowska, W., Zieffle, M. (2014). The youth of today designing the smart city of tomorrow – Challenges to future mobility, energy, and city climate. W: M. Kurosu (red.), *Human-computer interaction: Applications and services* (s. 389–400). HCI 2014. Lecture Notes in Computer Science, vol. 8512. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-07227-2_37
- Król, A. (2023). Bankowość i finanse. Bezpieczny kredyt 2%. Sporo zalet, ale są i wady. *Miesięcznik Finansowy BANK*, 10. <https://bank.pl/bankowosc-i-finance-bezpieczny-kredyt-2-sporo-zalet-ale-sa-i-wady/>
- Lisiecki, G. (2023). *Dąbrowa Górnicza: rozpoczęła się budowa nowego osiedla, powstanie 168 mieszkań czynszowych*. 24Zagłębie. <https://www.24zaglebie.pl/dabrowa-gornicza-rozpoczela-sie-budowa-nowego-osiedla-powstanie-168-mieszkan-czynszowych-inwestycja-kosztuje-ponad-52-mln-zl>
- Malone, K. (2001). Children, youth and sustainable cities. *Local Environment*, 6(1), 5–12. <https://doi.org/10.1080/13549830120024215>
- Marzęcki, R. (2023). Orientacje ideologiczne i lewicowo-prawicowa samoidentyfikacja młodych Polek i Polaków: obraz politycznej przepaści płciowo-pokoleniowej. *Przegląd Politologiczny*, 3, 5–18. <https://doi.org/10.14746/pp.2023.28.3.1>
- Parysek, J. (2015). Miasto w ujęciu systemowym. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 77(1), 27–53. <https://doi.org/10.14746/rpeis.2015.77.1.3>
- Pieniężny, D. (2024). Kim są debiutujący wyborcy? Poparcie udzielane przez młodych wyborców w elekcjach parlamentarnych w Polsce w latach 2011–2023. *Dyskurs i Dialog*, 13, 1–24.

- Schultze, C.J. (2003). Cities and EU governance: Policy-takers or policy-makers?. *Regional and Federal Studies*, 13(1), 121–147. <https://doi.org/10.1080/714004785>
- Schulz, W., Fraillon, J., Losito, B., Agrusti, G., Ainley, J., Damiani, V., Friedman, T. (2023). *IEA International Civic and Citizenship Education Study 2022: Assessment framework*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-20113-4>
- Trempała, W., Kapsa, I. (2024). Percepcja zagrożeń dla bezpieczeństwa wśród młodzieży – przykład bydgoskich maturzystów 2018–2023. *Forum Pedagogiczne*, 14(2.1), 167–180. <https://doi.org/10.21697/fp.2024.2.1.13>
- Uba, K., Bosi, L. (2022). Explaining youth radicalism as a positioning of the self at opposite extremes. *Politics*, 42(1), 128–145. <https://doi.org/10.1177/0263395721990539>
- Wasilewska, O. (red.). (2023). *Młodzi w demokracji. Wyniki Międzynarodowego Badania Kompetencji Obywatelskich ICCS 2022*. Instytut Badań Edukacyjnych. https://iccs.ibe.edu.pl/wp-content/uploads/2023/12/ICCS-2022_raport.pdf
- Zbyrowski, R. (2022). Przyczynowość cen na rynku nieruchomości w Polsce. *Metody Ilościowe w Badaniach Ekonomicznych*, 23(3), 67–77. <https://doi.org/10.22630/MIBE.2022.23.3.7>

Prawo ekskluzywy jako sposób politycznego wpływu na wybór głowy Kościoła katolickiego Przypadek konklawe z 1903 r.

The Right of Exclusivity As a Means of Political Influence on the Election of the Head of the Catholic Church The Case of the 1903 Conclave

Dawid Pieniężny*

Abstrakt

Obowiązujące aż do 1904 r. prawo złożenia weta przeciw wynikowi konklawe przysługiwało kardynałom, którzy wyłącznie w imieniu władców Hiszpanii, Francji i Austrii mogli zgłaszać protest zwany ekskluzywą. Celem rozważań jest jego analiza jako próby politycznego wpływu na wybór papieża – głowy Kościoła katolickiego – na przykładzie ostatniego użycia tego prawa w czasie konklawe z 1903 r. W pracy postawiono trzy zasadnicze pytania badawcze: 1. Czym było prawo ekskluzywy i kto mógł z niego korzystać? 2. Dlaczego Kościół pozwalał na ingerencję w wybór papieża? 3. W jaki sposób i dlaczego użyto tej możliwości w trakcie konklawe z 1903 r.? Odpowiedzi na te pytania

Abstract

In force until 1904, the right of veto over the outcome of the conclave was vested in the cardinals, who, exclusively on behalf of the rulers of Spain, France and Austria, could lodge a protest known as an exclusivity. The aim of the present study is to analyse the right of exclusivity as an attempt to politically influence the election of the pope as head of the Catholic Church, using the example of its last use during the 1903 conclave. The paper poses three main research problems: 1. What was the right of exclusion and who could use it? 2. Why did the Church allow interference in the election of the Pope? 3. How and why was this possibility used during the 1903 conclave? The answers to these questions made it possible to show

* Uniwersytet Wrocławski; <https://orcid.org/0000-0003-3528-1351>; dawid.pieniezny2@uwr.edu.pl

pozwoły wskazać, że zastosowanie prawa ekskluzywy w 1903 r. przez polskiego kardynała Jana Puzynę w imieniu cesarza Franciszka Józefa I uniemożliwiło wybór kardynała Mariana Rampolli del Tindaro na papieża, a więc stanowiło bezpośredni polityczny wpływ władcy na wybór głowy Kościoła.

Słowa kluczowe: prawo ekskluzywy, wpływ polityczny, Stolica Apostolska, konklawe, władza polityczna

that the use of the right of exclusivity in 1903 by the Polish Cardinal Jan Puzyna on behalf of Emperor Franz Joseph I, prevented the election of Cardinal Mariano Rampolla del Tindaro as Pope, and therefore constituted a direct political influence of the ruler on the election of the head of the Church.

Keywords: law of exclusivity, political influence, Holy See, conclave, political power

Wprowadzenie

Nawet we współczesnym, z perspektywy europejskiej coraz bardziej zlaicyzowanym świecie (Mariański, 2016, s. 5–8; Pieniężny, 2024, s. 21–23) koniec pontyfikatu papieża i wybór jego następcy wywołują olbrzymie zainteresowanie medialne, społeczne, jak również polityczne (Biela, 2006, s. 85; Kokoszka, 2006, s. 214). Wszak Ojciec Święty jest nie tylko głową Kościoła katolickiego, lecz także przywódcą politycznym i zwierzchnikiem Państwa Watykańskiego (Frąckowiak, 1981, s. 25; Kowal, 2017, s. 48–50; Maroń, 2012, s. 152). W takiej sytuacji próba politycznego wpływu na wybór papieża, dokonywany w czasie konklawe przez uprawnionych do tego kardynałów (Urbaniak, 2014, s. 290), stanowi próbę wpływu nie tylko na organizację religijną, ale również na władzę w suwerennym państwie (McManners, 1990, s. 31). Choć wydaje się to niedopuszczalne, jednak na przestrzeni wieków zdarzały się przypadki, że głowy innych państw chciały mieć – i często miały – realny i bardzo znaczny wpływ na wybór głowy Kościoła (Norwich, 2024, s. 209–212).

Na tym tle wyróżniało się zwłaszcza prawo zgłoszenia weta przeciw wynikowi konklawe, zwanego ekskluzywą, którego ostatnie użycie nastąpiło jeszcze na początku XX w. (Guth, 1996, s. 151; Lamacchia, 2018, s. 108). Celem badań jest więc analiza ekskluzywy jako sposobu politycznego wpływu na wybór papieża na przykładzie ostatniego zastosowania owego prawa w czasie konklawe z 1903 r. By cel ten osiągnąć, postawiono trzy zasadnicze pytania badawcze:

1. Czym było prawo ekskluzywy i kto mógł z niego korzystać?
2. Dlaczego Kościół katolicki pozwalał na ingerencję w wybór papieża?
3. W jaki sposób i dlaczego użyto tej możliwości w trakcie konklawe w 1903 r.?

W niniejszym opracowaniu wykorzystano trzy podstawowe metody badawcze. Były nimi analiza instytucjonalno-prawna połączona z analizą historyczną dokumentów Stolicy Apostolskiej, które przyzwały na nieoficjalne stosowanie ekskluzywy, jego zasad, ograniczeń, a wreszcie – prawnego usunięcia tej możli-

wości. Trzecią stanowiła analiza przypadku (*case study*), mianowicie ostatniego użycia owego specyficznego weta podczas konklawe z 1903 r. Tak przeprowadzona analiza pozwoliła zrealizować cel pracy: wskazać przyczyny, przebieg oraz polityczne i praktyczne skutki zastosowania omawianej formuły.

Prawo ekskluzywy – geneza i możliwości wykorzystania

Prawo ekskluzywy, po łacinie *ius exclusivae*, znaczy w dosłownym tłumaczeniu ‘prawo wykluczenia’ (Guth, 1996, s. 149). Co bardzo istotne, nie było ono nigdy prawem spisanim i formalnie uregulowanym, a tylko zwyczajem, zapoczątkowanym precedensem z 1644 r., kiedy to w czasie konklawe po śmierci Urbana VIII wykorzystano je po raz pierwszy (Pattenden, 2017, s. 8), o czym szerzej będzie mowa w kolejnym rozdziale. Wywodzi się zapewne ze średnio-wiecznej tradycji zatwierdzania wyboru nowego papieża przez cesarza bizantyjskiego lub rzymskiego. W ten sposób Kościół szanował nadrzędną rolę władzy świeckiej, zwłaszcza będącej w rękach katolickich monarchów, którzy panowali w cesarstwie (Wahrmund, 1888, s. 17).

Analizowany tu zwyczaj oznacza prawo władcy do sprzeciwu wobec wyboru dokonanego przez kardynałów w trakcie konklawe, na co przyzywał Kościół katolicki. Uznawano, że przysługuje ono najważniejszym monarchom tego wyznania, a więc królowi Francji, królowi Hiszpanii oraz cesarzowi Świętego Cesarstwa Rzymskiego (którego spadkobiercą stał się później cesarz Austrii czy też Austro-Węgier) (Havlik, 2016, s. 207). Tylko oni mogli z różnych względów zablokować wybór papieża, którego uważali za politycznie niekorzystnego. Ponieważ monarchowie nie brali udziału w konklawe, ekskluzywę zgłaszał jeden z kardynałów, będący przedstawicielem danego państwa. Określano go jako kardynała „z prawem ekskluzywy” (Marchel, 2020, s. 124–125).

Zastosowanie ekskluzywy przebiegało w taki sposób, że gdy konklawe zbliżało się do końca, bo przewaga głosów oddanych na któregoś z obecnych wskazywała na obranie go papieżem, kardynał pełniący funkcję przedstawiciela uprawnionego monarchy wyrażał sprzeciw wobec tego kandydata. Przez pojęcie ekskluzywy rozumiano wszakże nie tylko ustny protest – chodziło na ogół o pisemne oświadczenie, że z głosowania wyklucza się danego uczestnika (Guth, 1996, s. 141). Co ważne, każdemu z władców uznawanych zwyczajowo za uprawnionych przysługiwało wyłączenie tylko jednego kandydata (Lamacchia, 2018, s. 122). Taki zabieg bardzo często wystarczył, by go zablokować, ponieważ wielu kardynałów nie chciało się konfrontować z potęgą państwa zgłaszającego weto (Consorti, 2025, s. 18–19).

Należy jednak podkreślić, że Stolica Apostolska nigdy nie uznała prawa ekskluzywy, które praktycznie obowiązywało przez 260 lat (precedensowo zostało

bowiem zastosowane w 1644 r., a oficjalnie zakazane w 1904 r.). Co więcej, kolejni papieże sprzeciwiali się wpływowi świeckich monarchów na przebieg konklawe. Jeszcze przed pierwszym użyciem prawa ekskluzywy Pius IV (1562) w bulli *In eligendis* nakazywał kardynałom, by wybierając papieża, nie zważali na oczekiwania władzy świeckiej. Podobne stanowisko prezentował Grzegorz XV (1621), który w bulli *Aeterni Patris Filius* wprost przestrzegał kardynałów przed spiskami w celu wyboru nowego papieża.

W czasie gdy wykorzystywano prawo ekskluzywy, pierwszy wyraźnie zaprotestował Pius IX (1871), który w konstytucji apostolskiej *In hac sublimi* zabronił jakiegokolwiek ingerencji świeckiej w wybory kolejnych papieży. Ten zabieg nie poskutkował, gdyż ostatni raz sięgnięto po ekskluzywę jeszcze w 1903 r. Kres możliwości zgłaszania tego rodzaju weta przyniósł dopiero rok 1904, kiedy Pius X – choć na jego wybór wpłynęło zapewne zastosowanie prawa ekskluzywy wobec kardynała Mariana Rampolli (Burkle-Young, 2000, s. 113–114) – zdecydował się na wydanie jasnego zakazu takich praktyk pod karą ekskomuniki. Uczynił to w konstytucji apostolskiej *Commissum nobis*, a samych kardynałów uczestniczących w konklawe zobowiązał do złożenia przysięgi odmowy ulegania wpływom władców świeckich (Pius X, 1904). Prawo ekskluzywy, mimo że nie było oficjalnie uznawane, stanowiło instrument politycznego wpływu monarchii katolickich na Kościół i papieństwo przez ponad dwa i pół stulecia.

Prawo ekskluzywy jako „bezpiecznik polityczny” – wykorzystanie przed 1903 r.

Prawo ekskluzywy stanowiło pewnego rodzaju bezpiecznik polityczny dla władców, którzy dysponowali możliwością zablokowania wyboru konkretnego kandydata na papieża. Aczkolwiek istniało przez 260 lat, udokumentowano aż 12 przypadków skutecznego użycia weta we wskazany sposób¹ oraz pojedyncze nieudane próby takiego zabiegu.

Pierwszy raz użyto prawa ekskluzywy w czasie konklawe po śmierci Urbana VIII w 1644 r. Obrady toczyły się w trakcie wojny trzydziestoletniej, w której rywalizujące Francja i Hiszpania opowiadały się po przeciwnych stronach konfliktu (Biernacki, 2010, s. 231, 2016, s. 38; Wójcik, 2002, s. 181). Aby nie dopuścić do wygranej kardynała Giulia Sacchettiiego, popieranego przez stronnictwo francuskie, kardynał Gil de Albornoz w imieniu króla Hiszpanii Filipa IV złożył

¹ Ponieważ zgodnie z przepisami Stolicy Apostolskiej szczegóły konklawe nie są znane, za skuteczny uznałem każdy przypadek, gdy kandydat, wobec którego zgłoszono weto, nie został wybrany na papieża, nawet jeśli wyłączenie go nie przybrało oficjalnej formy.

wniosek o jego wyłączenie, tłumacząc, że król katolicki ma prawo do takiego działania (Baumgartner, 2003, s. 89–90). Choć odebrano je krytycznie, to kolejne głosowania pokazały, że było skuteczne (McPhee, 2002, s. 117). Na papieża wybrany został bowiem kardynał Giovanni Battista Pamphilj, który przyjął imię Innocentego X (Collins, 2009, s. 211). Tydzień później do Rzymu dotarła wiadomość, że kardynał Giulio Mazzarini zgłasza w imieniu króla Francji ekskluzywę wobec kardynała Pamphiljego. Miała ona stanowić odpowiedź na weto Filipa IV, jednak ponieważ papieża już wybrano, takie weto było w oczywisty sposób bezskuteczne (von Pastor, 2009, s. 79).

Wszystkie sytuacje, w których z powodzeniem zastosowano prawo ekskluzywy, prezentuje tabela 1.

Tabela 1

Przypadki skutecznego zastosowania prawa ekskluzywy

Rok konklawe	Kardynał wybrany na papieża	Kardynał, wobec którego zgłoszono ekskluzywę	Monarcha, w którego imieniu zgłoszono weto
1644	Giovanni B. Pamphilj (Innocenty X)	Giulio C. Sacchetti	król Hiszpanii Filip IV
1655	Fabio Chigi (Aleksander VII)	Giulio C. Sacchetti	król Hiszpanii Filip IV
1669–1670	Emilio B. Altieri (Klemens X)	Benedetto Odescalchi	król Francji Ludwik XIV
1700	Giovanni F. Albani (Klemens XI)	Galeazzo Marescotti	król Francji Ludwik XIV
1721	Michelangelo Conti (Innocenty XIII)	Fabrizio Paolucci	cesarz rzymski Karol VI Habsburg
1721	Michelangelo Conti (Innocenty XIII)	Francesco Pignatelli	król Hiszpanii Filip V
1730	Lorenzo Corsini (Klemens XII)	Giuseppe R. Imperiali	król Hiszpanii Filip V
1758	Carlo Rezzonico (Klemens XIII)	Carlo A. Guidoboni Cavalchini	król Francji Ludwik XV
1774–1775	Giovanni A. Braschi (Pius VI)	Giovanni C. Boschi	król Francji Ludwik XVI
1823	Annibale S. della Genga (Leon XII)	Antonio G. Severoli	cesarz Austrii Franciszek I
1830–1831	Mauro Cappellari (Grzegorz XVI)	Giacomo Giustiniani	król Hiszpanii Ferdynand VII
1903	Giuseppe M. Sarto (Pius X)	Mariano Rampolla	cesarz Austro-Węgier Franciszek Józef I

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Papal elections in the age of transition, 1878–1922*, F.A. Burkle-Young, 2000, Lexington Books; *Keepers of the keys of heaven: A history of the papacy*, R. Collins, 2009, Basic Books; „Przyczynek do biografii kardynała Jana Maurycego Puzyny (1842–1911)”, S. Marchel, 2020, *Echa Przeszłości*, 21(2), 121–152 (<https://doi.org/10.31648/ep.6348>); *Electing the pope in early modern Italy, 1450–1700*, M. Pattenden, 2017, Oxford University Press; *The history of the popes*, L.F. von Pastor, 2009, BiblioLife.

Tabela 1 pokazuje 12 udokumentowanych przypadków skutecznego zgłoszenia ekskluzywy wobec kandydatów uznawanych za *papabili*². Co istotne, tylko raz, w czasie konklawe w 1721 r., weto złożyło dwóch różnych monarchów wobec dwóch kandydatów. Ujmując rzecz statystycznie: najczęściej po ekskluzywę sięgali królowie Hiszpanii – aż pięciokrotnie. Czterokrotnie z tego zwyczaju skorzystali królowie Francji, a trzykrotnie – Habsburgowie.

W ciągu analizowanych 260 lat poza wspomnianą już próbą zablokowania wyboru Innocentego X nastąpiła jeszcze jedna nieudana – z powodu zbyt późnego wpłynięcia wniosku – próba zastosowania prawa ekskluzywy. Miała miejsce w 1846 r., kiedy to kardynał Karl Kajetan von Gaisruck spóźnił się z wetem cesarza Austrii wobec wybranego już kardynała Giovanniego Mastaia-Ferretiego, który zdążył przyjąć imię Piusa IX (Pirie, 1935, s. 68). Dodatkowo już po wydaniu oficjalnego zakazu przez Piusa X w 1904 r. podjęto ostatnią próbę zablokowania wyboru papieża, powołując się na prawo ekskluzywy. W 1963 r. rządzący Hiszpanią generał Francisco Franco próbował uniemożliwić wybór kardynała Giovanniego Battisty Montiniego, zgłaszając weto głosem kardynała Arcadia Larraony (Burkle-Young, 2000, s. 223). Próba ta się nie powiodła – Montini został wybrany na papieża i przyjął imię Pawła VI (Wrzeszcz, 1988, s. 17).

Konklawe z 1903 r. – stosowanie prawa ekskluzywy w praktyce i jego konsekwencje

Konklawe w 1903 r. po śmierci Leona XIII było ostatnim, w którego trakcie skutecznie zastosowano prawo ekskluzywy przed wprowadzeniem całkowitego zakazu takiej ingerencji rok później. Weto wobec wyboru kardynała Mariana Rampolli złożył wówczas kardynał Jan Puzyna, arcybiskup Krakowa, który działał w imieniu cesarza Austrii Franciszka Józefa I. Jak relacjonuje Cesare De Agostini: „Gdy 2 sierpnia przystępowano do kolejnego głosowania, o głos poprosił biskup Krakowa kard. Jan Puzyna. »Mam zaszczyt – mówił – [...] po- dać do wiadomości w imieniu oraz na podstawie autorytetu Jego Apostolskiego Majestatu Franciszka Józefa [...], że Jego Majestat, zamierzając skorzystać ze starożytnego prawa i przywileju, oznajmia wykluczające weto przeciwko naj- dostojniejszemu mojemu panu, kardynałowi Marianowi Rampolli del Tindaro«. Gdy do głosu doszedł Luigi Oreglia, będący dziekanem, oznajmił: »Ta informacja nie może być przyjęta ani z tytułu oficjalnego, ani z tytułu nieoficjalnego i nie będzie brana pod uwagę«. Wielu kardynałów tę decyzję oklaskiwało, podczas gdy

² *Papabili* (wł.) – kardynałowie będący faworytami do objęcia urzędu papieskiego (szerzej zob. O’Collins, 2024, s. 25–26).

francuski kardynał Desire Mathieu krzyknął nawet »Brawo!«. Po tym wszystkim wstał kard. Rampolla i odrzekł: »Przykro mi, że przez władzę świecką został dokonany poważny zamach na wolność Kościoła w zakresie papieskich wyborów oraz na godność Świętego Kolegium, i ja się temu energicznie sprzeciwiam« (De Agostini, 2005, s. 320).

Bardzo podobnie ów moment wspominał sam Jan Puzyna. Jak mówił, już 1 sierpnia, w drugim dniu konklawe, przekonywał innych kardynałów, że wybór Rampolli byłby złym wyborem, jednak wobec dużego poparcia, które ten nadal otrzymywał, zdecydował się dzień później zgłosić oficjalną ekskluzywę, działając na polecenie Franciszka Józefa I. Według relacji Puzyny jeszcze 2 sierpnia z mową przeciw wniesionej ekskluzywie wystąpił kardynał Adolf Perraud, a następnego dnia – sam kardynał Rampolla. Mimo protestów przeciwników weta poparcie dla faworyta stopniowo malało, aż do głosowania 4 sierpnia, kiedy to kardynał Giuseppe Sarto uzyskał wymaganą większość 2/3 głosów i został wybrany na papieża (Urban, 2002, s. 274–275).

Jeszcze więcej szczegółów rzucających światło na omawianą sytuację opisuje Sławomir Marchel, biograf Jana Puzyny. Jak wskazuje: „Jadący do Rzymu Puzyna posiadał uprawnienia honorowe nadane przez cesarza Habsburga, wynikające z tradycji prawnej sięgającej XVI stulecia. Na jego podstawie książę biskup krakowski mógł złożyć »weto« przeciw kandydaturom niezgodnym z życzeniem monarchy, szczytującego się tytułem »arcykatolickiego«. O tytule Puzyny do reprezentowania interesów Franciszka Józefa I powiadomił kolegium kardynalskie ambasador Monarchii Austro-Węgierskiej przy Stolicy Apostolskiej, hrabia Nicolo Szécsen de Temerin” (Marchel, 2020, s. 141). Przyczynę takiego działania krakowskiego hierarchy należy upatrywać w postulowanej przez niego – w imieniu władcy – konieczności zmiany polityki, jaką prowadził Watykan. Franciszek Józef I sprzeciwiał się bowiem zaangażowaniu Stolicy Apostolskiej w wewnętrzne sprawy Austro-Węgier. Ponadto żywił osobistą niechęć do kardynała Rampolli, ponieważ nie wyraził on zgody na katolicki pochówek cesarskiego syna, który popełnił samobójstwo (Lenart, 2015, s. 133–135).

Jak dodaje Marchel: „Gdy tylko informacja o wystąpieniu Puzyny przedostała się poza mury Watykanu, wywołała oburzenie w rozmaitych kręgach. W istocie, mimo [oficjalnej – D.P.] nieskuteczności, użyte narzędzie miało znamiona ingerencji władzy świeckiej w życie Stolicy Apostolskiej. Biorąc pod uwagę trudne położenie papiestwa i rosnące napięcie między mocarstwami europejskimi na przełomie wieków, niestosowność działania ordynariusza krakowskiego mogła wydawać się rażąca” (Marchel, 2020, s. 142). Ocena działania kardynała Jana Puzyny i ekskluzywy zgłoszonej przez niego w 1903 r. z uprawnienia Franciszka Józefa I pozwala w pełni uznać ten przypadek za jaskrawą próbę wywarcia politycznego wpływu z zewnątrz na wybór głowy Kościoła katolickiego, a zarazem głowy Państwa Watykańskiego.

Podsumowanie

Za pomocą analizy przeprowadzonej w artykule osiągnięto cel badań, którym była charakterystyka prawa ekskluzywy jako narzędzia politycznego wpływu na wybór głowy Kościoła katolickiego na przykładzie jego ostatniego użycia w czasie konklawe w 1903 r. Wnioski płynące z rozważań pozwoliły z całą pewnością potwierdzić, że omawiane prawo zwyczajowe miało wyłącznie polityczny charakter, umożliwiało bowiem katolickim władcom zablokowanie kandydatów na papieża, którzy ich zdaniem mogliby sprawować urząd w sposób niekorzystny dla zgłaszającego weto.

Na wstępie postawiono trzy pytania badawcze, na które można odpowiedzieć dzięki zaprezentowanej tu analizie. Dowiodła ona, że choć prawo ekskluzywy nie zostało oficjalnie uznane przez Stolicę Apostolską i było tylko zwyczajem wyrośłym z precedensu, stanowiło skuteczną formę nacisku na wybierających głowę Kościoła. Prawo do stosowania takiego nacisku, który polegał na zgłoszeniu weta wobec jednego z kandydatów, posiadali wyłącznie katolicy monarchowie i korzystali z niego przez 260 lat.

Kościół katolicki przyzwalał na takie praktyki głównie z uwagi na fakt, że wielu kardynałów nie chciało konfrontować się z potęgą państwa zgłaszającego weto, choć kolejni papieże byli wyraźnie krytyczni wobec tego prawa, o czym wspominali w wydawanych dokumentach. Dopiero w 1904 r. Pius X zdecydował się bezwzględnie zakazać używania ekskluzywy pod groźbą ekskomuniki. Wykorzystanie analizowanego zwyczaju stanowiło więc w sposób oczywisty ingerencję władzy świeckiej w wybór papieża, którą można również odczytywać jako wpływ polityczny przedstawicieli innych państw na wybór głowy Państwa Watykańskiego.

Bibliografia

- Baumgartner, F.J. (2003). *Behind locked doors: A history of the Papal elections*. Palgrave Macmillan.
- Biela, A. (2006). Nowe zgromadzenia agoralne jako zbiorowe reakcje ludzi na świecie na wiadomość o śmierci Papieża Jana Pawła II. *Roczniki Psychologiczne*, 9(1), 83–93.
- Biernacki, W. (2010). *Wojna trzydziestoletnia. Powstanie czeskie i wojna o Palatynat*. Cz. 2. Inforteditions.
- Biernacki, W. (2016). „*Todmarch*”: Kampania wojsk katolickich 1620 roku. Cz. 3. Inforteditions.

- Burkle-Young, F.A. (2000). *Papal elections in the age of transition, 1878–1922*. Lexington Books.
- Collins, R. (2009). *Keepers of the keys of heaven: A history of the papacy*. Basic Books.
- Consorti, P. (2025). Geopolitica del conclave. L'intreccio fra politica e religione per comprendere un rito sacro. *Stato, Chiese e Pluralismo Confessionale*, 6, 1–19. <https://dx.doi.org/10.54103/1971-8543/28982>
- De Agostini, C. (2005). *Konklawe XX wieku. Kulisy wyborów papieży*, przeł. M. Stebart. Wydawnictwo M.
- Frąckowiak, B. (1981). Pozycja prawnomiędzynarodowa Stolicy Apostolskiej. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 43(3), 21–37.
- Grzegorz XV. (1621). *Aeterni Patris Filius*. Stolica Apostolska.
- Guth, H.J. (1996). *Ius exclusivae*. W: W. Kasper (red.), *Lexikon für Theologie und Kirche*. Bd. 5. *Hermeneutik bis Kirchengemeinschaft* (s. 138–152). Herder.
- Havlik, J.M. (2016). The extraordinary imperial ambassadors to the conclave during the 1667–1730 period. *Theatrum Historiae*, 19, 205–245.
- Kokoszka, R. (2006). Umieranie i śmierć Jana Pawła II znakiem dla współczesnego świata. *Studia Włocławskie*, 9, 213–219.
- Kowal, P. (2017). Papież jako polityk. Jan Paweł II i Stolica Apostolska wobec Związku Socjalistycznych Republik Sowietkich i bloku wschodniego w latach 1985–1989. *Przegląd Religioznawczy*, 3, 45–78.
- Lamacchia, M. (2018). „Ius exclusivae” e conclave: il diritto di veto delle potenze cattoliche nella storia delle elezioni pontificie. *Eunomia. Rivista semestrale di Storia e Politica Internazionali*, 7(2), 105–130. <https://doi.org/10.1285/i22808949a7n2p105>
- Lenart, M. (2015). Kardynał Jan Puzyna – kontrowersyjny bohater konklawe 1903 roku w świetle materiałów archiwalnych. W: M. Lenart i G. Romanato (red.), *Genealogia dei desideri. Pio X nella memoria del popolo dell'Alta Silesia* (s. 129–141). Città del Vaticano.
- McManners, J. (1990). *The Oxford illustrated history of Christianity*. Oxford University Press.
- McPhee, S. (2002). *Bernini and the bell towers: Architecture and politics at the Vatican*. Yale University Press.
- Marchel, S. (2020). Przyczynek do biografii kardynała Jana Maurycego Puzyny (1842–1911). *Echa Przeszłości*, 21(2), 121–152. <https://doi.org/10.31648/ep.6348>
- Mariański, J. (2016). Religia i religijność w zsekularyzowanych społeczeństwach. *Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, 59(4), 3–26.
- Maroń, G. (2012). Instytucja przysięgi głowy państwa w państwach europejskich. *Przegląd Prawa Konstytucyjnego*, 1, 151–178.
- Norwich, J.J. (2024). *Niezwykłe historie papieży. Dzieje papieży od św. Piotra do Benedykta XVI* (wyd. 2), przeł. A. Żukowska-Maziarska. Bellona.
- O'Collins, G. (2024). Before the white smoke rises. *Quadrant*, 68(7/8), 25–26.
- von Pastor, L.F. (2009). *The history of the popes*. BiblioLife.
- Pattenden, M. (2017). *Electing the pope in early modern Italy, 1450–1700*. Oxford University Press.

- Pieniężny, D. (2024). Kryzys religijności chrześcijan jako przyczynek zmian politycznych w Europie w latach 1991–2022. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Politologia*, 31(2), 21–35. <http://dx.doi.org/10.17951/k.2024.31.2.21-35>
- Pirie, V. (1935). *The triple crown: An account of the Papal conclaves from the fifteenth century to the present day*. Sidgwick & Jackson.
- Pius IV. (1562). *In eligendis*. Stolica Apostolska.
- Pius IX. (1871). *In hac sublimi*. Stolica Apostolska.
- Pius X. (1904). *Commissum nobis*. Stolica Apostolska.
- Urban, J. (2002). Relacja kard. Jana Puzyny o konklawe 1903 r. i o jego słynnym weto. *Folia Historica Cracoviensia. Facultas Historiae Ecclesiae*, 8, 273–276. <https://doi.org/10.15633/fhc.1343>
- Urbaniak, K. (2014). Prawo o wyborze papieża po nowelizacji z 2007 roku. *Przegląd Prawa Konstytucyjnego*, 18(2), 289–308.
- Wahrmund L. (1888). *Das Ausschliessungs-recht (jus exclusivae) der katholischen Staaten Österreich, Frankreich und Spanien bei den Papstwahlen*. Holder.
- Wójcik, Z. (2002). *Historia powszechna. Wiek XVI–XVII*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wrzeszcz, M. (1988). *Paweł VI. Szkice do portretu wielkiego papieża* (wyd. 3). PAX.

Przemiany polityczno-ustrojowe w Iraku – od monarchii do republiki

Political and Constitutional Changes in Iraq – from Monarchy to Republic

Katarzyna Czornik*

Abstrakt

W swojej wielowiekowej historii Irak doświadczył licznych zarówno wspaniałych, jak i arcytrudnych okresów. Na każdym etapie rozwoju stanowił przedmiot rywalizacji militarno-politycznej i gospodarczej mocarstw. Najpierw był zależny od Wielkiej Brytanii, a następnie znalazł się w orbicie wpływów USA. W dziejach Iraku niezwykle ciekawe okazały się lata 1932–1958 – okres powstania, funkcjonowania i ostatecznie upadku monarchii. W lipcu 1958 r. doszło tam, na fali bliskowschodnich rewolucji Wolnych Oficerów, do przewrotu republikańskiego i transformacji ustrojowej, która w dłuższej perspektywie czasu skutkowałą umocnieniem się partii al-Baas w Iraku i przejściem władzy przez Saddama Husajna. Zmieniła też układ sił w regionie, a w końcu miała wpływ na rywalizację między USA a ZSRR w tej części globu (np. upadek koncepcji Paktu Bagdadzkiego).

Abstract

Iraq has experienced many glorious and arch-difficult periods in its centuries-long history. Iraq was subject to military-political-economic rivalry between the superpowers at every stage of its development. It was dependent first on Great Britain and successively found itself in the orbit of US influence. In the history of Iraq, a fascinating period was the years 1932–1958 – the period of the establishment, functioning, and eventually collapse of the Iraqi monarchy. In July 1958, on the wave of the Middle East revolutions of the Free Officers, there was a republican coup and political transformation in Iraq, which implied, in the long term, the strengthening of the al-Baas Party in Iraq and the seizure of power by Saddam Hussein, a change in the balance of power in the region or, finally, had an impact on the US-Soviet rivalry in this part of the globe (e.g., the collapse of the Baghdad Pact concept).

* Uniwersytet Śląski w Katowicach; <https://orcid.org/0000-0001-9388-9467>; katarzyna.czornik@us.edu.pl

Słowa kluczowe: Irak, Bliski Wschód, monarchia, republika, przewrót republikański

Keywords: Iraq, the Middle East, monarchy, republic, republican coup

Wstęp

Republika Iraku, obecnie federalna republika parlamentarna składająca się z 18 muhafaz (gubernatorstw) i mająca w swojej strukturze autonomiczny Region Kurdystanu, którego władze zarządzają 3 muhafazami (Irbil, Dahuk i As-Sulajmanijja), jest jednym z najważniejszych krajów Bliskiego Wschodu. Współczesny Irak to państwo rozdarte wewnętrznie, niespokojne politycznie, podzielone pod względem etnicznym i religijnym, narażone na naciski zewnętrzne (irańskie, tureckie, chińskie czy amerykańskie), a także stojące w obliczu permanentnego zagrożenia ze strony ugrupowań terrorystycznych – zwłaszcza po traumatycznych doświadczeniach związanych z funkcjonowaniem tzw. Państwa Islamskiego na części irackiego terytorium (Griffin, 2016, s. 16–23). Jednocześnie mowa o państwie, z którym nie sposób nie liczyć się w regionie. Zarówno położenie Iraku, wielkość jego terytorium, dominacja szyitów – dyskryminowanych w okresie reżimu sunnity Saddama Husajna – obecność mniejszości kurdyjskiej cieszącej się pewną autonomią (ewenement wśród krajów regionu), jak i ogromne złoża surowców energetycznych (ropy naftowej i gazu ziemnego) sprawiają, że w dużej mierze decyduje on o polityczno-gospodarczo-militarnych zależnościach między aktorami sceny bliskowschodniej. Co więcej, do pewnego stopnia determinuje politykę mocarstw (USA, Rosji, Chin, Indii) zainteresowanych utrzymaniem, umocnieniem lub uzyskaniem wpływów w tej części świata.

Irak w swojej historii doświadczył wielu zarówno wspinających, jak i arcytрудnych okresów. Od czasów świetności w starożytności i supremacji arabskiego kalifatu Abbasydów ze stolicą w Bagdadzie, poprzez najazdy Mongołów i historyczny moment, jakim było oblężenie, spłądowanie i zdobycie Bagdadu w 1258 r. (czego dokonała mongolska armia Hulagu-chana), kolejno podległość Imperium Osmańskiemu, po niemal całkowitą zależność od władz w Londynie w ramach mandatu brytyjskiego po I wojnie światowej. Dopiero uzyskanie niepodległości w 1932 r. i powstanie haszymidzkiego Królestwa Iraku spowodowało, że stał się on znaczącym państwem na Bliskim Wschodzie.

Lata 1932–1958 pozostają zatem kluczowe dla jego rozwoju, gdyż po obaleniu monarchii w 1958 r. Irak zmienił kurs polityki wewnętrznej i zagranicznej. O jej charakterze przesądzały najpierw rządy pułkowników, następnie przejście władzy w 1979 r. przez Saddama Husajna, który sprawował ją do 2003 r., wojna domowa po jego upadku w wyniku agresji amerykańskiej (Cockburn, 2015, s. 5–10), a w końcu hegemonia tzw. Państwa Islamskiego, salafickiej organizacji terrorystycznej, na części terytorium (Gerges, 2016, s. 1–22). Ostatnich kilkadziesiąt lat

było więc bodaj najbardziej demonicznym i katastrofalnym w skutkach okresem w historii irackiej państwowości.

Założenia metodologiczne

Celem badawczym niniejszego artykułu jest ukazanie istoty przeobrażeń polityczno-ustrojowych w Iraku od momentu uzyskania suwerenności w 1932 r. (z uwzględnieniem szeroko pojętych czynników historycznych) aż do przełomowego 1958 r. – zmiany ustroju z monarchicznego na republikański. Przedstawione zostaną uwarunkowania polityczno-militarno-gospodarcze, które determinowały powstanie i funkcjonowanie państwa irackiego zwłaszcza w pierwszej połowie XX w., jak również te, które doprowadziły do transformacji w postaci przewrotu republikańskiego (stąd m.in. odniesienie do partii al-Baas). Ponadto należy wskazać rolę aktorów zewnętrznych, przede wszystkim Wielkiej Brytanii, a potem także Stanów Zjednoczonych, w opisywanych przemianach ustrojowych. Warto bowiem podkreślić, że właśnie Irak był jednym z państw, które z perspektywy doktryny Eisenhowera miały zasadnicze znaczenie dla zimnowojennej rywalizacji supermocarstw na Bliskim Wschodzie. Amerykański rząd postrzegał go jako państwo frontowe powstrzymujące tam ekspansję ZSRR (koncepcja Paktu Bagdadzkiego).

Problem badawczy zawarty w artykule skupia się zatem wokół pytań, w jaki sposób zmieniała się sytuacja polityczno-ustrojowa w Iraku w pierwszych sześciu dekadach XX w. oraz jakie czynniki determinowały owe zmiany, które zakończyły się przewrotem republikańskim w 1958 r. W celu udzielenia odpowiedzi zostaną wykorzystane następujące metody badawcze: metoda historyczna (pozwalająca ukazać genezę Iraku), metoda prawno-instytucjonalna (służąca przedstawieniu transformacji polityczno-ustrojowej), analiza przyczynowo-skutkowa (która naświetli źródła oraz regionalne i globalne konsekwencje zmian politycznych w Iraku), analiza systemowa (która ukaże funkcjonowanie mechanizmów władzy w tym kraju) i krytyczna analiza źródeł.

Należy tutaj zaznaczyć, iż ze względu na specyfikę podjętego problemu badawczego nie można ściśle określić jego ram czasowych. Aby poprawnie i klarownie, unikając zbędnych skrótów myślowych, zrealizować postawione tu cele, trzeba bowiem sięgnąć do wydarzeń z XIX w. i początku XX w. (gdy jeszcze nie istniał niepodległy Irak), a także syntetycznie omówić najważniejsze wydarzenia i procesy, które nastąpiły po zmianie ustroju. Niemniej kluczowa dla problemu badawczego pozostaje transformacja z 1958 r. Artykuł rozpoczyna się z kolei krótkim wprowadzeniem na temat funkcjonowania Iraku w trzeciej dekadzie XXI w. Jest to świadomy zabieg mający pokazać obecną strategiczną

pozycję owego kraju i uświadomić czytelnikowi, że istnieje ścisła korelacja między tym, co w Iraku historyczne, a tym, co współczesne.

Irak w XXI w. – uwarunkowania polityki wewnętrznej i zagranicznej

Republika Iraku (Harris, 2012, s. 9–28) to państwo położone w zachodniej Azji nad Zatoką Perską, do której dostęp ma jednak na odcinku zaledwie 58 km. Powierzchnia pod względem wielkości porównywana jest do obszaru Kalifornii i wynosi 438 317 km². Powstanie kraju doskonale oddaje stwierdzenie, że było to „[s]zaleństwo Churchilla, który chciał połączyć dwa szyby naftowe – Kirkuk i Mosul – w jednym państwie, łącząc Arabów z Kurdami, a sunnitów z szyitami niczym wodę z ogniem” (Salinger i Laurent, 1991, s. 15).

Współczesny Irak graniczy z sześcioma państwami: Turcją, Iranem (najdłuższa granica), Kuwejtem, Arabią Saudyjską, Jordanią i Syrią. Ogólna liczba mieszkańców kraju w 2023 r. wynosiła 41 266 109, co plasowało go na 36. miejscu w skali globalnej. W strukturze narodowościowo-etnicznej dominują Arabowie (75–80%), po nich największą grupę stanowią Kurdowie (15–20%), a pozostałych 5% tworzą Turkmeni, Jezydzi, Szabakowie, Kakajowie (Kaka’i), Beduini, Romowie, Asyryjczycy, Czerkiesi, Sabejczycy (Mandejczycy) i Persowie. Języki oficjalne to arabski i kurdyjski (używany zwłaszcza na północy kraju). Niemniej języki turkmeński (dialekt turecki) oraz syryjski (neoaramejski) są uznawane za urzędowe na tych obszarach, które zamieszkują ich rodzimi użytkownicy.

Irak jest państwem muzułmańskim. Oficjalnie wyznawcy islamu stanowią 95–98% całego społeczeństwa. Przeważają wśród nich szyici (61–64%), sunniti zaś to 29–34%. Chrześcijaństwo – w tym katolicy, prawosławni, protestanci, członkowie asyryjskiego Kościoła Wschodu – stanowią zaledwie 1%. Z pozostałymi religiami obecnymi w Iraku identyfikuje się 1–4% mieszkańców. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, iż ostatni spis powszechny ludności odbył się tam w 1997 r. (CIA, 2025). Struktura religijna społeczeństwa jest o tyle istotna, że w okresie reżimu Saddama Husajna większość szyicka była dyskryminowana na rzecz mniejszości sunnickiej, z której wywodził się dyktator. Po zmianie reżimu dokonanej w 2003 r. to szyici zdominowali scenę polityczną, jak również kręgi militarne. Podmiotem, który zaczął w niebagatelny sposób kształtować charakter irackiej państwowości, stała się szyicka Islamska Republika Iranu; znaczenie zyskały też szyickie milicje będące pod jej wpływem (Rai, 2003, s. 49–64; The Soufan Center, 2019).

Prezentując obiektywne uwarunkowania polityki Iraku, trzeba podkreślić, iż tamtejsze społeczeństwo nie należy do starzejących się. Struktura ludności pokazuje bowiem, że największą grupę stanowią osoby w wieku pomiędzy

15. a 64. rokiem życia (61,17%), kolejno osoby do 14. roku życia (35,24%), a najmniej liczną grupę stanowią osoby starsze, powyżej 65. roku życia (3,59%). W 2023 r. wskaźnik wzrostu populacji wynosił 1,94%, co plasowało Irak na 44. miejscu w skali globu; wskaźnik dzietności zaś to aż 3,17 dziecka na jedną kobietę (47. miejsce w rankingu). Zdecydowana większość ludności zamieszkuje obszary miejskie (71,6%), a głównymi miastami są Bagdad, Mosul, Basra, Kirkuk, An-Nadżaf i Irbil. Jeśli chodzi o kwestie społeczne, alfabetyzm dotyczy 85,6% populacji Iraku, w większości mężczyzn (91,2% w porównaniu z 79,9% kobiet). Warto dodać, że zgodnie z danymi z 2022 r. w Iraku odnotowywano poważny brak bezpieczeństwa żywnościowego spowodowany wewnętrzną niestabilnością polityczną, skutkami istnienia tzw. Państwa Islamskiego na części terytorium kraju, spowolnieniem gospodarczym oraz pandemią COVID-19. Aż 2,5 miliona osób uznano za potrzebujące pomocy humanitarnej, z czego 960 tysięcy – za potrzebujące jej pilnie. Ponad połowa z nich jest skupiona w prowincjach Niniwa i Anbar (Human Rights Watch, 2023).

Spoglądając z perspektywy ustrojowo-politycznej, warto zauważyć, że pod względem prawnym funkcjonowanie Iraku opiera się na hybrydzie prawa cywilnego i islamskiego. Istnieje monteskiuszowski trójpodział władzy. Władza wykonawcza ma charakter dualistyczny: pierwszy jej człon stanowią głowa państwa w osobie prezydenta oraz wiceprezydenci, drugi to rada ministrów. Prezydent wybierany jest w wyborach pośrednich na czteroletnią kadencję z możliwością reelekcji. Władzę ustawodawczą pełni jednoizbowa Rada Reprezentantów Iraku (COR) wybierana na okres czterech lat. Składa się z 329 przedstawicieli, z czego 320 parlamentarzystów jest wybieranych bezpośrednio w 83 wielomandatuowych okręgach wyborczych, a 9 – przez mniejszości religijne, w tym 5 przez chrześcijan i po 1 przez sabejczyków, jazydów, szabaków i Kurdów falijskich. Co ważne, zgodnie z parytetem 25% mandatów przydzielono kobietom (al-Rahim, 2023). Władzę sądowniczą sprawuje Federalny Sąd Najwyższy złożony z 9 sędziów. Właściwość sądu ogranicza się jednak do kwestii konstytucyjnych, stosowania prawa federalnego, zatwierdzania wyników wyborów, sporów kompetencyjnych i sporów pomiędzy regionami lub prowincjami a rządem centralnym. Ponadto istotną rolę odgrywają Sąd Kasacyjny oraz sądy apelacyjne, cywilne i karne. W Iraku występuje pluralizm polityczny, czego dowodzi liczba partii politycznych. Państwo to jest również członkiem licznych organizacji międzynarodowych (Hamasaheed i Nada, 2020).

O ważkości Iraku decydują w dużej mierze kwestie gospodarcze. Warto podkreślić, że był on i jest strategicznym krajem ze względu na posiadane zasoby naturalne, zwłaszcza ropę naftową, gaz ziemny, fosforany i siarkę. Plasuje się na piątym miejscu wśród państw posiadających największe udowodnione złoża ropy naftowej – ma 8% światowych rezerw tego surowca. Jako członek ugrupowania OPEC+ Irak należy do głównych producentów ropy naftowej. Zgodnie z danymi z połowy 2022 r. wydobywa 4,3 miliona baryłek ropy dziennie (CEIC, b.d.).

Najważniejszymi jego partnerami handlowymi – odbiorcami eksportu – są: Chiny (26%), Indie (24%), Korea Południowa (9%), Stany Zjednoczone (8%), Włochy (6%) i Grecja (6%). Irak eksportuje przede wszystkim ropę naftową, ropę naftową rafinowaną, złoto, koks naftowy i gaz ziemny. W sferze importu główni partnerzy to z kolei Zjednoczone Emiraty Arabskie (28%), Turcja (21%) oraz Chiny (19%) (Observatory of Economic Complexity, b.d.).

Niniejszy wstęp warto zakończyć opisem irackiej flagi, która wyraża istotę tego państwa. Widnieją bowiem na niej trzy równe poziome paski w kolorze czerwonym (na górze), białym i czarnym. *Takbir* (arabskie określenie formuły „Allah jest wielki”) zapisano na zielono pośrodku białego paska. Użyte barwy oznaczają ucisk (czarna), pokonany w krwawej walce (czerwona), który ma zostać zastąpiony świetlaną przyszłością (biała). Rada Reprezentantów Iraku przyjęła tę flagę w 2008 r. jako wyraz kompromisu zamiast wcześniejszej flagi z okresu rządów partii al-Baas.

Rola Wielkiej Brytanii w kształtowaniu państwowości Iraku

Terytorium Iraku obejmuje obszary leżące w dorzeczu Tygrysu i Eufratu, nazywane niegdyś Mezopotamią (Jamsheer, 1991, s. 141; Korzeniewski, 2004, s. 13; Lewis, 2003, s. 26). W ciągu siedmiu tysiącleci na terenie Iraku powstało i upadło jedenaście wielkich cywilizacji (Hindus, 1949, s. 161–162). Jego historię nowożytną (od XVIII w. po I wojnę światową) można podzielić na dwa okresy. Pierwszy z nich, tzw. paszałyk mamelucki, to czas namiestnictwa Hasana Paszy i jego syna Ahmeda. Drugi okres, rozpoczęty w 1831 r., charakteryzował się penetracją terytorium dzisiejszego Iraku przez mocarstwa europejskie, a równocześnie stopniową jego modernizacją (Dziekan, 2005, s. 20–23; *Irak*, 2001, s. 195–199).

Na początku XX w. o wpływy w Iraku zaczęły rywalizować przede wszystkim Wielka Brytania i Niemcy. Dopiero I wojna światowa w istotny sposób prze wartościowała trwający prawie pięć stuleci układ sił na obszarze dawnej Mezopotamii. Wówczas bowiem Turcja opowiedziała się po stronie państw centralnych, przeciwko państwom ententy, i poniosła ostatecznie klęskę. Dla Brytyjczyków stanowiło to niepowtarzalną okazję, by zająć miejsce Imperium Osmańskiego i umocnić swoje wpływy na Bliskim Wschodzie (Pajewski, 2001, s. 348–349). Kwestia statusu terytoriów należących do upadłego Imperium Osmańskiego została podjęta na konferencji pokojowej w Wersalu w czerwcu 1919 r., aczkolwiek trzeba podkreślić, że wszelkie ustalenia w sprawie podziału regionu na strefy były wynikiem układu Sykes–Picot z 1916 r., który właśnie potwierdzały późniejsze traktaty. Wprawdzie Francja i Wielka Brytania zmodyfikowały jego szczegółowe postanowienia, lecz zasadnicza idea pozostała niezmienna. Układ

przewidywał przejście wilajetu Mosulu przez Francję, jednak 1 stycznia 1919 r. doszło do spotkania Georges'a Clemenceau z Davidem Lloydem George'em i porozumienia, wskutek którego Francja wyraziła zgodę na przekazanie Imperium Brytyjskiemu regionu Mosulu w zamian za poparcie francuskich postulatów dotyczących zarówno Bliskiego Wschodu, jak i traktatu pokojowego z pokonanymi Niemcami (Mejcher, 1976, s. 62–64). Zgodnie z art. 22 statutu powołanej wówczas Ligi Narodów utworzono mandaty kategorii A, B i C. Irak jako mandat kategorii A został przyznany Wielkiej Brytanii. Francja zrezygnowała z roszczeń wobec wilajetu mosulskiego, za co otrzymała 25% udziałów w zyskach z irackiej ropy, a Londyn uznał wpływy francuskie w Syrii. Zostało to formalnie zatwierdzone na konferencji w San Remo 25 kwietnia 1920 r. (Dobrzycki, 2003, s. 339; Jamsheer, 1976, s. 84).

W 1920 r. Wielka Brytania nakreśliła granice nowego państwa irackiego poprzez połączenie dawnych trzech prowincji: Mosulu, Bagdadu i Basry, nie wzięła jednak pod uwagę interesów miejscowej ludności. Północna granica z Turcją przebiegała bowiem środkiem obszarów górskich zamieszkałych przez Kurdów (rejon As-Sulajmanijja), którym władze w Londynie obiecały utworzenie własnego państwa. Na południu Iraku pojawił się problem graniczny z Kuwejtem, gdyż Brytyjczycy oddali część terytorium tego państwa Nadżdowi, a w ramach rekompensaty przyznali mu fragment wybrzeża należącego do Iraku, co oznaczało w konsekwencji skrócenie jego linii brzegowej do zaledwie 26 km, bez żadnego portu (Steffoff, 2000, s. 32–33). W maju 1922 r. podpisano traktat z Muhammarem, w którym ustalono granicę pomiędzy Irakiem a Nadżdem (częścią Arabii Saudyjskiej). Na mocy tego traktatu Saudowie utracili tereny pasterskie, dlatego w wyniku kolejnych rozmów (ostateczną umowę zawarto w maju 1938 r.) została utworzona tzw. strefa neutralna licząca 7 tysięcy km², na której terenie wprowadzono zakaz budowania stałych obiektów, w tym wojskowych, i do której plemiona koczownicze z obydwu państw miały nieograniczony dostęp.

W 1922 r. wyznaczono również granicę z Iranem, ale jej finalny kształt został uzgodniony dopiero w 1937 r. W 1926 r. podpisano traktat z Turcją dotyczący statusu Mosulu. Ankara żądała włączenia go wraz z przyległymi terytoriami do Turcji. Według art. 3 traktatu z Lozanny z 1923 r. granice pomiędzy tym krajem a Irakiem miały polubownie ustalić Turcja i Wielka Brytania w ciągu dziewięciu miesięcy. Okazało się to jednak niemożliwe i Rada Ligi Narodów na specjalnym posiedzeniu w Brukseli podjęła decyzję o wytyczeniu granicy zgodnie ze stanem z 24 lipca 1923 r., w związku z czym pozostawiła Mosul Irakowi („linia brukselska”). Następnie powołała komisję, w której skład wchodził przedstawiciel Belgii, Szwecji i Węgier i której sprawozdanie stało się podstawą definitywnej decyzji Rady Ligi Narodów. Ta 16 grudnia 1925 r. uznała linię brukselską za ostateczną, pod warunkiem że Wielka Brytania zgodzi się na przedłużenie swojego mandatu nad Irakiem o 25 lat. 13 stycznia 1926 r. w Bagdadzie podpisano brytyjsko-iracki układ prolongujący podobny układ z 1922 r. o kontroli Londynu

nad Irakiem do 1950 r., o ile wcześniej nie zostanie on dopuszczony do członkostwa w Lidze Narodów. Z kolei 5 czerwca 1926 r. zawarto brytyjsko-iracko-tureckie porozumienie, w myśl którego Turcja przyjęła linię brukselską jako granicę i uzyskała prawo do otrzymywania 10% dochodów z mosulskiej ropy w ciągu 20 lat od dnia zawarcia układu (Mejcher, 1976, s. 131–156).

Analizując wydarzenia lat 20. XX w., które wpłynęły na ukształtowanie się państwowości irackiej, należy wskazać przynajmniej kilka kluczowych. W maju i czerwcu 1920 r., po ogłoszeniu Iraku brytyjskim terytorium mandatowym, doszło do antybrytyjskich zamieszek. 30 czerwca w miejscowości Rumasa wybuchło powstanie narodowowyzwoleńcze, określane jako Powstanie Dwudziestego, Wielkie Powstanie (Al Kubra) lub Wielka Rewolucja Iracka (Tauber, 1995, s. 306–317). Na jego czele stanęli przywódcy stowarzyszenia Haras al-Istiklal („Stróż Niepodległości”) oraz wodzowie plemienni znad dolnego Eufratu (Dziekan, 2002, s. 141). Insurekcja na początku 1921 r. została krwawo stłumiona przez Brytyjczyków (Jamsheer, 2007, s. 43–57), którzy zdecydowali, że Irak będzie monarchią. W marcu 1921 r. w Kairze zwołano konferencję, podczas której wysunięto kandydaturę Fajsala ibn al-Husajna do objęcia władzy monarchicznej i ogłoszono powszechną amnestię dla uczestników powstania z wyjątkiem osób oskarżonych o zabójstwa angielskich oficerów. 29 kwietnia 1921 r. Fajsal przybył do Bagdadu, a 14 czerwca Winston Churchill, ówczesny minister do spraw kolonii, wyraził w Izbie Gmin poparcie dla jego kandydatury. Aby zaś w samym Iraku nadać desygnowaniu go na monarchę charakter demokratyczny i ukazać legitymację narodu, przeprowadzono referendum, którego oficjalny, ale nieoddający rzeczywistego poparcia, wynik wyniósł 96%.

23 sierpnia 1921 r. intronizowano Fajsala I z dynastii Haszymidów, panującej w Iraku do 14 lipca 1958 r. Pierwszy król, zmarły we wrześniu 1933 r., uchodził za głównego stabilizatora irackiej polityki wewnętrznej i zagranicznej. Po śmierci Fajsala I tron objął nastawiony panarabsko jego syn Ghazi, który sprawował władzę zaledwie pięć lat – zginął w wypadku samochodowym. W 1939 r. przypadła ona kolejno bratu Ghaziego Fajsalowi II, jednakże z powodu jego zbyt młodego wieku faktycznie rządził regent Abd al-Ilah. Fajsal II przejął władzę monarchszą dopiero 24 maja 1953 r., po ukończeniu 18. roku życia. Był ostatnim królem Iraku i pozostał na tronie do rewolucji z 1958 r. (Khadduri, 1960, s. 330–332).

W omawianym przedziale czasowym Irak stał się pierwszym terytorium mandatowym z własnym parlamentem, głową państwa, konstytucją i rządem. W 1922 r. rząd brytyjski opracował projekt układu, złożonego z 18 artykułów, który tworzył system protektoratu nad Irakiem. Mimo iż art. 1 oficjalnie uznawał niezawisłość kraju, to już art. 2 obligował irackiego króla do niemianowania żadnych urzędników obcego pochodzenia bez zgody brytyjskiego monarchy. Na mocy traktatu z 1922 r. władzom w Londynie przysługiwała kontrola nad finansami i polityką zagraniczną Iraku oraz prawo do czuwania nad jego bezpieczeństwem, a więc także nad wojskiem. Co istotne, wydarzenia z tamtego

okresu doprowadziły do powstania dwóch partii: Partii Odrodzenia oraz Partii Narodowej, które występowały przeciwko zawarciu traktatu, więc zostały zdelegalizowane. 13 kwietnia 1923 r. podpisano protokół skracający ważność parafowanego układu z 20 do 4 lat od momentu ewentualnej ratyfikacji traktatu pokojowego z Turcją. 25 marca 1924 r. strony zawarły cztery porozumienia dodatkowe (wojskowe, sądownicze, finansowe i umowę dotyczącą brytyjskich urzędników), które nakładały na Irak dalsze zobowiązania. W 1924 r. układ ostatecznie ratyfikowano (Tripp, 2000, s. 47–58, 81–99).

Reasumując, należy podkreślić, iż władze brytyjskie po I wojnie światowej dążyły do utrzymania długoterminowej kontroli nad Irakiem. Miał to zagwarantować kolejny traktat, projektowany już w grudniu 1925 r. Planowano wówczas zawarcie układu brytyjsko-irackiego na 25 lat (co nastąpiło 13 stycznia 1926 r.), chyba że Irak wcześniej zostanie przyjęty do Ligi Narodów. Niemniej na mocy traktatu z 20 grudnia 1927 r. Londyn zobowiązał się do uznania w najbliższej przyszłości jego niepodległości z równoczesnym zachowaniem kontroli nad irackimi siłami zbrojnymi i finansami. Układ ten jednak nie został ratyfikowany.

Najważniejsze znaczenie dla relacji na linii Londyn–Bagdad, a tym samym dla ukształtowania się państwowości irackiej, miał następny traktat, z 30 czerwca 1930 r., przyjęty przez iracki parlament 16 listopada 1931 r. Wielka Brytania zrezygnowała z praw mandatowych, uznała suwerenność Iraku i jego członkostwo w Lidze Narodów, które miano mu przyznać w 1932 r. Na mocy układu, przewidzianego na 25 lat od daty wstąpienia Iraku do tej organizacji, Londyn zachował prawo do pełnienia funkcji konsultanta w kwestiach irackiej polityki zagranicznej, posiadania baz lotniczych (na zasadzie dzierżawy) w Habbanii koło Bagdadu i Szuajbie koło Basry (baza morska) oraz inne przywileje wojskowe i gospodarcze (w tym związane z tranzytem, korzystaniem z linii kolejowych, portów, rzek i koncesją na eksploatację ropy naftowej). W 1927 r. Iraq Petroleum Company (IPC) został opanowany przez kapitał brytyjski. Anglia otrzymała prawo nadzoru nad iracką armią w ramach misji szkoleniowych oraz monopol na dostawy wojskowe. Wysoki Komisarz w Iraku miał przyjąć tytuł ambasadora (Khadduri, 1960, s. 309–313). 3 października 1932 r. Irak, jako pierwszy kraj arabski, uzyskał status członka Ligi Narodów i to na ten dzień datowane jest powstanie niepodległego państwa irackiego.

Analizując czasy rządów króla Fajsala II, należy zwrócić uwagę, że ich początkowe lata przypadły na okres II wojny światowej. W historii kraju były one o tyle szczególne, że zaczęły się tam rodzić nastroje prohitlerowskie, które wiosną 1941 r. skutkowały dokonaniem zamachu (Wien, 2006, s. 105–112). Przewrót zakończył się jednak zwycięstwem sił brytyjskich i umocnieniem ich pozycji. Lata pomiędzy 1941 a 1945 r. można określić mianem drugiej okupacji Iraku, co oznaczało, że nie był on wtedy w pełni niepodległym państwem, a mandat brytyjski opierał się na wykorzystywaniu instrumentów siłowych (Elliot, 1996, s. 14).

Największe wyzwania dla Iraku oraz jego polityki wewnętrznej i zagranicznej pojawiły się wszakże po zakończeniu II wojny światowej. Należały do nich: traktat o przyjaźni z Turcją, który stał się podstawą koncepcji Paktu Bagdadzkiego i „północnego muru”; działania Egiptu na rzecz zdobycia dominującej pozycji w świecie arabskim, co pośrednio doprowadziło do powstania federacji Jordanii i Iraku w 1958 r. jako przeciwwagi dla Zjednoczonej Republiki Arabskiej (ZRA) – połączenia Egiptu i Syrii; podjęcie inicjatywy utworzenia Ligi Państw Arabskich (LPA) i chęć stania się jej najważniejszym członkiem; sprzeciw wobec powstania Izraela w 1948 r.; wzrastające znaczenie dochodów z wydobywania irackiej ropy; kooperacja polityczno-militarno-gospodarcza z ZSRR, predestynująca Irak do roli państwa, na terenie którego narastała rywalizacja supermocarstw; dążenie USA do wpisania Iraku w orbitę własnych wpływów.

Wpływ Stanów Zjednoczonych na powstanie i funkcjonowanie irackiej monarchii

Do XIX w. zainteresowanie USA obszarem Mezopotamii właściwie nie istniało. Wynikało to co najmniej z trzech powodów. Po pierwsze, w tym czasie kształtowała się i stabilizowała państwowość amerykańska. Stany Zjednoczone nie miały wtedy ambicji silnego angażowania się na arenie międzynarodowej, lecz skupiały się na kwestiach wewnętrznych. Po wtóre, decydenci w USA stali na stanowisku, że nie należy wkraczać w sferę wpływów mocarstw europejskich (głównie Anglii). Po trzecie, z ekonomicznego punktu widzenia obszar ten postrzegano jako mało atrakcyjny. Dopiero od połowy lat 30. XIX w. można mówić o marginalnym zainteresowaniu USA terenem Iraku. Sprowadzało się ono do podejmowania działalności przez amerykańskie misje archeologiczne oraz wykorzystania go jako obszaru tranzytowego do Persji, Indii i w rejon Półwyspu Arabskiego, co wiązało się z otwarciem Kanału Sueskiego w 1869 r.

Patrząc przez pryzmat zaangażowania USA w formowanie się państwa irackiego, trzeba wskazać, iż poza 12. punktem deklaracji Thomasa Woodrowa Wilsona w polityce USA nie pojawiły się szczególne oznaki politycznego zainteresowania tym tematem. Co więcej, wysłana do Syrii amerykańska komisja Henry’ego Churchilla Kinga i Charlesa Crane’a (Tauber, 1995, s. 267) zalecała w raporcie opracowanym w połowie 1919 r. przyznanie mandatu nad Irakiem Wielkiej Brytanii. Polityka USA wobec Iraku w okresie międzywojennym była zgodna z wizją prezydenta Wilsona i zbieżna ze stanowiskiem Londynu. Złożyło się na to kilka przesłanek. Po pierwsze, Stany Zjednoczone nie były gotowe do wypełnienia próżni powstałej po zminimalizowaniu wpływów brytyjskich.

Po drugie, tamtejszy establishment nie postrzegał władz Iraku jako zdolnych do wzięcia odpowiedzialności za kształtowanie własnej państwowości. Po trzecie, popierając system mandatowy, władze w Waszyngtonie były przekonane, że Londyn oferuje najlepszy sposób, by utrzymać pokój w Iraku. Po czwarte, brytyjską obecność w tym kraju uznawano za najlepszą gwarancję bezpieczeństwa amerykańskich interesów (polityki „otwartych drzwi”). Wizja niepodległego Iraku nie spotkała się więc z entuzjazmem wśród establishmentu USA (Stivers, 1982, s. 119–124).

Należy zatem podkreślić, że zainteresowanie Stanów Zjednoczonych Irakiem w okresie międzywojennym miało przede wszystkim wymiar ekonomiczny – związany z wydobywaniem ropy. Przed wybuchem I wojny światowej amerykańsko-irackie kontakty handlowe były nikłe. Mimo że Standard Oil Company of New York (Socony) była głównym dostawcą produktów naftowych dla podmiotów gospodarczych w Iraku, to jednak Imperium Osmańskie nie przyznało USA żadnej koncesji (Bartlett, 1997, s. 136). Nawet wypowiedzi amerykańskich geologów z Socony, którzy jeszcze w 1910 r. wizytowali Irak i opuścili go w przekonaniu, że dolina Eufratu zawiera duże złoża ropy, nie doprowadziły do znaczącego zaangażowania USA na tym obszarze. Dopiero w 1915 r., gdy I wojna światowa wywołała zakłócenia polityczne i handlowe w regionie, amerykański konsul w Bagdadzie przejął odpowiedzialność za zasoby ropy posiadane przez Socony. 12 listopada 1917 r. kapitan William Yale w specjalnym raporcie dla Departamentu Stanu oświadczył, że najwięksi eksperci uważają Irak za państwo należące do najbardziej roponośnych na świecie, co przekonało establishment USA do zaangażowania ekonomicznego w tym kraju. We wrześniu 1919 r. Socony wysłała dwóch geologów do Bagdadu ze specjalną misją. Jeden z nich, E.J. Sheffield, w sierpniu 1920 r. w liście do żony potwierdził założenia raportu Yale’a. Nie było więc zaskoczeniem, iż rozpoczęła się wówczas amerykańsko-brytyjska rywalizacja o wpływy naftowe w Iraku (Sampson, 1981, s. 120–121).

Decyzje podjęte w San Remo, a zwłaszcza podział bogactw naftowych Iraku pomiędzy Anglię i Francję, wywołały niezadowolenie w USA. Departament Stanu podważał prawa nabyte przed wojną przez Tureckie Towarzystwo Naftowe (Turkish Petroleum Company, TPC). 12 maja 1920 r. USA wystosowały do rządu brytyjskiego notę z żądaniem wprowadzenia polityki „otwartych drzwi” i „równych możliwości” na terenach mandatowych i unikania faworyzowania własnych przedsiębiorstw. Waszyngton domagał się, aby nie udzielać żadnych wyłącznych koncesji ekonomicznych w rejonach mandatowych bez uwzględnienia interesów USA. Doktryna „otwartych drzwi” wobec Iraku miała zatem na celu wciągnięcie go w orbitę amerykańskich inwestycji i handlu. By zdobyć udziały w zasobach irackiej ropy naftowej, Stany Zjednoczone stosowały różne procedury. Próbowaly nawet potajemnie wykupić prawa koncesyjne Banku Niemieckiego w Mezopotamii, lecz bez powodzenia. 14 marca 1925 r. TPC uzyskało na 75 lat (do 2000 r.) koncesję rządu irackiego na wydobywanie ropy w rejonach Bagdadu

i Kirkuku, a odkrycie 14 października 1927 r. złóż nafty koło wsi Baba Kurkur w okolicach Kirkuku stało się jedną z przyczyn podpisania układu o „czerwonej linii”, zawartego w lipcu 1928 r. w Ostendzie (Mejcher, 1976, s. 162–165). Akcje TPC, którego nazwę zmieniono w 1929 r. na Irackie Towarzystwo Naftowe (Iraq Petroleum Company, IPC), podzielone zostały następująco: Anglo-Persian Oil Co. (British Petroleum), Royal Dutch Shell, Near East Development Co. (w tym po równo Standard Oil of New Jersey oraz Socony Vacuum Oil Co.), Campagnie Française des Pétroles – każda firma po 23,75%, Participations & Investments Co. (powiązana z Londynem) – 5,00% (Kokxhoorn, 1977, s. 30–31, 46–49).

Wybuch i implikacje II wojny światowej doprowadziły do zasadniczej zmiany w światowym i regionalnym układzie sił. Relacje międzynarodowe, które nabrały charakteru dwubiegunowego, znalazły swoje odbicie także na Bliskim Wschodzie. Pozycja Iraku również uległa pewnemu przewartościowaniu. Maurice Hindus tak pisał o jego powojennej sytuacji: „Potencjalnie najbogatsze pod względem rolniczym państwo na Bliskim Wschodzie, Irak, jest właściwie najbiedniejsze. Najbardziej zagorzały nacjonalistycznie, jest on najmniej stabilnym politycznie państwem wśród nowo powstałych państw arabskich. Jego młoda inteligencja jest drugą po libańskiej w rozwoju i dojrzałości intelektualnej, lecz jego szejkwowie są najbardziej zacofanymi z właścicieli ziemskich” (Hindus, 1949, s. 173–174, tłum. własne).

Co istotne, w latach 1945–1958 Irak był ściśle powiązany gospodarczo i politycznie z Wielką Brytanią oraz ze Stanami Zjednoczonymi, których pozycja tam stopniowo wzrastała. USA udzielały Irakowi pomocy finansowej, w tym w ramach punktu 4 doktryny Trumana. W 1951 r. została podpisana amerykańsko-iracka umowa kulturalna. Waszyngton wysłał do Iraku ekspertów w dziedzinie stosowania radarów, używania broni lekkiej i produkcji amunicji. Jednakże – należy to wyraźnie podkreślić – po II wojnie światowej, aż do powstania koncepcji bariery północnej, a ostatecznie Paktu Bagdadzkiego, USA uznawały prymat Londynu, czyli utrzymywanie Iraku w brytyjskiej strefie wpływów. Co więcej, gdy pojawiła się idea powołania unii iracko-syryjskiej (Kukułka, 2001, s. 98), Departament Stanu USA zachował stanowisko neutralne, balansujące między brytyjskim entuzjazmem wobec tego pomysłu a francuskim sprzeciwem (Ovendale, 1996, s. 26).

Znaczenie partii al-Baas w transformacji ustrojowej Iraku

Socjalistyczna Partia Odrodzenia Arabskiego (al-Baas) odegrała kluczową rolę w transformacji polityczno-ustrojowej Iraku. Al-Baas prezentowała najstarszą doktrynę socjalistyczną w świecie arabskim. Powstała w Syrii na fali walk

o wyzwolenie narodowe, a jej założycielami byli Michel Aflak i Salah ad-Din al-Bitar. Zjazd konstytuujący partię odbył się 7 kwietnia 1947 r. w Damaszku. Doszło wówczas do zjednoczenia Partii Odrodzenia Arabskiego (Michela Aflaka) oraz Arabskiej Partii Socjalistycznej (Akrama al-Hauraniego). Stopniowo zasięg oddziaływania al-Baas rozszerzał się na inne obszary Bliskiego Wschodu, przy czym największe znaczenie poza Syrią zyskała ona w Iraku, Libanie i Jordanii (Fryzeł, 1985, s. 35–39, 61–70).

W Iraku propagatorami ideologii baasistowskiej byli przede wszystkim studenci, ale również intelektualiści, oficerowie pochodzący z prowincji oraz miejska klasa robotnicza wywodząca się z migrantów wiejskich. Pierwsze komórki partyjne typu kadrowego zaczęły powstawać w tym kraju na początku lat 50., a zjazd konstytuujący miał miejsce w Bagdadzie w 1954 r. Założenia irackiej al-Baas do czasu rewolucji w 1958 r. skupiały się na propagandzie antybrytyjskiej oraz protestach przeciwko imperializmowi, członkostwu Iraku w Pakcie Bagdadzkim i zbliżeniu z USA. Po obaleniu monarchii i rozpoczęciu rządów przez generała Abda al-Karima Kasema al-Baas znalazła się w opozycji i była zmuszona do działania w konspiracji. Niewielka zmiana nastąpiła dopiero w 1963 r., gdy w wyniku zamachu stanu Kasem został pozbawiony władzy. Prawdziwe zwycięstwo al-Baas odniosła jednak w 1968 r. – objęła wtedy ster rządów, który trzymała aż do agresji USA na Irak w 2003 r. (Danahar, 2015, s. 282–324). Jej polityczny charakter po przejęciu władzy uległ pewnemu przewartościowaniu, otworzyła się bowiem na nowych członków, których liczba gwałtownie wzrosła. Jako partia socjalistyczna, panarabska i narodowa stała się partią masową (Hopwood, Ishow i Koszinowski, red., 1993, s. 38–40).

Fundamentem ideologicznym al-Baas był tzw. baasizm, fuzja nacjonalizmu i marksowskiego socjalizmu. W zaskakującym tempie przekształcił się on w znaczącą siłę polityczną (Hourani, 2002, s. 400–401). Zasadniczo od powstania partii jej zwolennicy – głoszący nacjonalizm arabski, z hasłami „jedność, wolność, socjalizm” czy też „jeden naród arabski z wieczną misją” – nawoływali do stworzenia wspólnego państwa, które obejmowałoby terytorium arabskiej ojczyzny od Oceanu Atlantyckiego po Zatokę Perską. Panarabizm należał zatem do centralnych elementów nacjonalizmu arabskiego i opierał się na przekonaniu, że wszystkie ludy mówiące językiem arabskim są jednym narodem, który powinien tworzyć jedno państwo. Z tej perspektywy religia (islam) była ważna, ale nie była priorytetem (Fryzeł, 1974, s. 3–5). Zgodnie z koncepcją głównego teoretyka baasizmu Michela Aflaka panarabizm miał zostać zrealizowany w dwóch etapach. Pierwszy obejmował wyzwolenie ziem arabskich z imperializmu. Drugi polegał na unifikacji ojczyzny arabskiej.

Co istotne, choć al-Baas propagowała rewolucję oraz głosiła koncepcję arabskiego socjalizmu, sprawiedliwości, solidaryzmu i współpracy pomiędzy jednostkami, nie uznawała marksistowskiej koncepcji walki klas. Twierdziła, że ziemia i bogactwa naturalne to własność narodu, ale państwo może decydować

o sposobie ich wykorzystania. Socjalizm arabski powinien funkcjonować w ramach państwa, które reprezentuje wolę ludu. Nie oznaczał on więc etapu na drodze do komunizmu, gdyż ten był nie do przyjęcia i określany mianem ateistycznego. Stanowił natomiast etap budowania nowego społeczeństwa z nowym układem stosunków społeczno-ekonomiczno-politycznych.

Reasumując, należy wskazać, że propagowane w latach 50. i 60. XX w. w świecie arabskim idee panarabizmu, nacjonalizmu i socjalizmu arabskiego spowodowały niezwykle szybki wzrost znaczenia czynnika ideologicznego i stopniowe wzmacnianie pozycji ZSRR na Bliskim Wschodzie. Moskwa wspierała przemiany zachodzące w państwach bliskowschodnich i sprzyjała radykalnemu skrzydłu świata arabskiego. Takiej sytuacji towarzyszyła silna determinacja USA, które chciały przejąć rolę zewnętrznego supermocarstwa w tej części globu, co jednak wiązało się z wyrugowaniem stamtąd wpływów Wielkiej Brytanii i Francji (Szymborski, 1999, s. 40).

Polityczne, militarne i gospodarcze wyzwania dla funkcjonowania irackiej monarchii

Po zakończeniu II wojny światowej Irak zaczął przejawiać znaczną aktywność na arenie regionalnej i globalnej. Wyrazem zewnętrznego zaangażowania było m.in. członkostwo w LPA i ONZ wśród państw założycielskich, a także we wszystkich organizacjach wyspecjalizowanych ONZ z wyjątkiem IMCO (Międzyrządowej Doradczej Organizacji Morskiej) i GATT (Układu Ogólnego w sprawie Cel i Handlu). Ponadto wojsko irackie uczestniczyło w pierwszej wojnie arabsko-żydowskiej w 1948 r. Po jej zakończeniu Irak nie podpisał jednak formalnych porozumień rozejmowych z Izraelem, jak to uczyniły Liban, Transjordania i Syria, które również brały udział w wojnie.

Wewnętrznie Irak jako sztucznie stworzone państwo pozostawał niestabilną konstrukcją, wstrząsaną wciąż nowymi konfliktami. Sytuacja z biegiem czasu tylko się pogarszała, czemu sprzyjały rewolucyjne tendencje polityczno-militarne w państwach Bliskiego Wschodu narastające od drugiej połowy lat 40. Dla Iraku niezwykle istotny był 1958 r., w którym w wyniku rewolucji obalono monarchię i wprowadzono republikę. Na taki stan rzeczy złożyło się kilka kluczowych determinant.

Po pierwsze, strategiczną kwestią stała się konieczność renegotjowania traktatu iracko-brytyjskiego z 1930 r., którego ważność upływała w 1957 r. Już w 1947 r. rozpoczęto tajne rozmowy w tej sprawie, zakończone 15 stycznia 1948 r. podpisaniem układu z Portsmouth. Układ przewidywał powołanie iracko-angielskiej

Rady Obrony w celu konsultacji i koordynacji zagadnień dotyczących bezpieczeństwa, dawał Irakowi kontrolę nad bazami wojskowymi, którymi dotychczas dysponowała Wielka Brytania – zachowująca jednak monopol na dostawy wojskowe dla Iraku oraz szkolenia tamtejszych sił zbrojnych. Wojska brytyjskie zostały zobowiązane do opuszczenia Iraku, z zastrzeżeniem, że w razie konfliktu udostępni on Londynowi swoje bazy wojskowe. Układ z Portsmouth nie został dobrze przyjęty przez iracki establishment polityczny i wojskowy, który obawiał się, iż nowy traktat, przewidziany na kolejnych 25 lat, podtrzyma i prawnie usankcjonuje zwierzchnictwo Londynu. W wyniku protestów układ unieważniono 2 lutego 1948 r. (Tripp, 2000, s. 120–121). Dopiero 2 marca 1953 r. premier Nuri as-Sa'id w rozmowie z brytyjskim ambasadorem w Bagdadzie sir Johnem Troutbeckiem oświadczył, że Irak żąda zmodyfikowania traktatu z 1930 r. (Ovendale, 1996, s. 91).

Po wtóre, pod wpływem obserwowanej polityki nacjonalizacji przemysłu naftowego prowadzonej w Iranie przez premiera Mohammada Mosaddegha, a także po zawarciu w 1950 r. porozumienia między Arabią Saudyjską a Aramco o podziale zysków z ropy po 50%, w Iraku coraz bardziej słyszalne były głosy o konieczności naftowego uniezależnienia się wzorem innych państw regionu. Tym samym jednym z nadrzędnych celów polityki premiera Nuriego as-Sa'ida stał się rozwój ekonomiczny kraju oparty na wzrastającym znaczeniu ropy naftowej. Porozumienie pomiędzy IPC a rządem irackim, zakładające równy podział zysków z eksploatacji tego surowca, podpisano 3 lutego 1952 r. Odtąd przemysł naftowy był głównym sektorem irackiej gospodarki. Co istotne, wydarzenie to można jednocześnie uznać za wzmocnienie i sukces sił narodowych w Iraku, które reprezentowali liderzy partii Haras al-Istiklal – Muhammad Mahdi Kubba i Faiq Sammara – a które głosiły hasła całkowitej nacjonalizacji przemysłu naftowego (Khadduri, 1960, s. 352–355).

Po trzecie, społeczeństwo irackie było coraz bardziej niezadowolone z funkcjonowania monarchii, którą utożsamiano z zachodnim kolonializmem. Rosła liczba zwolenników Irackiej Partii Komunistycznej (IPK), jak również rodzącej się opozycyjnej al-Baas. Coraz silniejszą pozycję zyskiwali skrajni nacjonalistyczni ekstremiści z jednej strony i liberalni reformatorzy z drugiej (Gat, 1997, s. 114–115, 122–130).

Po czwarte, na sytuację w kraju ogromny wpływ wywierały egipsko-iracka rywalizacja o miano państwa przywódczego na Bliskim Wschodzie i w LPA, a także iracki sprzeciw wobec neutralności Egiptu i jego poprawy relacji z innymi państwami arabskimi. Gdy w 1956 r. wybuchł kryzys sueski, Irakijczycy domagali się od swojego rządu oficjalnego oświadczenia wspierającego prezydenta Gamala Nasera i udzielenia Kairovi pomocy wojskowej oraz zerwania stosunków dyplomatycznych z Francją jako jednym z agresorów. Oświadczenie, które wydał iracki rząd, obejmowało nie tylko wskazane postulaty, ale również zobowiązanie do nieuczestniczenia w posiedzeniach Paktu Bagdadzkiego, jeśli

jego członkiem będzie Wielka Brytania. Poparcie Bagdadu dla Kairu nie wyszło jednak poza sferę deklaratywną (Harris, 2012, s. 100–103).

Po piąte, polityka Iraku skupiła się na niedopuszczeniu do poszerzania wpływów komunistycznych w kraju. Wiązało się to z coraz silniejszymi powiązaniami Bagdadu z Zachodem, włączeniem bliskowschodniego państwa w koncepcję bariery północnej, członkostwem w Pakcie Bagdadzkim oraz zbliżeniem z USA. Wydarzenia, które nastąpiły w Iraku przed rewolucją z 1958 r., w ogromnej mierze rzutowały na kształt polityki USA wobec niego. W latach 50. zaczął on być postrzegany przez amerykańskie władze jako państwo, które może mieć strategiczne znaczenie w regionie – zarówno z punktu widzenia polityki energetycznej, jak i zimnowojennej rywalizacji. Priorytetem dla Białego Domu było tym samym wciągnięcie Iraku w orbitę własnych wpływów i uczynienie z niego kolejnego bliskowschodniego sojusznika (Axelgard, 1988, s. 7–8).

Dekada lat 50. odegrała zasadniczą rolę w relacjach amerykańsko-irackich. Mimo stale dominujących wpływów Londynu w Iraku relacje na linii Waszyngton–Bagdad stawały się coraz bardziej dynamiczne. Obydwa państwa zaczęły dostrzegać korzyści z potencjalnej współpracy, zwłaszcza w sferze militarnej. Amerykańskie plany wobec Bliskiego Wschodu zakładały bowiem włączenie Iraku jako członka założyciela do tamtejszej organizacji obronnej o charakterze prozachodnim. Z kolei z perspektywy irackiej zbliżenie z USA stwarzałoby możliwość rewizji traktatu z Wielką Brytanią i korzystne warunki dla dostaw broni zza oceanu, dałoby też szansę na zwiększenie irackich wpływów w Syrii (Lesch, 1992, s. 46–50) i uzyskanie statusu regionalnego hegemonu w rywalizacji z Egiptem (Podeh, 2003, s. 100–115).

W połowie maja 1953 r. Irak był szóstym z dwunastu państw, które odwiedził sekretarz stanu USA John Foster Dulles. Spotkał się wówczas z premierem Dżamilem al-Midfa'im, ministrem spraw zagranicznych Tawfikiem al-Suwaidim i ministrem obrony Nurim as-Sa'idem. W rezultacie rozmów 1 czerwca 1953 r. na posiedzeniu Rady Bezpieczeństwa Narodowego (NSC) Dulles podkreślał, że Irak, obok Turcji, Pakistanu i Syrii, jest jednym z państw, które powinny stanowić trzon nowej organizacji obronnej (Bania, 2000, s. 61–68). Jego członkostwo w pakcie oznaczało zamknięcie bariery północnej wokół ZSRR. Bagdad niezwykle entuzjastycznie przyjął koncepcję USA. Nuri as-Sa'id natychmiast poinformował Burtona Y. Berry'ego, amerykańskiego ambasadora w Bagdadzie, że Irak popiera pakt turecko-pakistański, a władze od początku zamierzały do niego dołączyć. 25 kwietnia 1954 r. rząd iracki wydał oficjalne oświadczenie, w którym stwierdzał, iż zwrócił się do USA z prośbą o udzielenie pomocy militarnej na warunkach uzgodnionych pięć dni wcześniej. Z inicjatywy Sa'ida 24 lutego 1955 r. w Bagdadzie został podpisany pakt iracko-turecki zakładający współpracę państw na płaszczyźnie politycznej i wojskowej w celu zbiorowej obrony. Dało to podstawy do powołania Organizacji Paktu Bagdadzkiego. 4 kwietnia 1955 r. przystąpiła do niej Wielka Brytania, która zawarła z Irakiem

specjalne porozumienie, zastępujące traktat z 1930 r. Londyn pośrednio zachowywał prawo do korzystania z baz znajdujących się na terytorium Iraku, prawo kontrolowania jego armii oraz przyjsia mu z pomocą zbrojną w razie ataku lub zagrożenia atakiem, co miało zabezpieczyć wpływy brytyjskie w tym kraju. 23 września 1955 r. do Paktu Bagdadzkiego przystąpił Pakistan, a 3 listopada 1955 r. – Iran (Freiberger, 1992, s. 91).

Należy zaznaczyć, że USA nie zostały stroną Paktu Bagdadzkiego, co odbiegało od przyjętego przez nie standardu sojuszy budowanych w innych regionach świata. Niemniej przedstawiciel tego kraju brał udział w posiedzeniach Stałej Rady jako obserwator i w pełni uczestniczył w posiedzeniach Komitetu Wojskowego i Komitetu do spraw Działalności Antywywrotowej. Ponadto USA dostarczały pomoc wojskową i gospodarczą państwom członkowskim. Wśród amerykańskiej elity politycznej zdania w kwestii partycypowania w pakcie były podzielone. Dla przykładu, ambasador w Bagdadzie Waldemar Gallman w depeszy skierowanej do sekretarza stanu Dullesa, datowanej na początku stycznia 1956 r., wyraźnie dawał mu do zrozumienia, że USA powinny przystąpić do Paktu Bagdadzkiego.

Przyczyn zachowawczego stanowiska władz w Waszyngtonie wobec tej idei było kilka. Przede wszystkim, nie włączając się do paktu, Biały Dom chciał zachowywać funkcję arbitra w sporach pomiędzy Wielką Brytanią a państwami arabskimi, jak również w konflikcie arabsko-izraelskim. Dążył też do uniknięcia dalszego zadrażniania stosunków z Egiptem, ówczesna linia polityki zagranicznej Bagdadu wywoływała bowiem silny sprzeciw władz w Kairze. Z perspektywy prezydenta Nasera członkostwo Iraku w pakcie bezpieczeństwa tworzonym z inicjatywy państw zachodnich oznaczało upadek koncepcji jedności arabskiej. Ponadto przywódca ten żywił obawy, że zbliżywszy się z USA, Irak uzyskał możliwość maksymalizacji zbrojeń, co mogło uczynić z niego konkurencyjną siłę dla hegemonii Egiptu w regionie (Kwiatkiewicz, 2005, s. 103–104). Dodatkowo na decyzję Waszyngtonu miały wpływ prowadzone z Arabią Saudyjską interesy naftowe, polityczne i militarne (w tym utrzymywanie na jej terytorium bazy powietrznej). Istotne było też postrzeganie samego paktu przez amerykański establishment. Tamtejsze elity widziały w nim instrument utrzymania wpływów w regionie, ale także narzędzie służące do rozbicia jedności arabskiej, uznawanej w USA za zagrożenie dla sojuszniczego Izraela. Również jego wyraźny sprzeciw wobec paktu przyczynił się do tego, że prezydent Dwight Eisenhower chciał uniknąć wewnątrzpaństwowej debaty nad członkostwem w sojuszu. Powstanie paktu przyniosło realne korzyści jedynie w skali globalnej, gdyż w sferze regionalnej spowodowało polaryzację orientacji poszczególnych państw. Co więcej, rywalizacja iracko-egipska w dużej mierze osłabiła znaczenie sojuszu i doprowadziła do zwiększenia wpływów ZSRR na Bliskim Wschodzie, czemu USA usiłowały zapobiec. Konsekwencją członkostwa Iraku w Pakcie Bagdadzkim okazała się jego izolacja w kręgu państw arabskich, a w odpowiedzi na barierę

północną skrzystalizowała się bariera południowa, biegnąca na linii Kair – Damaszek – Rijad (Brands, 1994, s. 53).

Analizując zatem kolejne wyzwania dla funkcjonowania monarchii irackiej, należy odwołać się do niezwykle istotnego wydarzenia, jakim było powstanie prozachodniego Arabskiego Państwa Federalnego (APF) – federacji Iraku i Jordanii. 14 lutego 1958 r. ogłoszono w Ammanie komunikat iracko-jordański o ustanowieniu APF, którego głową został król Iraku Fajsal II. Zapowiedziano wówczas połączenie armii obu krajów, powołanie rządu i parlamentu, opracowanie wspólnego kierunku polityki zagranicznej. Stolica miała być rotacyjna w trybie sześciomiesięcznym – z Bagdadu na Amman i odwrotnie. Utworzenie APF stanowiło próbę zbudowania jednego frontu państw konserwatywnych na Bliskim Wschodzie, zahamowania narastającego ruchu narodowowyzwoleńczego, a także zrównoważenia wpływów mocarstw w regionie w imię idei panarabizmu, w sojuszu z Zachodem i przeciwko ZSRR. USA jednoznacznie poparły powstanie APF, dostrzegały w nim bowiem przeciwwagę dla utworzonej 1 lutego 1958 r. proradzieckiej Zjednoczonej Republiki Arabskiej (ZRA) – unii Egiptu i Syrii, nieprzychylnie nastawionych do polityki państw zachodnich na Bliskim Wschodzie. Proklamowanie ZRA wyraźnie wzmacniało pozycję prezydenta Nasera i mogło stanowić przyczynę kolejnego napięcia między krajami arabskimi a Izraelem.

Co warto uwagi, inicjatywę zjednoczenia monarchii haszymidzkich eksponowano w kręgach amerykańskich elit już w połowie lat 50., z zastrzeżeniem, że należy popierać wpływy irackie w Jordanii oraz postrzegać unię tych państw jako przejaw dążenia do stabilności w regionie i alternatywę dla ZRA. Początkowo opowiadano się nawet za powstaniem aliansu iracko-jordańsko-saudyjskiego, by oderwać Arabię Saudyjską od bloku egipsko-syryjskiego. Amerykański Departament Stanu sugerował wręcz Irakowi, Jordanii, Libanowi i Arabii Saudyjskiej poczynienie kroków w celu przeciwstawienia się ZRA, jednakże bez powodzenia. Ostatecznie USA w pełni poparły iracko-jordańską inicjatywę (Louis, 2002, s. 24–31).

Upadek monarchii i republikańska transformacja w Iraku

Wyzwania i zagrożenia dla stabilności królestwa Iraku, które narastały w dekadzie lat 50., osiągnęły apogeum latem 1958 r. Wówczas, na fali podobnych tendencji rewolucyjnych w innych państwach Bliskiego Wschodu, grupa Wolnych Oficerów pod dowództwem generała Abda al-Karima Kasema dokonała krwawego zamachu stanu. Dokładnie 14 lipca 1958 r. w Iraku obalono monarchię i proklamowano ustrój republikański. Rodzinę królewską rozstrzelano, a premier

Nuri as-Sa'id, który uciekł przebrany za kobietę, został rozpoznany i zastrzelony na ulicy. Konsekwencje tego wydarzenia zarówno dla kraju i całego regionu, jak i dla rywalizacji mocarstw na Bliskim Wschodzie miały fundamentalne znaczenie.

Analizując implikacje zmiany reżimu w Iraku, należy podkreślić, że wraz z upadkiem monarchii dobiegła końca dominacja wpływów brytyjskich w tym państwie, a APF przestała istnieć. Przeprowadzono szeroko zakrojone reformy społeczne, które zmieniły polityczny charakter kraju. Postawiono przed sądem polityków z okresu monarchii odpowiedzialnych za zbliżenie z Zachodem, a przywódców stracono. W polityce zagranicznej zapowiedziano pozytywną neutralność, nieuczestniczenie w sojuszach i poparcie idei jedności arabskiej. Zwycięstwo rewolucji położyło kres unii haszymidzkiej i związkom z blokiem zachodnim. Irak stał się obok Egiptu drugim ośrodkiem nacjonalizmu arabskiego (Stivers, 1982, s. 13–14).

Niezwykle ważne było stanowisko Białego Domu wobec zmiany reżimu. W Waszyngtonie zdawano sobie sprawę, że Irak – jako członek Paktu Bagdadzkiego i ośrodek równoważenia antyzachodnich tendencji w regionie – ma zbyt duże znaczenie militarne i polityczne, by można swobodnie wypuścić go z orbity wpływów. Utrata Iraku jako sojusznika implikowała bowiem dla USA osłabienie roli na całym Bliskim Wschodzie, wzmocnienie się tam pozycji ZSRR, postawienie pod znakiem zapytania trwałości amerykańskich interesów ekonomicznych – zwłaszcza lokat kapitału w irackim przemyśle naftowym – a także istnienia samego Paktu Bagdadzkiego. Niebagatelny zagrożeniem pozostawał również potencjalny efekt rozlania się rewolucji na sąsiednie państwa. Taka sytuacja dla USA oznaczałaby całkowitą porażkę bliskowschodniej strategii polityczno-militarnej, a tym samym stworzenie możliwości penetracji regionu przez ZSRR. Biały Dom niemal natychmiast podjął działania na rzecz podtrzymania prozachodnich tendencji w polityce zagranicznej już republikańskiego Iraku, niemniej bezskutecznie (Khadduri, 1969, s. 56). Co prawda w Waszyngtonie zdecydowano, że bezpośrednią konsekwencją rewolucji irackiej będzie zastosowanie w praktyce doktryny Eisenhowera poprzez przyspieszoną interwencję amerykańską w Libanie (Alin, 1994, s. 105–134), a brytyjską w Jordanii, jednak zasadniczy dylemat dotyczył możliwości interwencji w Iraku w celu przywrócenia monarchii (Gendzier, 1997, s. 297).

Ostatecznie koncepcja interwencji USA w Iraku została odrzucona, o czym przesądziło kilka czynników, wśród których warto wskazać: międzynarodowe uznanie nowych władz irackich przez ZSRR i komunistyczne Chiny (co nastąpiło już 16 lipca 1958 r.); dążenie Iraku do zbliżenia z ZRA i zawarcie 19 lipca 1958 r. pomiędzy tymi państwami układu polityczno-militarnego o wzajemnej pomocy; brak poparcia samych Irakijczyków dla obcej ingerencji; możliwość potraktowania przez społeczność międzynarodową interwencji USA jako agresji na suwerenne państwo i jawne złamanie zasad prawa międzynarodowego; groźba ze strony ZSRR, który deklarował, iż nie pozostanie obojętny w przypadku

interwencji sił zachodnich w Iraku. W obliczu wymienionych determinant, w nowych realiach polityczno-militarnych, Stany Zjednoczone formalnie uznały Republikę Iracką 2 sierpnia 1958 r., ale równocześnie umocniły swoją obecność wojskową w państwach prozachodnich graniczących z Irakiem. Niemal do końca 1958 r. podejmowały próby zachowania go w swojej strefie wpływów, niemniej ostatecznie poniosły w tej materii klęskę. Utrata Bagdadu jako sojusznika doprowadziła jednak do zbliżenia na linii Kair–Waszyngton. Można zatem stwierdzić, że w wyniku rewolucji z 1958 r. to Egipt zajął miejsce Iraku jako strategicznego sojusznika USA na Bliskim Wschodzie (Tripp, 2000, s. 156–164).

Jedną z najważniejszych implikacji rewolucji irackiej, w skali zarówno regionalnej, jak i globalnej, było odrzucenie przez Irak doktryny Eisenhowera i wystąpienie z Paktu Bagdadzkiego, co nastąpiło 24 marca 1959 r. Takie działania nowe władze uzasadniały proklamowaną po rewolucji polityką pozytywnej neutralności, a w praktyce – zbliżeniem z ZSRR. Sprzęt wojskowy będący w dyspozycji paktu i znajdujący się na terenie Iraku został skonfiskowany, liczni oficerowie amerykańscy i brytyjscy zaś musieli opuścić kraj. Ponadto zlikwidowano brytyjską bazę w Habbanii. 30 maja 1959 r. Irak wypowiedział układ o pomocy wojskowej zawarty z USA w 1954 r., a także aneks do układu z 1955 r. W nowych okolicznościach podczas zwołanej w lipcu 1959 r. konferencji w Londynie postanowiono zmienić nazwę Paktu Bagdadzkiego na Organizacja Paktu Centralnego (CENTO) oraz przenieść jej siedziby do Ankary. Skutkiem przemian w Iraku stało się również stopniowe zacieśnianie współpracy pomiędzy Arabią Saudyjską a Egiptem oraz Jordanią a Arabią Saudyjską w celu stworzenia bloku antyirackiego (Zdanowski, 2010, s. 280–286).

Wnioski

Reasumując, trzeba podkreślić, że upadek irackiej monarchii należał do najważniejszych wydarzeń drugiej połowy lat 50. XX w. i w ogromnym stopniu oddziaływał na kształt polityczno-ekonomiczno-militarny Bliskiego Wschodu, jak również na zimnowojenną rywalizację supermocarstw o wpływy w regionie. Zmiana reżimu w Iraku stanowiła wielkie wyzwanie dla strategii bliskowschodniej USA, regionalnego układu sił oraz interesów naftowych podmiotów zewnętrznych. Przewrót republikański niewątpliwie rzutował na zmianę postrzegania koncepcji panarabizmu i jedności arabskiej, ale również na wyłanianie się nowych regionalnych potęg, takich jak Egipt, Arabia Saudyjska czy Iran, które w przyszłości zdeterminowały polityczno-militarną sytuację Bliskiego Wschodu.

Co jednak szczególnie istotne, mimo zmiany ustroju Irak jako państwo strategiczne ze względu na swoje położenie geopolityczne i posiadane zasoby

surowców energetycznych pozostał obiektem ogromnego zainteresowania podmiotów zewnętrznych zarówno w kolejnych dekadach XX w., jak i w XXI w., a dyktatorskie rządy (w dalszym okresie sprawowane przez Saddama Husajna, który ostatecznie przejął władzę w 1979 r.) nie stanowiły przeszkody dla jego kooperacji i ponownego zbliżenia z USA.

Bibliografia

- Alin, E.G. (1994). *The United States and the 1958 Lebanon crisis: American intervention in the Middle East*. University Press of America.
- Axelgard, F.W. (1988). *A new Iraq? The Gulf War and implications for U.S. policy*. Praeger.
- Bania, R. (2000). *Polityka Stanów Zjednoczonych wobec Bliskiego Wschodu za prezydentury Dwighta D. Eisenhowera (20.01.1953–20.01.1961)*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Bartlett, Ch. (1997). *Konflikt globalny. Międzynarodowa rywalizacja wielkich mocarstw w latach 1880–1990*, przeł. M. Możdżyńska-Nawotka. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Brands, H.W. (1994). *Into the labyrinth: The United States and the Middle East 1945–1993*. McGraw Hill.
- CEIC. (b.d.). *Iraq crude oil: Production*. Pobrane 2 grudnia 2024 z: <https://www.ceicdata.com/en/indicator/iraq/crude-oil-production>
- CIA. (2025). *Iraq*. The World Factbook. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/iraq/>
- Cockburn, P. (2015). *The rise of Islamic State: ISIS and the new Sunni revolution*. Verso.
- Danahar, P. (2015). *The new Middle East: The world after the Arab Spring*. Bloomsbury.
- Dobrzycki, W. (2003). *Historia stosunków międzynarodowych 1815–1945* (wyd. 6 popr. i rozsz.). Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Dziekan, M.M. (2002). *Historia Iraku*. Dialog.
- Dziekan, M.M. (2005). *Irak. Religia i polityka*. Dom Wydawniczy Elipsa.
- Elliot, M. (1996). *Independent Iraq: The monarchy and British influence, 1941–1958*. Tauris Academic Studies.
- Freiberger, S.Z. (1992). *Dawn over Suez: The rise of American power in the Middle East, 1953–1957*. Ivan R. Dee.
- Fryzeł, T. (1974). *Panarabizm. Źródła i rozwój idei*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Fryzeł, T. (1985). *Arabska myśl socjalistyczna. Doktryna socjalizmu arabskiego*. Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.
- Gat, M. (1997). *The Jewish exodus from Iraq 1948–1951*. Routledge.

- Gendzier, I.L. (1997). *Notes from the minefield: United States intervention in Lebanon and the Middle East 1945–1958*. Columbia University Press.
- Gerges, F.A. (2016). *ISIS: A history*. Princeton University Press.
- Griffin, M. (2016). *Islamic state: Rewriting history*. Pluto Press.
- Hamasaeed, S., Nada, G. (2020). *Iraq timeline: Since the 2003 war*. United States Institute of Peace. <https://www.usip.org/iraq-timeline-2003-war>
- Harris, G.L. (2012). *Iraq: Its people, its society, its culture*. Literary Licensing.
- Hindus, M.G. (1949). *In search of a future: Persia, Egypt, Iraq and Palestine*. Doubleday.
- Hopwood, D., Ishow, H., Koszinowski, T. (red.), *Iraq: Power and society*. Ithaca Press.
- Hourani, A. (2002). *Historia Arabów*, przeł. J. Danecki. Marabut.
- Human Rights Watch. (2023). *World report 2023: Iraq. Events of 2022*. <https://www.hrw.org/world-report/2023/country-chapters/iraq>
- Irak. (2001). W: M.M. Dziekan (red.), *Arabowie. Słownik encyklopedyczny* (s. 195–199). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jamsheer, H.A. (1976). Geneza powstania narodowego w Iraku (30 VI 1920 – 3 II 1921), *Dzieje Najnowsze*, 8(2), 77–88.
- Jamsheer, H.A. (1991). Powstanie państwa irackiego (1920–1924). *Przegląd Orientalistyczny*, 3–4, 141–151.
- Jamsheer, H.A. (2007). *Współczesna historia Iraku*. Dialog.
- Khadduri, M. (1960). *Independent Iraq (1932–1958): A study in Iraqi politics* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Khadduri, M. (1969). *Republican 'Iraq: A study in 'Iraqi politics since the revolution of 1958*. Oxford University Press.
- Kokxhoorn, N. (1977). *Oil and politics: The domestic roots of US expansion in the Middle East*. Peter Lang.
- Korzeniewski, K. (2004). *Irak*. Dialog.
- Kukułka, J. (2001). *Historia współczesna stosunków międzynarodowych 1945–2000* (wyd. 4 popr. i rozsz.). Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Kwiatkiewicz, P. (2005). *Mocarstwa wobec Iraku w latach 1945–1967*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Lesch, D.W. (1992). *Syria and the United States: Eisenhower's Cold War in the Middle East*. Westview Press.
- Lewis, B. (2003). *Muzułmański Bliski Wschód*, przeł. J. Danecki. Marabut.
- Louis, W.R. (2002). Britain and the crisis of 1958. W: W.R. Louis i R. Owen (red.), *A revolutionary year: The Middle East in 1958* (s. 15–76). I.B. Tauris.
- Mejcher, H. (1976). *Imperial quest for oil: Iraq 1910–1928*. Ithaca Press (for The Middle East Centre, St. Antony's College).
- Observatory of Economic Complexity. (b.d.). *Iraq*. Pobrane 3 grudnia 2024 z: <https://oec.world/en/profile/country/irq>
- Ovendale, R. (1996). *Britain, the United States, and the transfer of power in the Middle East, 1945–1962*. Leicester University Press.
- Pajewski, J. (2001). *Historia powszechna 1871–1918* (wyd. 9). Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Podeh, E. (2003). The perils of ambiguity: The United States and the Baghdad Pact. W: D.W. Lesch (red.), *The Middle East and the United States: A historical and political reassessment* (s. 110–119). Westview Press.
- al-Rahim, R. (2023). *Unfinished business: Nation-building in Iraq since 2003*. Arab Center Washington DC. <https://arabcenterdc.org/resource/unfinished-business-nation-building-in-iraq-since-2003/>
- Rai, M. (2003). *Regime unchanged: Why the war on Iraq changed nothing*. Pluto Press.
- Salinger, P., Laurent, E. (1991). *Konflikt w Zatoce Perskiej. Tajne dokumenty*, przeł. M. Gawron. Oficyna Literacka.
- Sampson, A. (1981). *Siedem siostr. Wielkie koncerny naftowe i świat przez nie stworzony*, przeł. J.Z. Bielski. Książka i Wiedza.
- The Soufan Center. (2019). *IntelBrief: The growing influence of Iran-backed militias in Iraq*, <https://thesoufancenter.org/intelbrief-the-growing-influence-of-iran-backed-militias-in-iraq/>
- Steffoff, R. (2000). *Saddam Husajn. Absolutny władca Iraku*, przeł. M.M. Dziekan. Świat Książki.
- Stivers, W. (1982). *Supremacy and oil: Iraq, Turkey and the Anglo-American world order 1918–1930*. Cornell University Press.
- Szyborski, W. (1999). *Zatoka Perska. Problemy stabilizacji*. Wers.
- Tauber, E. (1995). *The formation of modern Syria and Iraq*. Routledge.
- Tripp, Ch. (2000). *A history of Iraq*. Cambridge University Press.
- Wien, P. (2006). *Iraqi Arab nationalism: Authoritarian, totalitarian, and pro-fascist inclinations 1932–1941*. Routledge.
- Zdanowski, J. (2010). *Historia Bliskiego Wschodu w XX wieku*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Between Structure and Secularization: The Catholic Church in Poland's Political Field

Pomiędzy strukturą a sekularyzacją: Kościół katolicki na polskiej scenie politycznej

Dawid Tatarczyk*

Abstract

This article analyzes the institutional and political influence of the Roman Catholic Church in Poland. The author examines how the hierarchical structures of the Church – parishes, dioceses, and the Polish Bishops' Conference – seek to maintain the moral authority and social significance of the institution despite advancing secularization. Based on historical analysis and secondary data, the article places the Church in Poland in the context of global Catholicism, highlighting its dual religious and political role. The conclusions indicate that although the Church maintains a dense organizational network and the ability to exert political pressure, its credibility and recruitment capabilities are weakening under the pressure of secularization, mediatization, and generational changes.

Keywords: Catholic Church, secularization, Poland, institutional continuity, political influence

Abstrakt

Niniejszy artykuł analizuje wpływ instytucjonalny i polityczny Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce. Autor bada, w jaki sposób hierarchiczne struktury Kościoła – parafie, diecezje i Konferencja Episkopatu Polski – starają się podtrzymywać autorytet moralny i znaczenie społeczne instytucji, mimo postępującej sekularyzacji. Na podstawie analizy historycznej i danych wtórnych artykuł umieszcza Kościół w Polsce w kontekście globalnego katolicyzmu, ukazując jego podwójną rolę religijną i polityczną. Wnioski wskazują, że choć Kościół zachowuje gęstą sieć organizacyjną i zdolność wywierania nacisków politycznych, jego wiarygodność i możliwości rekrutacyjne słabną pod presją sekularyzacji, mediatyzacji i zmian pokoleniowych.

Słowa kluczowe: Kościół katolicki, sekularyzacja, Polska, ciągłość instytucjonalna, wpływ polityczny

* University of Silesia; <https://orcid.org/0000-0003-4042-7562>; dawid.tatarczyk@us.edu.pl

Introduction

The primary objective of this article is to outline the historical, institutional, and sociopolitical dimensions of the Catholic Church in Poland. The analysis will focus on the Church's attempts to preserve its unique role in domestic affairs in the context of an evolving social landscape, marked by the progression of secularization. This study proceeds from the assumption that historical and institutional trajectories of the Polish Catholic Church are a fundamental factor in understanding its contemporary political and social character. Thus, this point of departure provides the framework for examining the ways in which historical developments have influenced the Church's role in the formation of national identity and its structure of governance. In the contemporary setting of Polish politics, one way that the institution attempts to retain its position in society is through its hierarchical structures, including parishes, dioceses, and the Polish Bishops' Conference (PBC), all of which tend to serve as mechanisms for religious and political engagement. Yet, recent developments including rapid secularization (especially of the young), the revelations of the clerical abuse scandal within the Church, and episodes of overt political engagement by clergy in politics, negatively affect the overall status and prestige of the institution, while at the same time hollowing the above-mentioned structures from within.

The article is structured around the following interrelated research questions. First, which historical processes produced the Catholic Church's current institutional configuration in Poland? Second, given that configuration, how do secularization, mediatization, and diminished public legitimacy condition – and in some arenas constrain – the Church's capacity to convert organizational resources into political influence? Consequently, the two working hypotheses are as follows:

- Hypothesis 1 (Historical endowments): The Church's present status in Polish public life draws on its historic nation-building role – especially during periods of foreign domination – which supplies symbolic capital and a dense institutional network of structures; however, this legacy is neither uniform nor sufficient on its own to secure influence today.
- Hypothesis 2 (Institutional mechanics under constraint): The hierarchical architecture (parishes, dioceses, PBC) preserves access and coordination capacity, but its conversion into political influence is conditional – and often constrained – by recent secularization, mediatization, and diminished public legitimacy.

The methodological orientation of this article employs an integrative literature review and a secondary-data synthesis focused on Poland. As such, the article reviews relevant domestic and international scholarship on church–state relations, secularization, mediatization, and Catholic media, alongside official statistical series on religious practice and public opinion. Sources are selected for conceptual

relevance (institutional power, legitimacy, political communication) and more recent data is incorporated, including the post COVID-19 pandemic statistics.

The study begins with a delineation of the historical trajectory of the Polish Catholic Church, and the extent to which it engaged with a variety of state-building endeavors. This outline underscores how the historical role of the Church and its clergy served as an antecedent to the development of contemporary structures. Subsequently, the article expounds on a series of longitudinal trends and developments that track the vitality of the Polish Church. The emerging evidence suggests that while the current institutional configurations of the Church remain extensive, they are also experiencing a shortage of human capital. The final section of the article discusses the organization of the Polish Bishops' Conference and the numerous trends that challenge the contemporary Church in Poland. These trends include secularization, mediatization, and declining levels of trust and support. The overarching findings of the article are discussed in the conclusions.

Historical Overview

Catholicism has constituted an integral component of Polish national identity since its inception in 966, when Duke Mieszko I accepted baptism for himself and the country. Mieszko's decision had significant long-term implications, as it transformed Poland into an integral component of Western civilization through the integration of its religion, language, and cultural heritage (Koneczny, 1905). Indeed, the consequences of this resolution can be compared to the historical progression of Poland's eastern neighbor, Russia. Arguably, the separation of Christianity into Roman Catholicism in the West and Orthodox Christianity in the East in 1054 led to the development of unique national and cultural lines in Russia, which in turn resulted in a divergence from Western values (Huntington, 1993), while the opposite trajectory occurred in Poland.

In 999, Pope Sylvester II sanctioned the initial institutional structures of Roman Catholicism in Poland with the establishment of the Archdiocese of Gniezno. The bishops who presided over the inaugural archdiocese were acknowledged as the *de facto* leaders of the Polish Church. The title of Primate has remained with the Bishop of Gniezno until the present day, and he continues to occupy a distinguished position among Polish bishops (Polish Bishops' Conference, 2009, § 3). Until recently, the position exerted a significant influence on the religious landscape of Poland, particularly in the political sphere. For instance, Primate Wyszyński (1948–81) played a pivotal role in safeguarding the Church's prerogatives against the encroachment of the communist state, while his successor Primate Glemp (1981–2009) was instrumental in facilitating Poland's transition into

a democratic society. In the era of democracy, however, the role of the Primate has been much more symbolic.

In 1795, the Third Partition of Poland ended its sovereign existence for the next 123 years. In the early 20th century, with the possibility of an international conflict on the horizon, many Poles believed that independence could be reclaimed (Kershaw, 2016). Indeed, the Second Polish Republic was established at the conclusion of World War I in 1918. During the interwar period (1918–1939), the Church participated actively in a variety of state-building efforts. However, these developments gave rise to a new church-state model, one that was characterized by competition rather than cooperation, and which closely mirrored the developments observed in other Western European countries (Kalyvas, 1996).

The interwar period concluded in 1939 with the outbreak of World War II. The Nazi regime in occupied Poland was marked by a particularly brutal campaign of repression and violence, resulting in the deaths of approximately one-third of the clergy in Poland (Nowak, 2011). After the War, when the country fell under the influence of Soviet Union “even Stalin understood that a publicly active Catholic Church is the price he had to pay for making Poland a buffer against German or Western aggression” (Judt, 2006, p. 172). The limited autonomy that the Church was able to maintain is also the reason why those who study comparative politics classify the Polish state after the Second World War as an authoritarian regime, rather than a totalitarian one (Linz and Stepan, 1996). The Soviet-backed communist leaders also endeavored to eradicate the Church (Nowak, 2011). In 1978, Cardinal Wojtyła became Pope John Paul II. In the relatively brief period of less than one year after his election as Pope, John Paul II made an official visit to his native Poland in June 1979. His pilgrimage arguably empowered the nascent civil society. In 1980, Lech Wałęsa and other social activists achieved a significant triumph when the Solidarity trade union was formally acknowledged in August of that year, while the country officially democratized in 1989.

Today, the Catholic Church still continues to affect the country’s cultural, social, and political landscape largely due to its distinctive history (Tatarczyk, 2020), although its role is no longer hegemonic. In a statement that captured the essence of this dynamic, Archbishop Stanisław Gądecki, the former President of the Polish Bishops’ Conference, observed that:

The history of the Catholic Church in Poland is a process of continuity. Not everyone realizes that the Church is the only institution, which is constantly operating in Poland. All other institutions, including the State (due to partitioning), have a pause in its course (Gądecki, 2015).

The Church’s high level of moral authority, acquired through its resistance to foreign powers, can be attributed to the actions of numerous bishops and priests, whose individual decisions collectively shaped the institution’s reputation (Grzy-

mała-Busse, 2015). A similar observation is noted by another scholar who writes that “the Catholic Church in Poland has been guided, at least over the past 90 years, by prelates of distinction – men of honour, characterized by integrity, courage, and, as already stated, political acumen” (Ramet, 2017, p. 5). It becomes clear, therefore, that historical precedents continue to mold the contours of contemporary political debates (Slater and Simmons, 2010), and this also applies to Poland where the trajectories of the Roman Catholic Church and the nation-state have been inextricably intertwined for centuries. This kind of continued socio-organizational interplay is especially important in Central and Eastern Europe, which has had a very limited experience with institutional continuity (Ekiert and Ziblatt, 2013). The Polish Catholic Church serves as a notable exception to this generalization with its long history of institutional longevity. Recently, however, its robustness and durability have been put to test by the advancing secularization and overall pluralization of the Polish society. Not long ago, almost nine out of ten people identified as Catholic, and 45% of them attended mass on a weekly basis (Pew Research Center, 2017, pp. 9–11). The historical equation that “Pole = Catholic” (Polak Katolik) was not an outdated relic of the past as 64% of respondents said that being Catholic is very or somewhat important to truly being a national of their country (Pew Research Center, 2017, p. 12). Nevertheless, recent observations indicate a paradigm shift, marked by a significant disaffiliation from Catholicism among the youth demographic and a precipitous decline in other religious indicators.

Institutional Context and Structure

Some scholars trace the origins Catholic of monopoly in Poland back to the Second World War: “As the result of the devastation of World War II and the population transfer that followed, postwar Poland became a homogenous Catholic nation – one where communism was seen as an alien imposition that violated tenets of sovereignty and faith” (Grzymała-Busse, 2015, p. 150). As already mentioned, by actively protecting the Polish nation from hostile foreign regimes, the Church has made it possible for political and religious identities to fuse over a relatively short period of time (Grzymała-Busse and Slater, 2018). The fusion, in turn, created a demand for robust and extensive institutional structures to serve the needs of Polish Catholics.

In essence, the Church is structured in a hierarchical manner, with the parish representing the most fundamental administrative unit. Although the term “parish” is typically associated with a church building, its precise meaning pertains to a specific geographical territory and a priest who is responsible for providing

pastoral services to the local population. As such, parish is the primary setting for Catholics to engage with their faith, and it is often the sole institutional structure of the Church with which they interact. The diocese is headed by a bishop and is the central administrative unit of the Catholic Church, and in theory, diocesan bishops respond only to the Pope. In practice, however, some dioceses are of greater importance than others, and thus, as a result, some bishops are more influential than others. The diocesan bishops are very powerful and can shape the life of their diocese in many ways. Here is how one scholar describes what a diocesan bishop does:

[he] determines which priest is assigned to which parish; which parishes may be closed or clustered, and which new parishes may be opened; which practices of prayer and worship are permitted (within the basic guidelines set by the Vatican); who may be invited to speak at church events, which textbooks can be used in schools, and how the funds of the diocese will be spent (Allen, 2014, pp. 17–18).

In the majority of cases, the ultimate responsibility lies with the diocesan bishop. Some of them adopt an authoritative approach to governance, whereas others espouse a more collegial style. A group of dioceses is constituted into a metropolis, with an archdiocese designated as its capital. An archdiocese then “refers to an especially large diocese, and its leader – the archbishop – exercises a degree of authority over the bishops of smaller diocese in its vicinity” (Allen, 2014, p. 18). However, the extent to which this occurs is contingent upon the idiosyncratic leadership style of the individual archbishop in question.

When thinking about individuals who make up the Church, a distinction has to be made between those who serve in the official capacity and those who do not; that is between *clergy* and *laity*. The clergy is composed of three distinct spheres of individuals. First, there are deacons. When (usually) young men enter seminaries, they will at some point in their training become deacons. This progression grants them limited pastoral privileges (e.g., giving homily), but they are not fully priests yet, and hence cannot administer certain sacraments (e.g., confession). It used to be the case that being a deacon was a stepping-stone on the road to priesthood. Increasingly, however, being a deacon is a calling in itself and, in contrast, to priests, deacons can marry. Priests are the workhorses of the Catholic Church. They are responsible for providing pastoral services to their flock and are very often trusted with managing a parish. In the Roman Catholic (Latin) rite, priests take vows of celibacy, that is they renounce the possibility of being married.¹ Finally, there is the episcopate, officially understood as the col-

¹ There are twenty-three separate churches that collectively make up the one Catholic Church. The “Latin” church is by far the largest and is associated with the mainstream form of Catholicism. There are, however, twenty-two other, “Eastern,” churches that nonetheless accept the pope’s authority. The three largest Eastern Catholic churches include the Ukrainian

lective body of bishops. Only bishops can administer the sacrament of the Holy Orders to appoint new priests and other bishops. Becoming a bishop is difficult, because one has to be appointed, and unlikely; in 2011 there were just over 5,000 bishops worldwide (Allen, 2014, p. 31).

Even though Vatican II re-shaped the relationship among bishops by emphasizing co-governance and collegiality, some bishops are nonetheless more important than others. The pope, of course, is at the top of the hierarchy. Then there are the cardinals. The collective body of cardinals (the College of Cardinals) elects the new pope in an event called a conclave. There are about 200 cardinals around the world at any given time, but only those below eighty years of age are eligible to vote (approx. 120 cardinals). Given their status, cardinals also advise the pope on important theological and political matters. An archbishop is usually in charge of an archdiocese, but there are exceptions to this rule. Pope's official ambassadors, known as nuncios, also hold the rank of archbishop even though they do not govern any particular territory. Lastly, there are many different types of regular bishops (diocesan, auxiliary, coadjutor, emeritus). Considering that the Church has 1.2 billion members, bishops constitute a minuscule part of the overall Catholic population.

The laity is by far the largest group within the Church (about 99.95%) and refers to those Catholics who were baptized and believe the articles of faith outlined in the Nicene Creed (Allen, 2014, p. 33). Barring extreme circumstances, lay members cannot administer sacraments. This means that nuns – even though they take the three vows of poverty, chastity, and obedience – are also considered as part of the laity. Conversely, this is also true of religious brothers who do not feel the call to the priesthood but take the same three vows (Allen, 2014, p. 32).

Table 1. Description of Catholic Structures and Assets^a

	Number of Parishes	Number of Dioceses	Number of Archdioceses
Globally	—	3,157	630
US	17,651	196	25
Poland	10,339	45	15
	Number of Bishops	Number of Archbishops	Number of Cardinals
Globally	5,473	—	216
US	446	53	13
Poland	152	32	3

Greek Catholic Church (4.5 million members); the Syro-Malabar Catholic Church (3.9 million members with its center in India); and the Maronite Catholic Church in Lebanon (3.3 million members) (Allen, 2014, pp. 24–5). Some of the Eastern Churches allow their priests to marry, so in technical sense celibacy is not absolute in the Catholic Church.

	Number of Priests	Number of Seminarians	Number of Deacons	Number of Nuns	Number of Religious Brothers
Globally	412,000	—	275,000	—	—
US	40,262	5000	17,400	57,100	4,600
Poland	25,016	2,300	-	18,197	1,313

	Number of Catholics	Percent of Catholics	Ratio of Priests to Catholics
Globally	1.2 billion	16%	—
US	67 million	21%	approx. 1:1300
Poland	33 million	87%	approx. 1:1000

Sources: Allen (2014); Catholic-Hierarchy.Org (2018); ISKK (2018); Pew Research Center (2017); USCCB (2018)

^a Information presented here reports observations from different points in time, from 2012–2018.

Table 1 provides a country-level overview of the Catholic Church’s institutional presence in Poland, while the US and global columns are included only as scale references. The picture is one of high network density and layered capacity. Poland comprises 10,339 parishes that collectively serve approximately 33 million Catholics. This results in a fine-grained territorial grid, with approximately one parish for every 3,200 Catholics. Given Poland’s total area, this translates to approximately 29.5 square kilometers per parish. The coverage of clergy is also substantial, with an estimated 25,016 priests, which equates to approximately 2.4 priests per parish. This ratio indicates approximately one priest for every 1,300 Catholics. The episcopal tier, comprising 45 dioceses and 15 archdioceses, is staffed by approximately 140 bishops, and provides administrative bandwidth for coordination and national-level representation.

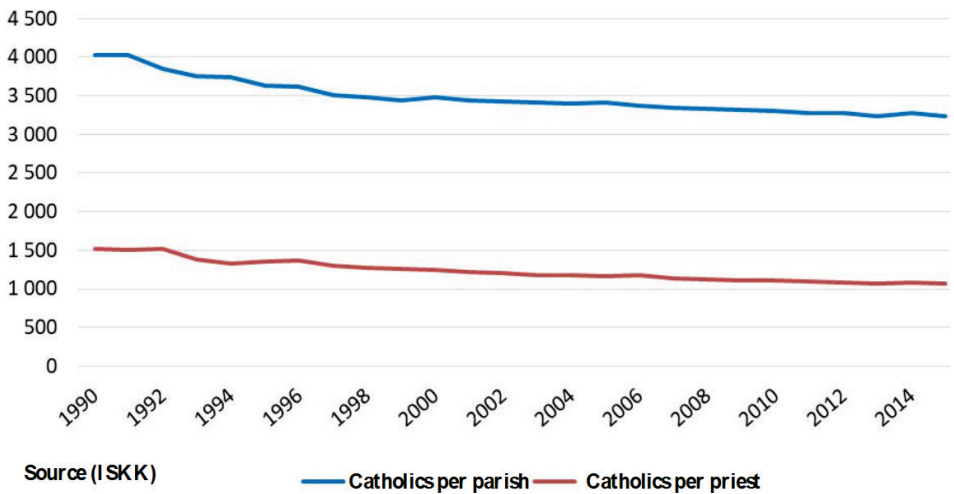

Figure 1. Ratios of Catholics per Parish and per Priest in Poland

While the presence of extensive institutional structures in the Polish Catholic Church is an important outgrowth of its historical significance, of even more importance for the prestige of the institution is the actual behavior of the faithful. In essence, the absence of utilization renders structural elements virtually devoid of meaning. As illustrated in Figure 1, the analysis focuses on two longitudinal trends, specifically the ratio of Catholics per parish and the ratio of Catholics per priest. It has been observed that both trends have exhibited a slight downward trajectory since 1990, signaling a general trend related to country-wide secularization.

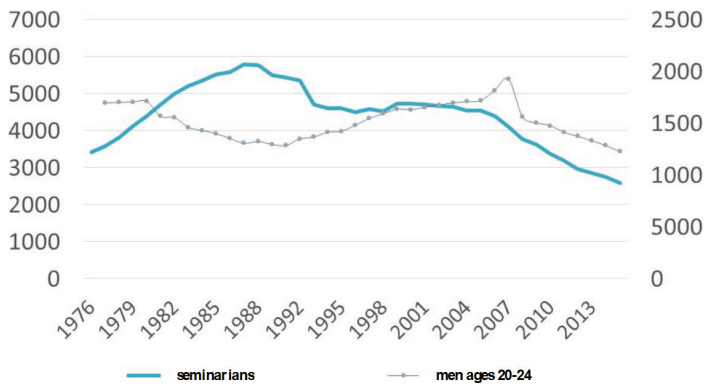

Figure 2. Number of Seminarians in Poland (1973–2015)

Source: ISKK.

Figure 2 delineates a prolonged arc of the number of seminarians in Poland. The figure indicates that following an expansion from the 1970s through the 1990s and into the early 2000s, the number of seminarians experienced a marked and continuous decline through 2015. This contraction in entrants already results in a corresponding decrease in priests in the future and helps to explain the tapering off in Catholics-per-priest shown in Figure 1; there are fewer priests but even fewer Catholics lately. Hence, while the organizational structure – a dense parish network and hierarchical tiers – remains largely unchanged, the replenishment mechanism is weaker, pushing the Church toward adaptation: redistributing tasks, expanding lay roles, and relying more on national coordination and media channels for mobilization. In summary, the vocational pipeline has undergone a transition from an expansionary phase to a contractionary phase, resulting in a tightening of future capacity despite the presence of a substantial infrastructure. As late as 2016, 3,253 individuals or 27% of Polish religious friaries worked abroad (ISKK, 2018, p. 18), but, given the internal dynamics at home, the Polish Church will soon – if not already – need to worry about staffing its domestic needs.²

² Religious friars are priests who belong to a religious order (e.g., Jesuits, Dominicans, etc.). This means that they answer to the superiors within their orders and the Pope, and not to a local bishop (Allen, 2014, p. 75).

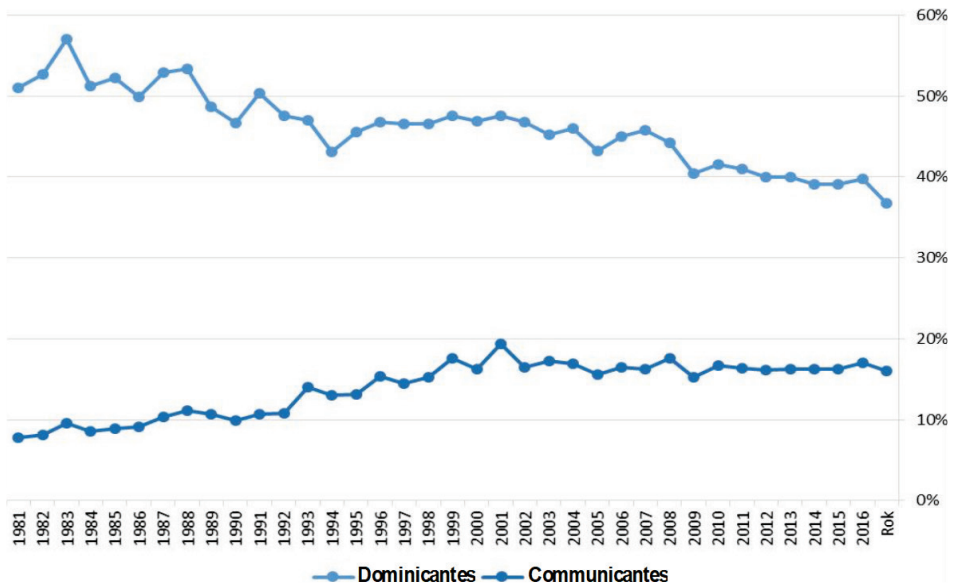

Figure 3. Dominantes and Communicantes in Poland (1980–2016)

Source: ISKK.

As illustrated in Figure 3, two measures are presented: *dominantes*, which refers to Sunday Mass attendance, and *communicantes*, which refers to the reception of Communion. The former metric demonstrates a downward trend over an extended period, while the latter (the reception of the Eucharist) exhibits greater stability and reduced negativity. It is interesting to note that *communicantes* is comparatively more stable than *dominantes*, implying higher intensity among those who still attend. Therefore, while the weekly mass attendance is shrinking slowly, the Church is also gaining more cohesion because those who attend Catholic masses also participate in its sacramental life. Catholic theology provides guidelines that need to be followed before one can receive the Eucharist. Assuming that these guidelines are followed, the *communicantes* measure can effectively be interpreted as an indicator of commitment to faith with all of its political implications. More cohesion and commitment translate into social and political influence because strict churches are strong (Iannaccone, 1994).

On the one hand, Polish Catholics are considerably more religious than their European counterparts. In the Netherlands, only 5% of Catholics attend mass weekly. In Belgium and France, the numbers are 8% and 13%, respectively (Pew Research Center, 2017, p. 8). The percentages are a little bit higher in traditional Catholic strongholds such as Portugal (28%), Spain (21%), Ireland (21%), and Italy (25%), but nowhere near the 41% level exhibited in Poland not long ago (Pew Research Center, 2017). On the other hand, however, figures 1–3 read together, describe a system that is extensive in its breadth yet operating under tightening

human and social constraints: fewer Catholics per parish and per priest (Figure 1), with a fast-shrinking pipeline of seminarians (Figure 2), and thinner mass practice alongside higher intensity among attendees (Figure 3). The resulting picture illustrates that while the Polish Church still enjoys a unique position in a national religious market square, its position is also crumbling from within. Especially after the COVID-19 pandemic, one can observe a marked decline in indicators. By 2022, for instance, the *dominantes* and *communicantes* measures dropped to 29.5% and 13.9%, respectively (ISKK, 2022). Furthermore, other substantial measures of institutional religiosity – including the number of new priests and baptisms – also exhibited a decline (ISKK, 2022, p. 3). Similar patterns of declining religiosity have been reported in the Polish society at large. Since the late 1990s up until 2019, over 90% of Poles self-identified as deeply religious, however, in the first year of the global pandemic, this number dropped below the 90% threshold and has been declining yearly since (CBOS, 2024, p. 1).

These changes are not only recent, but they also appear to alter the fundamental make-up of Polish society. The socio-political background is altered to the point where secularization emerges as one of key trends in the society (Marianński, 2017). Moreover, when taking into consideration a wide-variety of bio-political issues, an increasing number of Poles, and even many Catholics, begin to diverge from the Church's doctrinal teachings on these issues as a result of increasing pluralization (Borowik and Grygiel, 2023). It becomes apparent, therefore, that the religiosity of Poles is changing, while the future trajectory of the current trends is still very much an open question (Marianński, 2021). This is all the more important, considering that youth and young adults in particular are becoming increasingly detached from religion in general, and the Catholic Church in particular (Każmierska, 2023).

The Organization of Polish Bishops' Conference

Given its vast reach, coordination is one of the main challenges that the Catholic Church has to contend with and National Bishops' Conferences are part of the solution. National Conferences are sanctioned by the Vatican and serve as the official communication points between the particular Churches (e.g., Polish Catholic Church) and Rome, and among particular Churches as well. Their origin resulted from two simultaneous processes, the rise of nation-states and the separation of church and state (Reese, 1992, p. 31). Consequently, bishops and their churches found themselves locked into new geographical units and separated from official political powers, and thus the need for Conferences was further solidified. The Second Vatican Council made them even more vital, as the

Church moved away from Latin as its official language vernacular translations were needed and National Conferences (e.g., Polish Bishops' Conference) were particularly well equipped to provide this service. National Conferences are also combined into continental units, such as the Council of Bishops' Conferences of Europe (CCEE). However, Conferences are also kept in check by the Vatican to avoid the danger of excessive nationalism, and doctrinal pronouncements have to be approved by the Vatican before they become official (Reese, 1992, p. 33).

The Polish Bishops' Conference is organized vertically, and so it inevitably makes some bishops more influential than others. The conference was first established in 1919, and its current charter was last updated in 2009. The three bishops forming the presidium have considerable national influence given their frequent media appearances, and their impact is also significant within the PBC.

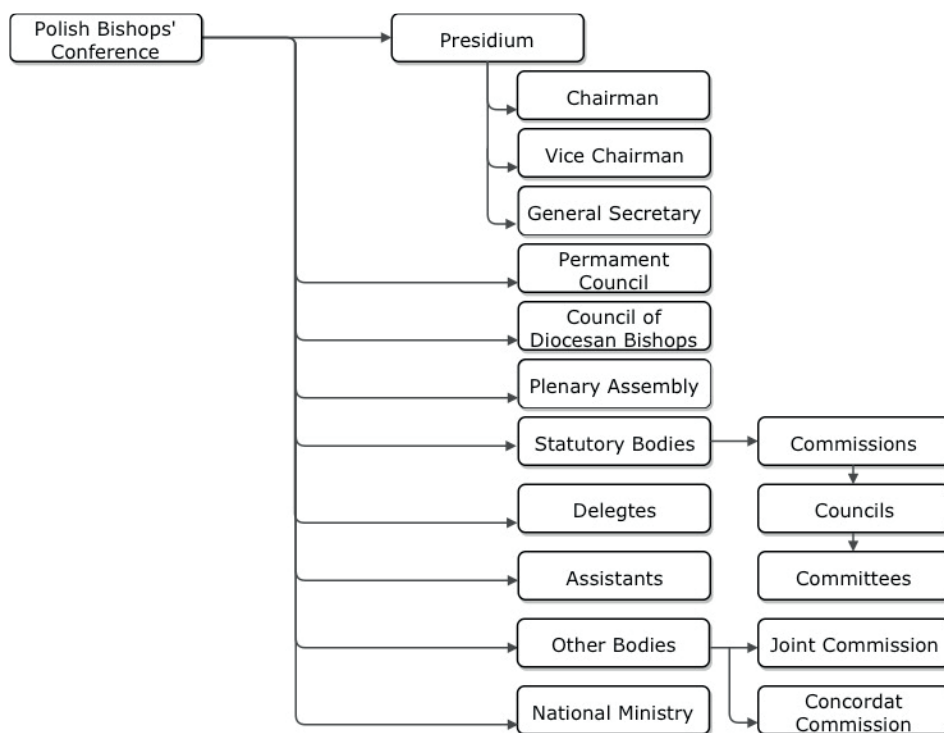

Figure 4. Structure of the Polish Bishops' Conference

Source: (PBC).

The chairman's role entails representing the PBC in external settings, which renders him particularly prominent in national media outlets. The primary responsibilities of vice-chairman and secretary general are to support the chairman in his activities. The chairman's power within the PBC is also substantial; he convenes the permanent council, a plenary meeting, or the council of diocesan

bishops, and chairs the meetings. In “exceptional and special cases” he invites other persons to the PBC meetings (Polish Bishops’ Conference, 2009). The presidium presents candidates for the commission, councils, committees, rectors of Polish Catholic institutions, and other important functions. The thirteen highest ranking bishops currently form the permanent council. The permanent council possesses strong agenda-setting powers, as it prepares programs for plenary meetings and the council of diocesan bishops. It also supervises the implementation of decisions of the Conference and the council of diocesan bishops. The members of the presidium however, also have the ability to take a position on public matters without the need of consultation with other bishops. In instances where anti-abortion legislative initiatives required an official endorsement, such as in 2016, the Catholic Church frequently relied on the presidium to provide it (PolsatNews, 2016).

The council of diocesan bishops includes only bishops who are in charge of individual dioceses (45 in total).³ These bishops are the workhorses of the Polish Catholic Church, and they are the singular leaders of their respective dioceses. These bishops decide, for example, if a particular abortion-restricting project should receive PBC’s official endorsement. The plenary assembly, on the other hand, contains the whole body of Polish bishops and usually meets twice a year. There are also 11 commissions, 12 councils, and 17 committees, and they deal with a wide range of issues, including relationships with other Conferences, inter-religious dialog, ecumenism, media, and family life. Commissions, councils, and committees have identical structures (chairman, members, consulters). The roles of chairman and members are reserved to bishops alone. The function of consulters is open to priests and Catholic laity and includes pro-life activists, university professors, and other individuals.

Overall, the PBC engages in a variety of political efforts and the existing structures allow Polish bishops to coordinate their activities. But while the Polish Bishops’ Conference ensures coordination and institutional access, public messaging is not uniformly collegial. Consider that a letter expressing a concern regarding the German synodal path was issued by the President of the Polish Bishops’ Conference alone (Polish Bishops’ Conference, 2022), while Nordic bishops published a collective concern (Vatican News, 2022). Consequently, such leadership-centric statements signal potential internal divisions and underscore the fact that the Conference does not always speak with a single voice in high-salience disputes. This moderates communicative leverage even as organizational channels of access remain in place.

Religious communication becomes even more challenging in an ever-changing media setting. The media environment increasingly shapes religious communi-

³ The council also includes the bishop in charge of Military Ordinariate of the Polish Army and diocesan bishops of the Eastern Greco-Catholic rite.

cation, often encouraging personalization and controversy-driven framing, while the idea of religious marketing and advertisement is a novel development in itself (Guzek, 2015). If such attempts at marketing religion are to succeed however, they need to maintain an element of sacrum (Stępniaak, 2018), otherwise religious messaging risks being reduced to banality. This mediatization raises the reputational stakes for national-level messaging and can polarize audiences, which in turn affects the Church's capacity to translate organizational density into broad public legitimacy. Despite its universal, even global, appeal, the overarching theme of these developments is that it makes people even more individualistic and disconnected from metaphysics couched in the post-truth and postmodern setting (Leśniczak, 2022). One consequence of these developments has been that Catholic media became politicized, which in turn undermines its credibility (Leśniczak, 2024).

The organizational structure of the Polish Bishops' Conference is sufficiently intricate to facilitate institutionalized access to government officials and politicians, thereby enabling bishops to raise issues that are of concern to them, particularly through the use of the Joint Committee (Grzymała-Busse, 2015). Recent public controversies however, affected both trust and perceived legitimacy of the Polish Catholic Church. The revelation of a sexual abuse scandal involving some members of the clergy in Poland, coupled with the subsequent mishandling of the crisis, has led to a significant erosion of the institution's legitimacy and credibility, both among its adherents and the general public (Guzik, 2020). Moreover, recent data on public opinion indicates that a significant proportion of individuals are disaffiliating from the Polish Catholic Church, specifically due to their lack of trust in the institution and their criticism of its actions (CBOS, 2022). Accordingly, institutional responses (or the absence thereof) are of consequence not only from a moral and pastoral perspective, but also from a political standpoint. Credibility conditions the efficacy with which coordinated statements or access channels can influence the direction of politics in the country.

Conclusions

The present article has demonstrated that the Polish Catholic Church's organizational continuity – comprising its dense parish grid, layered episcopal tier, and national coordination through the bishops' conference – remains intact, thereby affording the Church the opportunity to remain as a significant social institution. Furthermore, the Church's organizational structures have been shaped by, and are a product of, its distinctive interaction with the Polish state and society. However, the emerging empirical evidence is unambiguous. The prevailing organizational

structures, while characterized by their complexity, are also undergoing a process of internal dissolution. This phenomenon can be attributed to the increasing service loads and staffing shortages. These phenomena occur concurrently with the narrowing of the vocational pipeline. A comprehensive analysis of the aggregate data reveals an institution that, despite its extensive and nationwide reach, operates within the confines of mounting human and social limitations.

In the contemporary socio-political environment, the influence of the Polish Catholic Church has not disappeared; rather, it has undergone significant constraints. Consequently, the leaders of the Church must become more discerning in their initiatives to minimize their social and political costs. At present, however, a considerable number of actions undertaken by the Polish Bishops' Conference appear to indicate a lack of organizational unity and coordination, while Catholic media and the broader society appear to be undergoing a process of politicization and polarization.

The present article, analyzing the historical path as well as the current state of the Polish Catholic Church, is based on an integrative literature review and secondary data, but it also contains certain limitations. For instance, it does not trace micro-level causality within decision venues. Future research endeavors should aim to disaggregate diocesan variation, monitor cohort dynamics among youth, and examine media developments surrounding the Polish Catholic Church. In all likelihood, the Church's contemporary political role in Poland is contingent not solely on historical endowments, but rather on three interwoven factors: credibility, coordination, and constituency. How these variables are developed and utilized by the leaders of the Polish Catholic Church remains an open question.

Reference List

- Allen, J. L. (2014). *The Catholic Church: What everyone needs to know* (Updated ed.). Oxford University Press.
- Borowik, I., & Grygiel, P. (2023). Differentiation of religiosity and its effects on biopolitical orientations among Catholics: Evidence from Poland. *Politics and Religion*, 16(3), 435–467. <https://doi.org/10.1017/S1755048323000093>
- Catholic-Hierarchy.org. (2018). *Current and historical information about bishops and dioceses*. <https://www.catholic-hierarchy.org>
- CBOS. (2022). *Dlaczego Polacy odchodzą z Kościoła? (Komunikat Nr 105/2022)*. Centrum Badania Opinii Społecznej. https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_105_22.PDF
- CBOS. (2024). *Religijność Polaków w ostatnich dziesięcioleciach (Komunikat Nr 50/2024)*. Centrum Badania Opinii Społecznej. https://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty_tekst.php?id=6819

- Ekiert, G., & Ziblatt, D. (2013). Democracy in Central and Eastern Europe one hundred years on. *East European Politics and Societies and Cultures*, 27(1), 90–107. <https://doi.org/10.1177/0888325412465310>
- Gądecki, S. (2015, September 3). Jako pasterze nie możemy milczeć (T. Jaklewicz, Interviewer). *Tygodnik Gość Niedzielny*, 36(2015), 22–24. <https://www.gosc.pl/doc/2677732.Jako-pasterze-nie-mozemy-milczec/2>
- Grzymała-Busse, A. (2015). *Nations under God: How churches use moral authority to influence policy*. Princeton University Press.
- Grzymała-Busse, A., & Slater, D. (2018). Making godly nations: Church-state pathways in Poland and the Philippines. *Comparative Politics*, 50(4), 545–564. <https://doi.org/10.5129/001041518823565597>
- Guzek, D. (2015). Mediatyzacja religii: Analiza pojęcia. In E. Borkowska, A. Pogorzelska-Kliks, & B. Wojewoda (Eds.), *Przestrzenie komunikacji: Technika, język, kultura* (pp. 69–78). Wydawnictwo Politechniki Śląskiej (Gliwice).
- Guzik, P. (2020). An unfinished story of conversion: Clerical sexual abuse in Poland: A communications case study on betrayal, healing and trust recovery. *Church, Communication and Culture*, 5(3), 417–455. <https://doi.org/10.1080/23753234.2020.1827963>
- Huntington, S. P. (1993). The clash of civilizations? *Foreign Affairs*, 72(3), 22–49. <https://doi.org/10.2307/20045621>
- Iannaccone, L. R. (1994). Why strict churches are strong. *American Journal of Sociology*, 99(5), 1180–1211. <https://doi.org/10.1086/230409>
- ISKK. (2018). *Annuario Statisticum Ecclesiae in Polonia*. Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego. <https://iskk.pl/publikacje/annuario-statisticum-ecclesiae-in-polonia-ad-2020-dane-za-rok-2018/>
- ISKK. (2022). *Kościół w liczbach 2022: Annuario Statisticum Ecclesiae in Polonia*. Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego. https://iskk.pl/wp-content/uploads/2023/12/Annuario_Statisticum_DANE_za-2022_19.12.pdf
- Judt, T. (2006). *Postwar: A history of Europe since 1945*. Penguin.
- Kalyvas, S. N. (1996). *The rise of Christian democracy in Europe*. Cornell University Press.
- Kaźmierska, K. (2023). „Czy to faktycznie jakiś tam ma sens?” Współczesne doświadczenia (nie)religijne młodego pokolenia. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 19(4), 118–139. <https://doi.org/10.18778/1733-8069.19.4.06>
- Kershaw, I. (2016). *To hell and back: Europe, 1914–1949*. Penguin Books.
- Koneczny, F. (1905). *Dzieje narodu polskiego: Opowiedziane dla młodzieży*. Nakład Gebethnera i Wolffa.
- Leśniczak, R. (2022). Mediatyzacja religii w czasach globalizacji i neoglobalizacji: Wybrane refleksje medioznawcze. *Studia Medioznawcze*, 23(4), 1312–1321. <https://doi.org/10.33077/uw.24511617.sm.2022.4.712>
- Leśniczak, R. (2024). Politicization of Catholic media in Poland (2015–2023). *Polish Journal of Political Science*, 10(4), 4–17. https://www.researchgate.net/publication/390769044_Politicization_of_Catholic_Media_in_Poland_2015-2023

- Linz, J. J., & Stepan, A. C. (1996). *Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and post-communist Europe*. Johns Hopkins University Press.
- Mariański, J. (2017). Sekularyzacja jako megatrend społeczno-kulturowy. *Intercultural Relations*, 1(1), 231–257. <https://doi.org/10.12797/RM.01.2017.01.12>
- Mariański, J. (2021). *Scenariusze przemian religijności i Kościoła Katolickiego w społeczeństwie polskim: Studium diagnostyczne-prognostyczne*. Wyższa Szkoła Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie.
- Nowak, A. (2011). *Czas walki z Bogiem*. Biały Kruk.
- Pew Research Center. (2017). *Five centuries after Reformation, Catholic-Protestant divide in Western Europe has faded*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/religion/2017/08/31/five-centuries-after-reformation-catholic-protestant-divide-in-western-europe-has-faded/>
- Polish Bishops' Conference. (2009). *PBC statute*. <https://episkopat.pl/doc/167641.statut-konferencji-episkopatu-polski>
- Polish Bishops' Conference. (2022). *Letter of fraternal concern from the Episcopate's President regarding the German "Synodal Path."* <https://episkopat.pl/doc/187730.letter-of-fraternal-concern-from-the-episcopates-president-regarding-the-german-synodal-path>
- PolsatNews. (2016, March 30). Episkopat: W kwestii ochrony życia nie można poprzestać na obecnym kompromisie. *PolsatNews.pl*. <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2016-03-30/episkopat-o-ochronie-zycia-nienarodzonych-nie-mozna-poprzestac-na-obecnym-kompromisie/>
- Ramet, S. P. (2017). Sources of the strength of the Church in Poland: An introduction. In *Religion, politics, and values in Poland: Continuity and change since 1989* (pp. 1–16). Palgrave Macmillan US.
- Reese, T. J. (1992). *A flock of shepherds: The National Conference of Catholic Bishops*. Rowman & Littlefield.
- Slater, D., & Simmons, E. (2010). Informative regress: Critical antecedents in comparative politics. *Comparative Political Studies*, 43(7), 886–917. <https://doi.org/10.1177/0010414010361343>
- Stępnia, K. (2018). Reklama religijna jako odrębny rodzaj reklamy. *Zeszyty Prasoznawcze*, 2(234), 327–341. <https://doi.org/10.4467/22996362PZ.18.021.9116>
- Tatańczyk, D. (2020). God's backyard: Politics and the Catholic Church in Poland. In M. Glatzer & P. Manuel (Eds.), *Faith-based organizations and social welfare* (Palgrave Studies in Religion, Politics, and Policy, pp. 107–127). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-44707-6_6
- United States Conference of Catholic Bishops. (2018). *Official website*. <http://www.usccb.org>
- Vatican News. (2022, March 23). Nordic bishops “concerned” about German Church's synodal path. *Vatican News*. <https://www.vaticannews.va/en/church/news/2022-03/scandinavian-bishops-concerned-german-church-synod-varden.html>

Wybrane kwestie demograficzne w Polsce jako wyzwanie komunikacyjne

Selected Demographic Issues in Poland as a Communication Challenge

Paweł Grzywna*

Abstrakt

W artykule przeanalizowano komunikację publiczną dotyczącą kwestii demograficznych w Polsce w kontekście starzenia się społeczeństwa i utrwalającej się niskiej dzietności. Punktem wyjścia rozważań jest teza, że demografia funkcjonuje w sferze publicznej nie tylko jako zbiór danych statystycznych, lecz także jako przedmiot narracji rządowych, eksperckich i medialnych, które wpływają na postrzeganie związanych z nią problemów. W opracowaniu omówiono dominujące ramy interpretacyjne (*framing*), ich konsekwencje społeczne oraz rolę metafor katastroficznych w kształtowaniu opinii publicznej. Analiza dowodzi, że alarmistyczne i stygmatyzujące przekazy wzmacniają ageizm, polaryzację i swoisty paraliż poznawczy, podczas gdy komunikacja inkluzywna, oparta na dowodach i ewaluowana sprzyja legitymizacji polityk oraz partycypacji obywatelskiej.

Abstract

The article examines public communication on demographic issues in Poland in the context of population ageing and persistently low fertility. It argues that demography operates in the public sphere not only as a set of statistical indicators but also as a subject of governmental, expert, and media narratives that shape the perception of related issues. The study discusses dominant interpretative frames (*framing*), their social consequences, and the role of alarmist metaphors in influencing public opinion. Findings indicate that alarmist and stigmatizing narratives reinforce ageism, polarization, and cognitive paralysis, whereas inclusive, evidence-based, and evaluated communication strengthens policy legitimacy and civic participation.

* Uniwersytet Śląski w Katowicach; <https://orcid.org/0000-0001-5741-6320>; pawel.grzywna@us.edu.pl

Słowa kluczowe: starzenie się społeczeństwa, demografia Polski, wyzwania demograficzne, komunikacja społeczna

Keywords: population ageing, Poland demographics, demographic challenges, social communication

Wstęp

Proces starzenia się ludności oraz narastające problemy demograficzne stanowią obecnie nie tylko zagadnienie statystyczne, lecz także wielowymiarowe wyzwanie ustrojowe i rozwojowe dla Polski. Obejmuje ono obszary od finansów publicznych i rynku pracy, przez systemy ochrony zdrowia i edukacji, aż po codzienne praktyki życia rodzinnego i relacje międzypokoleniowe. Najnowsze dane wskazują, że w 2023 r. liczba ludności Polski spadła do 37,64 miliona przy rekordowo niskiej liczbie urodzeń – 272 tysiącach (GUS, 2024b, s. 9). Prognozy średnio- i długookresowe zakładają dalszy spadek dzietności oraz wzrost mediany wieku, co pogłębia proces starzenia się populacji (GUS, 2024a, s. 13). Analizy na poziomie Unii Europejskiej (Eurostat, 2025b) i w ujęciu globalnym (United Nations, 2022) potwierdzają, że Polska wpisuje się w ogólnoeuropejską trajektorię demograficzną, jednak nasz kraj cechuje szczególnie duża dynamika zmian.

W tym kontekście rośnie znaczenie komunikacji społecznej i medialnej, która nie tylko informuje o trendach demograficznych, lecz także współtworzy ich interpretację i wpływa na społeczne wyobrażenia przyszłości. Z perspektywy teorii komunikacji kluczowe jest pojęcie ramowania (*framing*) – selekcji i wypuklenia (*salience*) elementów rzeczywistości w celu ukształtowania określonej wizji problemu, diagnozy jego przyczyn, oceny moralnej i propozycji działań. Istotną rolę odgrywają też metafory konceptualne, które porządkują to, jak ludzie myślą i rozmawiają na co dzień oraz publicznie o złożonych zjawiskach, takich jak „kryzys demograficzny”. Ujęcie Roberta M. Entmana (1993) czy koncepcje George’a Lakoffa i Marka Johnsona (1980) dostarczają narzędzi analitycznych do badania, w jaki sposób media i instytucje prezentują oraz interpretują dane, tendencje i prognozy demograficzne, przekładając je na język znaczeń odbieranych społecznie (szerzej zob. Lakoff i Johnson, 2023).

Problemy demograficzne są zatem również zjawiskiem komunikacyjnym. To, jak mówimy o starzeniu się i dzietności, jakie metafory, obrazy i emocje dominują w dyskursie publicznym, decyduje o rozumieniu zagadnienia oraz reakcjach społecznych. Z badań nad dyskursem i ramowaniem w polskich mediach wynika, że przekazy dotyczące starości i starzenia się często oscylują między obrazami ageizmu a narracjami „brutalnej ekonomii” (Wilińska i Cedersund, 2010), czyli w zakresie od ujęć uprzedmiotawiających po interpretacje rynkowe, co może utrzymywać stereotypy i polaryzować debatę publiczną. Podobne wnioski

przynoszą analizy obecności ageizmu w mediach tradycyjnych i społecznościowych, szczególnie nasilone w okresie ostatniej pandemii (Kajander i in., 2024). Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) podkreśla, że ageizm jest powszechną, a często niewidoczną formą dyskryminacji, której media mogą zarówno sprzyjać, jak i przeciwdziałać (WHO, 2021a, s. 27–28).

W polskiej przestrzeni publicznej tematyka demograficzna bywa przedstawiana w formie alarmistycznych przekazów, opartych na metaforach „zapaści”, „wymierania”, „tsunami” czy „ostatniego dzwonka”. Choć skutecznie przyciągają one uwagę, niosą ryzyko uproszczeń i stygmatyzacji (osób starszych, migrantów, osób bezdzietnych np. z wyboru). Wymaga to refleksji nad etyką komunikacji i odpowiedzialnością nadawców: jak budować przekaz oparty na danych (*evidence-informed*), wolny od uprzedzeń i stereotypów, a zarazem zdolny do angażowania odbiorców? Ramy normatywne i dobre praktyki wyznacza m.in. Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), która zaleca profesjonalizację i ewaluację komunikacji publicznej, przeciwdziałanie dezinformacji oraz projektowanie przekazu w sposób inkluzywny i zakładający dialog (OECD, 2021, s. 53, 61–64, 68).

Jednocześnie komunikacja instytucjonalna, na poziomie zarówno rządowym, jak i samorządowym, poszukuje narzędzi łagodzenia konsekwencji przemian demograficznych (są to np. polityka rodzinna, programy wsparcia i opieki, działania edukacyjne). W ostatnich latach centralnym dokumentem ramowym stała się *Strategia Demograficzna 2040*, przyjęta uchwałą Rady Ministrów (Uchwała, 2022). Porządkuje ona kierunki interwencji (m.in. warunki godzenia pracy z rodziną, mieszkalnictwo, zdrowie reprodukcyjne, opiekę instytucjonalną) i wskazuje potrzebę spójnej, skoordynowanej komunikacji publicznej wokół celów demograficznych. Ocena skuteczności takich działań, w tym ich komponentu komunikacyjnego, wymaga konsekwentnego odnoszenia ich do diagnoz Głównego Urzędu Statystycznego oraz porównań europejskich (European Commission, 2024), aby uniknąć dysonansu między deklaracjami a danymi.

Sytuacja demograficzna Polski

W pierwszej połowie XXI w. Polska doświadcza głębokich i trwałych przemian demograficznych o charakterze strukturalnym i długofalowym. Zjawiska takie jak starzenie się populacji, spadek dzietności, migracje oraz zmiany we wzorcach formowania rodzin i stylu życia oddziałują na wszystkie obszary funkcjonowania państwa – od systemu emerytalnego i ochrony zdrowia po rynek pracy, edukację i politykę społeczną. Według najnowszych danych GUS liczba ludności Polski w 2024 r. wyniosła ok. 37,6 miliona, co oznacza kontynuację trendu spadkowego

obserwowanego od dekady. Prognozy wskazują wyraźny ubytek ludności do 2060 r. W scenariuszu głównym przewiduje się spadek do 30,4 miliona osób, natomiast w scenariuszach alternatywnych – odpowiednio do 26,7 miliona (niski) oraz 34,8 miliona (wysoki) (GUS, 2024a, s. 13). Równocześnie prognozy zakładają wzrost mediany wieku i intensyfikację procesu starzenia się społeczeństwa.

Starzenie się populacji jest jednym z najwyrazistszych trendów demograficznych w Polsce. W 2024 r. osoby w wieku powyżej 65 lat stanowiły ponad 20% populacji, a zgodnie z prognozami GUS i Eurostatu do 2050 r. odsetek ten przekroczy 30%, co uplasuje Polskę w grupie „najstarszych” społeczeństw Europy. Współczynnik obciążenia demograficznego (liczba osób w wieku 65+ na 100 osób w wieku produkcyjnym) w 2024 r. wyniósł 31,8%, a do połowy stulecia może przekroczyć 50% (Notes from Poland, 2023). Wydłużanie się życia (średnia długość życia w 2024 r.: kobiety – 82,3 roku (988 miesięcy), mężczyźni – 74,9 roku (899 miesięcy)) (GUS, 2025, s. 7) w połączeniu z niską dzietnością zwiększa presję na system emerytalny, opiekę zdrowotną i rynek pracy.

Najważniejszym wskaźnikiem opisującym strukturę populacji jest współczynnik dzietności, który w Polsce od lat utrzymuje się poniżej progu zastępowalności pokoleń (2,1). W 2023 r. wyniósł 1,38, a w 2024 r. spadł poniżej 1,2 – to jeden z najniższych wskaźników w Unii Europejskiej (Eurostat, 2025a). Liczba urodzeń w 2024 r. była najniższa od II wojny światowej (ok. 252 tysięcy) (Notes from Poland, 2025). Programy wsparcia, takie jak „Rodzina 500+”, nie odwróciły trendu, co potwierdzają analizy Rządowej Rady Ludnościowej (RRL) i OECD. Przyczyny są wielorakie: niepewność ekonomiczna, bariery mieszkaniowe, zmiany wartości, rosnąca liczba osób bezdzietnych z wyboru. Coraz częściej obserwuje się także wzrost liczby gospodarstw jednoosobowych i rodzin patchworkowych, który wpływa na komunikację społeczną i politykę usług publicznych.

Za istotny czynnik kształtujący strukturę demograficzną należy uznać migracje. Od akcesji do struktur UE w 2004 r. Polska stała się krajem o dużej skali emigracji zarobkowej – zwłaszcza młodych osób. Choć pewien odsetek wyjeżdżających powraca, bilans migracyjny pozostaje ujemny. Jednocześnie Polska jest krajem przyjmującym migrantów, głównie z Ukrainy, Białorusi i Gruzji, co częściowo łagodzi skutki depopulacji, ale rodzi wyzwania integracyjne. Badania wskazują, że migracje silnie oddziałują na regionalne zróżnicowanie demograficzne (Brzozowski i in., 2015) i rynek pracy (Grabowska-Lusińska i Okólski, 2008, s. 7).

Procesy demograficzne w Polsce cechuje także wyraźne zauważalne zróżnicowanie przestrzenne. Największy spadek liczby ludności obserwuje się w województwach wschodnich (lubelskim, podlaskim), natomiast przyrost – w aglomeracjach miejskich (w Warszawie, we Wrocławiu, w Krakowie). W raportach Rządowej Rady Ludnościowej podkreśla się, że różnice te przekładają się na lokalne rynki pracy, dostęp do usług publicznych i strukturę edukacyjną (Gałązka i Szukalski, red., 2024; RRL, 2024). Zróżnicowanie regionalne wymaga

dostosowania polityki demograficznej i komunikacji publicznej do lokalnych uwarunkowań (Trzpiot, 2016, s. 24–25).

Kwestie demograficzne jako przedmiot komunikacji

Kwestie demograficzne funkcjonują w sferze publicznej nie tylko jako zestaw wskaźników, lecz przede wszystkim jako przedmiot komunikacji: rządowej, eksperckiej, medialnej i obywatelskiej. Treść oraz forma przekazów dotyczących starzenia się, dzietności czy migracji rzutują na agendę publiczną, rozumienie problemów i poparcie dla rozwiązań politycznych. Klasyczne twierdzenie, że media mówią nam, jak i o czym myśleć, odnosi się do procesu nadawania rangi tematowi, zanim jeszcze zaczniemy formułować wobec nich oceny i postulaty polityczne.

Według koncepcji *agenda-setting* Maxwella McCombsa i Donalda Shawa znaczenie ma nie tylko obecność treści, ale także intensywność i ekspozycja przekazu. Gdy kwestie demograficzne są komunikowane w sposób alarmistyczny, stają się „kryzysem” wymagającym natychmiastowej reakcji państwa (McCombs i Shaw, 1972). Z kolei teoria ramowania (*framing*) wskazuje, że znaczenie faktów zależy od przyjętych „ram interpretacyjnych”, czyli selekcji i eksponowania określonych aspektów zjawiska (np. kosztów fiskalnych starzenia się w kontraście do potencjału idei *silver economy*). Analizy prezentują, jak ramy zakotwiczą się w tekstach dziennikarskich, eksperckich i rządowych oraz jak oddziałują na odbiorców (Entman, 1993).

Komunikacja o kwestiach demograficznych nie ogranicza się do informowania – wartościuje, selekcjonuje wskaźniki, porządkuje przyczyny i formułuje rekomendacje. Z badań unijnego Wspólnego Centrum Badawczego (Joint Research Centre, JRC) wynika, że język i obrazy używane w przekazach o starzeniu się często uruchamiają stereotypy i emocje (lęk, poczucie zagrożenia), które wpływają na poparcie dla działań publicznych (Kajander i in., 2024). Stąd potrzeba projektowania przekazów antyageistowskich i inkluzywnych, co potwierdzają wytyczne WHO.

W polskiej sferze medialnej dyskurs demograficzny bywa ramowany katastroficznie – nagłówki w rodzaju „Polska się wyludnia”, „zapaść demograficzna” czy „dramatyczne prognozy” uplastyczniają abstrakcyjne wskaźniki i nadają im sens zagrożenia egzystencjalnego. Analizy prasy i portali informacyjnych dokumentują wysoką frekwencję takich metafor (np. „Polska wymiera”, „kryzys demograficzny”), co sprzyja naturalizacji języka kryzysu. W efekcie przekaz przyciąga uwagę, ale zubaża złożoność zjawiska i wzmacnia postawę lękową. Ujęcie katastroficzne przesuwając punkt ciężkości z kontekstu strukturalnego (rynek

pracy, mieszkalnictwo, zdrowie reprodukcyjne, polityka ochrony zdrowia) na sygnały zagrożenia, a w konsekwencji redukuje pole do dyskusji nad alternatywami politycznymi. Krytyczna analiza dyskursu wskazuje, że takie ujęcia tematu upraszczają konflikty wartości do opozycji „rozwiązanie albo katastrofa”, która utrudnia rozumienie demografii jako zagadnienia wielopoziomowego.

Silnie emocjonalny przekaz demograficzny (apelowanie do lęku, wstydu, winy) może generować paraliż poznawczy, stwarzać wrażenie, że skala problemu przekracza możliwości działania jednostek i instytucji. Język deprecjonujący starszy wiek oraz metafory katastroficzne pogarszają dobrostan i osłabiają poczucie sprawczości zarówno seniorów, jak i osób młodych, a na poziomie systemowym zmniejszają zaufanie do instytucji i gotowość do współpracy. Emocje bywają także instrumentalizowane w kampaniach społecznych. Głośna kampania „Nie odkładaj macierzyństwa na potem” (Fundacja Mamy i Taty, 2015a) wykorzystywała lęk przed bezdzietnością i samotnością w podeszłym wieku. Choć osiągnęła dużą rozpoznawalność i wzbudziła dyskusję, spotkała się z krytyką za jednostronne ramowanie (przypisanie winy kobietom, brak kontekstu strukturalnego, nieuwzględnienie roli mężczyzn) oraz memetyzację przekazu w mediach społecznościowych. Przykład świadczy o tym, że emocje mogą mobilizować uwagę, ale bez osadzenia w danych i politykach publicznych nie budują trwałej sprawczości (Goczał, 2015).

Dominujące narracje o kwestiach demograficznych współtworzą społeczne obrazy grup: seniorzy bywają przedstawiani jako „obciążenie” (beneficjenci transferów socjalnych, pacjenci), a młodzi dorośli bez dzieci – jako „egoistyczni” lub „nieodpowiedzialni”. Badania WHO i JRC dowodzą, że takie ujęcia utrwalają ageizm i seksizm, wzmacniają narracje wykluczające i homogenizują grupy. Efektem jest normalizacja piętnowania zamiast rozumienia ich zróżnicowanych ról i wkładu (opiekuńczego, zawodowego czy choćby obywatelskiego). W polskim kontekście badacze opisywali m.in. genderowe i estetyzujące wyobrażenia starszych kobiet w przekazach medialnych („mohery”) jako przykład współwystępowania ageizmu i seksizmu w dyskursie polityczno-medialnym (Novikova, 2016). To studium przypadku dobrze ilustruje, jak ramy egzotyzujące lub ośmieszające utrudniają dyskusję publiczną o starzeniu się.

Media społecznościowe dodatkowo przekształcają dyskurs demograficzny, mieszając memy, ironię, skróty i emocjonalne komentarze. Badania nad reprezentacjami starości pokazują, że w mediach tych często reprodukuje się ageistowskie schematy: przedstawia osoby starsze jako jednorodną, bezradną i ekonomicznie kosztowną grupę. W analizie 1200 tweetów stwierdzono przewagę tematów zdrowotno-opiekuńczych i języka kreującego obraz „bezsilnych” seniorów (Makita i in., 2021). Raport WHO (2021a) ujmuje ageizm jako powszechny wzorzec myślenia, emocji i praktyk dyskryminacyjnych związanych z wiekiem i identyfikuje strategiczne obszary interwencji (edukacja, prawo/polityki, kontakty międzypokoleniowe) jako skuteczne w redukcji uprzedzeń – także w sferze komunikacji.

Tabela 1

Ramy kwestii demograficznej w polskich mediach – wybrane przykłady

Rama (framing)	Opis	Przykład nagłówka (leadu)	Źródło
Alarmistyczna / egzysten- cjalna	kryzys jako zagro- żenie istnienia narodu, dramatyzacja trendów	<i>Polska wymiera. Ekspert: w pewnym momencie zaczęli- śmy się naprawdę bać</i>	Gruszka, 2025
		<i>Gorzej niż źle. W tym tempie zostanie nas w Polsce 10 milionów</i>	TVP Info, 2025
Alarmistycz- na – dane szokujące	podkreślanie rekordo- wo niskiej dzietności i prognoz depopulacji	<i>Kryzys demograficzny w Polsce. „To szokująco niska liczba”</i>	Polska Agencja Prasowa, 2025
		<i>GUS opublikował dane demo- graficzne za 2023 rok. Nie jest źle. Jest tragicznie</i>	Ditrich, 2024
		<i>Polska traci mieszkańców. GUS podaje alarmujące dane</i>	Dachnij, 2025
Rankingowa – najniżej w UE	pozycjonowanie Polski w statystykach Unii Europejskiej	<i>Poland’s fertility rate falls to lowest level in EU</i>	TVP World, 2025
Data-driven / analityczna	neutralny ton, kontekst europejski, liczby	<i>Poland’s fertility rate fell to new low in 2024</i>	Notes from Poland, 2025
		<i>GUS: W 2023 r. liczba ludności Polski wyniosła 37 mln 637 tys. osób</i>	Kropiwiec, 2024
Pronata- listyczno- -moralna (kampania)	akcent na wartoś- ciach rodzinnych, presja na kobiety	<i>Zdążyła z karierą i podróżami</i>	Fundacja Mamy i Taty, 2015b
Krytyka kam- panii (meta- rama)	analiza oderwania od realiów, memetyzacja	<i>Branża reklamowa krytykuje „Nie odkładaj macierzyństwa na potem”: oderwana od rea- liów, uprzedmiotawia kobiety i dzieci</i>	Goczał, 2015
Infotainment / memetyzacja	temat jako mem, ironia, viral	<i>„Nie odkładaj macierzyństwa na potem”, czy o taki rozgłos chodziło?</i>	Interaktywnie. com, 2015
Biomedycz- na / zegar biologiczny	ostrzeganie przed niepłodnością, medy- kalizacja	<i>Nie odkładaj macierzyństwa na potem</i>	Fundacja Mamy i Taty, 2015a

Źródło: Opracowanie własne.

OECD (2021) zwraca uwagę, że w środowisku cyfrowym rośnie ryzyko dezinformacji i uproszczeń, co zwiększa potrzebę tworzenia zrozumiałych wizualizacji danych. Potencjał demokratyzacji narracji w mediach społecznościowych istnieje – głosy seniorów, młodych rodziców, migrantów i opiekunów mogą przełamywać dominujące ramy, jeśli instytucje wspierają je strategiami komunikacji inkluzywnej (językiem niedyskryminującym, dostępnością treści, dialogiem) oraz edukacją medialną. Wnioski JRC (Kajander i in., 2024) sugerują tworzenie antyageistowskich przewodników językowych, testowanie przekazów na zróżnicowanych grupach i publikowanie scenariuszy wraz z informacją o niepewności – co w demografii ma kluczowe znaczenie dla zaufania.

W polskiej infosferze silnie obecne są ramy alarmistyczne i moralizujące, co zwiększa emocje i widoczność, lecz może ograniczać debatę o potencjalnych rozwiązaniach i sprzyjać stereotypizacji (m.in. ageizm wobec seniorów lub presja normatywna wobec młodych dorosłych). Przykłady dyskursu alarmistycznego w kontekście kampanii społecznych i informacyjnych zebrano w formie tabeli na s. 89. Analizy JRC i WHO zalecają unikanie katastroficznych metafor, prezentowanie scenariuszy z uwzględnieniem niepewności, a także język antyageistowski. Należy wzmacniać ramy wyjaśniające, które pozycjonują Polskę na tle porównawczym Unii Europejskiej, ale bez wskazywania miejsca w rankingu jako elementu stygmatyzującego. Właściwym punktem odniesienia są dane Głównego Urzędu Statystycznego i Eurostatu oraz rzetelne omówienia wielkości liczbowych.

Polityka publiczna i komunikacja instytucjonalna

W obliczu utrwalającego się spadku dzietności w Polsce i w Unii Europejskiej polityka publiczna coraz częściej łączy instrumenty materialne (transfery, usługi) z komunikacją instytucjonalną, która ma na celu kształtowanie norm i zachowań sprzyjających dzietności, aktywności seniorów oraz integracji migrantów. Z praktyki międzynarodowej wynika, że komunikacja publiczna powinna być strategiczna, oparta na danych, ewaluowana i wolna od języka stygmatyzującego, aby zwiększać zaufanie i skuteczność polityk (OECD, 2021).

OECD wskazuje, że komunikacja rządowa, odróżniana od komunikacji partyjnej, jest funkcją służby publicznej: informuje, słucha i odpowiada, wspiera projektowanie i wdrażanie polityk, przeciwdziałanie dezinformacji oraz wzmacnianie dialogu obywatelskiego. Organizacja rekomenduje m.in. profesjonalizację struktur, zarządzanie oparte na dowodach, pomiar wpływu i reagowanie na zniekształcanie faktów. Równocześnie WHO i JRC podkreślają, że narracje o demografii powinny unikać ageizmu i alarmistycznych metafor (typu *silver*

tsunami), ponieważ nasilają one uprzedzenia i zniechęcają do zaangażowania społecznego.

OECD proponuje, by komunikację publiczną traktować jako integralną funkcję polityki publicznej, a nie jedynie narzędzie PR – z akcentem na dowodowy charakter przekazu, partycypację (dwukierunkową komunikację z obywatelami) i szybkie korygowanie mitów i nieścisłości. W przypadku demografii oznacza to chociażby publikowanie transparentnych założeń prognoz, wizualizacji niepewności oraz scenariuszy, a także tłumaczenie kompromisów politycznych (np. między wiekiem emerytalnym, składkami, imigracją i produktywnością). Komunikacja kwestii demograficznych powinna być również inkluzywna i dostępna: testowana na odbiorcach o zróżnicowanych kompetencjach cyfrowych i językowych, zgodna ze standardami dostępności oraz wolna od stereotypów wiekowych. Wytyczne OECD dotyczące komunikacji inkluzywnej uzupełniają rekomendacje WHO (2021b) i JRC (Kajander i in., 2024) – chodzi o unikanie metafor katastroficznych, promowanie pozytywnych, realistycznych reprezentacji starzenia się.

Kampanie społeczne w obszarze demografii pełnią funkcje informacyjne (wyjaśnianie trendów i skutków), normatywne (promowanie pożądanych zachowań) oraz deliberacyjne (zapraszanie do debaty). W literaturze przedmiotu komunikacja publiczna jest traktowana jako instrument polityki: może zmieniać zachowania tylko wtedy, gdy będzie spójna z innymi interwencjami (w dziedzinach typu mieszkalnictwo, rynek pracy, usługi opiekuńcze), oparta na danych i prowadzona językiem inkluzywnym, bez stygmatyzacji grup (np. kobiet bezdzietnych, osób starszych czy migrantów) (Serafin, 2013, s. 137).

Przykładem kampanii, która wywołała szeroką debatę i krytykę ze strony części środowisk komunikacyjnych, była wspomniana kampania „Nie odkładaj macierzyństwa na potem” Fundacji Mamy i Taty, akcentująca biologiczne i społeczne koszty późnego rodzicielstwa. Przekaz oceniał macierzyństwo jako „szczerą wartość”, a także problematyzował antykoncepcję hormonalną. Spotkał się z negatywnym odbiorem ze względu na oderwanie od realiów oraz potencjalne skutki stygmatyzujące, co wywołało liczne metakomentarze i memy w mediach społecznościowych (TVN24, 2015).

Pozytywny wydźwięk mają natomiast kampanie senioralne towarzyszące programom „Aktywni+” i „Senior+”. Choć nie funkcjonują pod jednym hasłem parasolowym, wspierają programy rządowe i samorządowe promujące aktywność, włączenie cyfrowe i partycypację osób w wieku 60+. Przykłady obejmują serwisy informacyjne (Senior.gov.pl), konkursy grantowe, lokalne akcje edukacyjne czy wydarzenia (np. Senioralia, inicjatywa „Głos Seniora”) (Stowarzyszenie MANKO, 2024). W warstwie komunikacyjnej kładzie się nacisk na niestereotypowe ujęcie starości i przełamywanie barier uczestnictwa.

Kampanie są zatem efektywne, gdy łączą wiarygodny, niealarmistyczny przekaz z realnymi możliwościami działania (np. dostęp do żłobka, mieszkania)

oraz gdy są spójne z politykami sektorowymi. Należy zatem mierzyć rezultaty (zachowań, postaw, dotarcia z przekazem), segmentować odbiorców i sprawiać, by instytucje były zdolne do reagowania na dezinformację. Jeśli chodzi o starość, treści medialne wzmacniające ageizm obniżają dobrostan i partycypację grup 60+, co zmniejsza skuteczność kampanii.

Obecnie zauważalne jest jednak wielorakie ryzyko typowe dla polskich kampanii demograficznych, przede wszystkim brak spójności przekazu między podmiotami (ministerstwami, samorządami, NGO) oraz nadmierna emocjonalizacja (poczucie winy, presja) w połączeniu z niedostateczną inkluzywnością (pomijaniem zróżnicowanych modeli życia). Przykład Fundacji Mamy i Taty pokazał, że komunikaty pouczające i kategoryzujące (kto „zdążył” lub „nie zdążył”) wzmagają polaryzację i memetyzację, a nie dyskusję o barierach systemowych. Ponadto ramy moralizujące, brak ujęcia ról mężczyzn oraz oderwanie od realiów społeczno-ekonomicznych skutkowało ostrą krytyką i trywializacją przekazu.

Warto również przywołać strategiczne dokumenty i programy, które konstytuują polską politykę publiczną i komunikację instytucjonalną w kwestiach demograficznych:

1. *Strategia Demograficzna 2040* (Uchwała, 2022). Została ona przyjęta przez Radę Ministrów jako dokument polityki publicznej. Identyfikuje cele i kierunki interwencji (m.in. mieszkalnictwo, łączenie pracy z opieką, usługi), a w części wdrożeniowej przewiduje dużą rolę samorządów i NGO. W toku konsultacji środowiska naukowe (Polska Akademia Nauk, Szkoła Główna Handlowa) zwracały uwagę na potrzebę mocniejszego osadzenia rozwiązań w dowodach i lepszej koordynacji międzyresortowej.
2. Program wieloletni „Aktywni+” (2021–2025) (MRPiPS, 2020). Finansuje działania NGO i partnerów lokalnych zwiększające uczestnictwo społeczne, włączenie cyfrowe i przygotowanie do starości. Towarzyszą mu działania informacyjne (poradniki, wydarzenia), które – w najlepszych praktykach – odwołują się do zasady antyageistowskich ram komunikacyjnych i promocji sprawczości seniorów (MRiPS, 2020).
3. Program „Senior+” (2021–2025) (MRPiPS, 2021). Rozbudowuje sieć dziennych domów i klubów „Senior+”, a komunikacja (przez strony programowe, serwisy senioralne) skupia się na dostępie, ofercie oraz efektach lokalnych. Elementem przekazu jest normalizacja aktywności ruchowej, edukacyjnej i kulturalnej w późnej dorosłości, co wspiera zmianę społecznych wyobrażeń o osobach starszych (DPS KPRM, b.d.).
4. Program „Korpus Wsparcia Seniorów” (MRPiPS, 2025). Koncentruje się na usługach sąsiedzkich i teleopiece (opaski bezpieczeństwa, urządzenia bezpieczeństwa), a równolegle realizowane są komunikaty informacyjne na poziomie rządowym i lokalnym (nabory, instrukcje, *case studies*), co poprawia widoczność i zrozumienie oferty wśród adresatów.

W polskiej infosferze demograficznej występuje zauważalne rozproszenie komunikatów między resortami, samorządami i NGO. OECD (2021) rekomenduje wzmocnienie *governance* – czyli zarządzania partycypacyjnego i usieciowionego – w komunikacji (ustalenie standardów, koordynację międzyresortową) oraz wdrożenie podejścia *data-driven* i ewaluacji efektów, co redukuje niespójność i zwiększa zaufanie. Zalecana jest zatem komunikacja wolna od ageizmu – unikanie katastroficznych metafor („demograficzne tsunami”), wykluczania oraz homogenizacji grup wiekowych, a preferowanie neutralnych, sprawczościowych ram, w których kładzie się nacisk na aktywne starzenie się i współzależność pokoleń. W badaniach JRC stwierdzono związek ageistowskiego przekazu z obniżeniem dobrostanu i poczucia przynależności u osób starszych (Kajander i in., 2024).

Spółeczne konsekwencje narracji demograficznych

Sposób komunikowania kwestii demograficznych w mediach, polityce publicznej i dyskursie eksperckim nie ogranicza się do informowania o danych, lecz współkonstruuje rzeczywistość społeczną: definiuje problemy, hierarchizuje rozwiązania i aktywuje określone emocje i postawy (lęk, poczucie winy, bezradność lub sprawczość). Ujęcia porównawcze oraz rekomendacje OECD dotyczące komunikacji publicznej sugerują, że ramy alarmistyczne i deficyt przekazów opartych na dowodach osłabiają zaufanie i gotowość do współdziałania, podczas gdy komunikacja inkluzywna, ewaluowana i *evidence-based* wzmacnia legitymizację polityk i partycypację.

Jedną z najważniejszych konsekwencji stosowania alarmistycznych ram komunikacyjnych oraz ageistowskich metafor jest stygmatyzacja i stereotypizacja. Materiały III Kongresu Demograficznego dokumentują trwałość ram kulturowych, w których osoby starsze bywają przedstawiane jako bierni beneficjenci świadczeń lub koszt dla systemów zabezpieczenia społecznego – co normalizuje marginalizację ich głosu w debacie. Równocześnie autorzy tychże publikacji wskazują na duże zróżnicowanie potrzeb i potencjału seniorów oraz postulują rezygnację z homogenizacji kategorii wieku (Hrynkiewicz i Halicka, red., 2022; Hrynkiewicz, red., 2023; Szczepaniak-Sienniak, red., 2023). Dane sondażowe Centrum Badania Opinii Społecznej (2016) pokazują, że seniorzy są narażeni na dyskryminowanie w przestrzeni publicznej (32%) i w ochronie zdrowia (21%), potwierdza się więc praktyczny wymiar stygmatyzacji. Choć badanie jest starsze, jego tezy pozostają spójne z najnowszymi wytycznymi antyageistowskimi WHO (Zimnica-Kuzioła, 2025, s. 10–12).

Kolejną warstwę analizy stanowi bezdzietność i małodziejność w ramie moralizującej. Na poziomie narracji publicznych i kampanii społecznych wybory

prokreacyjne – zwłaszcza kobiet – bywają wartościowane normatywnie, co wzmacnia presję społeczną i poczucie winy oraz zaciemnia strukturalne uwarunkowania dzietności (mieszkalnictwo, stabilność pracy, zdrowie reprodukcyjne). Zamiast redukcjonizmu normatywnego w kongresowej i przeglądowej literaturze przedmiotu rekomenduje się ramy uwzględniające heterogeniczność trajektorii rodzinnych oraz kontekst usług publicznych (edukacji, opieki, mieszkalnictwa) (Hrynkiewicz, red., 2023, s. 44–47).

Emocjonalność przekazu generuje swoisty paraliż poznawczy, ponieważ narracje katastroficzne („zapaść demograficzna”, „wyludnianie się Polski”) mogą wywoływać wyuczoną bezradność i wycofanie się z debaty, zwłaszcza gdy nie towarzyszą im realistyczne ścieżki działania. Piotr Szukalski (2024, s. 123–125) zwraca uwagę, że operowanie pojęciem „bezpieczeństwo demograficzne” w tonie alarmu skłania do esencjalizacji i upraszczania zagrożeń, zamiast sprzyjać analitycznemu namysłowi nad mechanizmami i adekwatnymi politykami. Nadmierna dramatyzacja może zmniejszać skuteczność polityk i zaufanie do instytucji.

Warto również przywołać zjawisko polegające na tym, że w warunkach niestabilności mieszkaniowej i ekonomicznej młodzi dorośli odraczają standardowe kamienie milowe życia rodzinnego, co narracje alarmistyczne tylko potęgują, pomijając bariery strukturalne. Empiryczne ujęcia owej kohorty (Szczepaniak-Sienniak, red., 2023) oraz badania sytuacji finansowej młodych (Biuro Informacji Kredytowej, 2024) potwierdzają napięcia między pragnieniami a realiami (dotyczącymi m.in. rynku mieszkaniowego i jakości zatrudnienia), na które reakcją powinno być projektowanie ram komunikacyjnych opartych na dowodach (*evidence-based frames*) oraz interwencji w sferze usług i polityce mieszkaniowej – zamiast moralizowania.

Analizy jakościowe relacji międzypokoleniowych pokazują ambiwalencję: równoczesną obecność solidarności i napięć, przy czym przekazy medialne potrafią wyodrębiać wątek konfliktu interesów (np. młodzi płacą za emerytów), osłabiając „mosty” między grupami. W najnowszych badaniach (Romanowska, 2024) proponuje się koncept ambiwalencji międzygeneracyjnej, który lepiej oddaje wieloznaczność tych relacji niż binarne podejście „antagonizm kontra harmonia”. Nakłada się na to polaryzacja systemu medialnego w Polsce, diagnozowana w raportach międzynarodowych (Makarenko, 2024; Media Freedom Rapid Response, 2024), która sprzyja „konfliktowemu” ramowaniu tematów i utrudnia deliberację opartą na liczbach i rozwiązaniach.

Polaryzacja przekazów demograficznych, w tym obarczanie winą konkretnych grup wiekowych, osłabia zaufanie poziome i gotowość do kompromisu politycznego, co nie służy wdrażaniu długofalowych reform (np. w mieszkalnictwie, na rynku pracy, w opiece długoterminowej). Rekomendacje sieci Media Freedom Rapid Response (2024) dotyczące depolityzacji mediów oraz przejrzystości reguł w sferze publicznej są tu istotnym kontekstem: pluralizm i rzetelność komunikatu

stanowią warunek sensownej rozmowy o kwestiach demograficznych, wolnej od wskazywania jednostkowych winnych.

Postrzeganie przyszłości i zaangażowanie obywatelskie

Pesymistyczne, oskarżycielskie narracje demograficzne, które nie proponują kierunków działań, sprzyjają spadkowi zaufania do instytucji i wycofywaniu się z partycypacji (syndrom „nic się nie da zrobić”). OECD (2021) pokazuje, że jakość i styl komunikacji publicznej korelują z gotowością obywateli do wspierania polityk i współdziałania; tymczasem krajobraz medialny w Polsce jest spolaryzowany, co komplikuje budowę wspólnych ram interpretacyjnych. W tym kontekście programowa rola Rządowej Rady Ludnościowej (odpowiadającej za cykliczne raporty i dialog międzyresortowy) może działać jako stabilizator poznawczy – o ile przekaz pozostanie empiryczny i będzie redukował alarmizm. Badania i sprawozdania Rady (RRL, b.d.) oraz opracowania GUS (2023) pełnią funkcję swoistych repozytoriów danych i faktów, ale ich przekładanie się na mobilizację zależy od sposobu opowiadania: czy oprócz diagnozy pojawiają się scenariusze, koszty, korzyści i ścieżki dojścia do realizacji celów polityki demograficznej (np. w obszarze mieszkalnictwa, usług opiekuńczych, zdrowia reprodukcyjnego, integracji migrantów). Gdy tak się dzieje, maleje ryzyko utraty zaufania i rośnie partycypacja (poprzez konsultacje, wolontariat, działania lokalne).

W świetle powyższych ustaleń rekomendowana jest zmiana dominujących narracji, która polegałaby na odejściu od katastrofizmu ku dialogowi, od stygmatyzacji ku inkluzji, od konfliktu ku współpracy. WHO i JRC zalecają operacjonalizację antyageistowskiego języka (neutralne terminy, unikanie metafor katastroficznych, prezentację heterogeniczności grup wiekowych), OECD zaś postuluje profesjonalizację komunikacji publicznej: oparcie jej na danych, segmentacji odbiorców, testowaniu rozwiązań i ewaluacji wpływu (w tym na postawy i zachowania), co zwiększa sprawczość obywatelską i efektywność polityk.

Zakończenie

Starzenie się ludności oraz utrwalająca się niska dzietność w Polsce i w Unii Europejskiej są faktami dobrze udokumentowanymi statystycznie, lecz ich społeczny sens w dużej mierze jest kształtowany przez sposób, w jaki o demografii opowiadają instytucje i media. Z badań nad komunikacją publiczną wynika,

że styl i jakość przekazu mogą wzmacniać lub osłabiać zaufanie, wpływać na postrzeganie ryzyka i gotowość do działania. Jednocześnie opracowania poświęcone starzeniu się i ageizmowi ostrzegają, że alarmistyczne, stygmatyzujące ujęcia wzmacniają napięcia społeczne. Dlatego oprócz instrumentów polityki (transferów, usług, regulacji) potrzebna jest kompetentna, etyczna i ewaluowana komunikacja demograficzna.

Z perspektywy nauk o komunikacji społecznej i mediach pożądane są narracje włączające, niestygmatyzujące i oparte na dowodach empirycznych. WHO rekomenduje unikanie katastroficznych metafor („tsunami starości”), homogenizacji grup i wykluczania. Komisja Europejska wskazuje, że ageistowskie ramy w mediach obniżają dobrostan i partycypację osób starszych; według OECD komunikacja strategiczna i ewaluowana zwiększa skuteczność polityk oraz zaufanie do instytucji. W praktyce oznacza to przejście od moralizowania do dialogu i rozwiązań, od poszukiwania „winnych” do „mostów” między grupami.

Polityka demograficzna okaże się efektywna wtedy, gdy instrumenty finansowe i usługowe będą spójne z przemyślaną strategią komunikacyjną. Ujęcia esencjalizujące (np. redukovanie przyczyn niskiej dzietności do postaw jednostek) nie generują zmiany, gdyż pomijają bariery strukturalne i właściwe ramowania w przestrzeni publicznej (*public framing*). Zauważyć można zatem potrzebę osłabienia alarmującego tonu przekazu oraz konkretyzacji rozwiązań z uwzględnieniem zróżnicowania terytorialnego i międzypokoleniowego. Warto też podkreślić, że w spolaryzowanym systemie medialnym odpowiedzialna narracja wymaga zarówno kompetencji nadawców, jak i warunków systemowych sprzyjających pluralizmowi i rzetelności. Stabilne reguły ładu medialnego służą dyskusji, a nie konfliktowemu ramowaniu wątków demograficznych. W tym sensie profesjonalizacja komunikacji publicznej powinna stać się komplementarna wobec działań *stricte* demograficznych.

Bibliografia

- Biuro Informacji Kredytowej. (2024). *Młodzi dorośli: podejście do finansów i zadłużenia. Raport z badania młodych Polaków w wieku 18–35 lat*. <https://media.bik.pl/informacje-prasowe/830129/mlodzi-dorosli-podejscie-do-finansow-i-zadluzenia-to-raport-z-badania-mlodych-polakow-w-wieku-18-35-lat>
- Brzozowski, J., Majka, M., Szymańska, J., Ułasiński, C. (2015). Determinanty migracji powrotnych do Polski na poziomie regionalnym po 2004 roku. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 156(2), 9–29.

- Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS). (2016). *Czy osoby starsze są w naszym społeczeństwie dyskryminowane?* Komunikat z badań nr 164/2016. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_164_16.PDF
- Dachnij, K. (2025). *Polska traci mieszkańców. GUS podaje alarmujące dane.* <https://kobieta.onet.pl/wiadomosci/polska-traci-mieszkancow-gus-podaje-alarmujace-dane/zjsv74y>
- Departament Polityki Senioralnej Kancelarii Prezesa Rady Ministrów (DPS KPRM). (b.d.). Pobrane 28 października 2025 z: *Program „Senior +”*. https://senior.gov.pl/program_senior_plus
- Ditrich, R. (2024). *GUS opublikował dane demograficzne za 2023 rok. Nie jest źle. Jest tragicznie.* Forsal.pl. <https://forsal.pl/gospodarka/demografia/artykuly/9419396,gus-opublikowal-dane-demograficzne-za-2023-rok-nie-jest-zle-jest-tra.html>
- Entman, R.M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>
- European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs. (2024). *2024 ageing report: Economic and budgetary projections for the EU member states (2022–2070)* (Institutional Paper 279). Publications Office of the European Union. https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/2024-ageing-report-economic-and-budgetary-projections-eu-member-states-2022-2070_en
- Eurostat. (2025a). *Fertility statistics*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Fertility_statistics
- Eurostat. (2025b). *Population structure and ageing*. <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?oldid=661901>
- Fundacja Mamy i Taty. (2015a). *Nie odkładaj macierzyństwa na potem.* <https://serwisrodzinny.pl/malzenstwo-droga-naszego-zycia-2/>
- Fundacja Mamy i Taty. (2015b). *Zdążyła z karierą i podróżami.* <https://kampaniespoleczne.pl/zdazyla-z-kariera-i-podrozami/>
- Gałązka, A., Szukalski, P. (red.). (2024). *Demograficzne zróżnicowanie przestrzenne Polski*. Rządowa Rada Ludnościowa (RRL). [https://rrl.stat.gov.pl/Files/pozostale/demograficzne_zroznicowanie_przestrzenne_polski%20\(4\).pdf](https://rrl.stat.gov.pl/Files/pozostale/demograficzne_zroznicowanie_przestrzenne_polski%20(4).pdf)
- Główny Urząd Statystyczny (GUS). (2023). *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2022 r.* <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/osoby-starsze/osoby-starsze/sytuacja-osob-starszych-w-polsce-w-2022-roku,2,5.html>
- Główny Urząd Statystyczny (GUS). (2024a). *Prognoza ludności na lata 2023–2060.* <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosci/prognoza-ludnosci-na-lata-2023-2060,11,1.html>
- Główny Urząd Statystyczny (GUS). (2024b). *Sytuacja demograficzna Polski do 2023 r.* <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/sytuacja-demograficzna-polski-do-2023-roku,40,4.html>
- Główny Urząd Statystyczny (GUS). (2025). *Trwanie życia w 2024 r.* <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/trwanie-zycia/trwanie-zycia-w-2024-r,2,19.html>
- Goczał, B. (2015). *Branża reklamowa krytykuje „Nie odkładaj macierzyństwa na potem”: oderwana od realiów, uprzedmiotawia kobiety i dzieci.* <https://www.wir>

- tualnemedial.pl/branza-reklamowa-krytykuje-nie-odklada-macierzynstwa-na-potem-oderwana-od-realiow-uprzedmiotawia-kobiety-i-dzieci,7173205991811201a
- Grabowska-Lusińska, I., Okólski, M. (2008). *Migracja z Polski po 1 maja 2004 r.: jej intensywność i kierunki geograficzne oraz alokacja migrantów na rynkach pracy krajów Unii Europejskiej*. Centre of Migration Research, Uniwersytet Warszawski. https://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2016/11/033_91____.pdf
- Gruszka, P. (2025). *Polska wymiera. Ekspert: w pewnym momencie zaczęliśmy się naprawdę bać*. <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/polska-wymiera-ekspert-w-pewnym-momencie-zaczelismy-sie-naprawde-bac/8cxglhj>
- Hryniewicz, J. (red.). (2023). *Polska XXI wiek – wyzwania demograficzne. III Kongres Demograficzny w Polsce 2022* (Materiały z III Kongresu Demograficznego, cz. 18). Rządowa Rada Ludnościowa, Główny Urząd Statystyczny. https://rrl.stat.gov.pl/Files/III-kongres-demograficzny/polska_XXI_wiek_wyzwania_demograficzne_internet-11viii.pdf
- Hryniewicz, J., Halicka, M. (red.). (2022). *Niesamodzielną starość* (Materiały z III Kongresu Demograficznego, cz. 2). Rządowa Rada Ludnościowa, Główny Urząd Statystyczny. [https://rrl.stat.gov.pl/Files/III-kongres-demograficzny/02_kd_niesamodzielną_starość_internet.pdf](https://rrl.stat.gov.pl/Files/III-kongres-demograficzny/02_kd_niesamodzieln%C5%82a_staro%C5%82c_internet.pdf)
- Interaktywnie.com. (2015). „Nie odkładaj macierzyństwa na potem”, czy o taki rozgłos chodziło?. <https://interaktywnie.com/biznes/artykuly/trendy/nie-odklada-macierzynstwa-na-potem-czy-o-taki-rozglos-chodzilo-251115>
- Kajander, N., Meyer-Wyk, F., Pasztor, Z., Seiger, F. (2024). *Shifting perspectives: Addressing ageism in media narratives*. European Commission, Joint Research Centre. https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC138090/JRC138090_01.pdf
- Kropiwek, K. (2024). *GUS: W 2023 r. liczba ludności Polski wyniosła 37 mln 637 tys. osób*. <https://dziennik.com/gus-w-2023-r-liczba-ludnosci-polski-wyniosla-37-mln-637-tys-osob/>
- Lakoff, G., Johnson, M. (1980). Conceptual metaphor in everyday language. *The Journal of Philosophy*, 77(8), 453–486. <https://doi.org/10.2307/2025464>
- Lakoff, G., Johnson, M. (2023). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
- McCombs, M.E., Shaw, D.L. (1972). The agenda-setting function of mass media. *Public Opinion Quarterly*, 36(2), 176–187. <https://doi.org/10.1086/267990>
- Makarenko, V. (2024). *Digital News Report 2024 – Poland: Depoliticising Poland’s media landscape*. Reuters Institute for the Study of Journalism. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2024/poland>
- Makita, M., Mas-Bleda, A., Stuart, E., Thelwall, M. (2021). Ageing, old age and older adults: A social media analysis of dominant topics and discourses. *Ageing & Society*, 41(2), 247–272. <https://doi.org/10.1017/S0144686X19001016>
- Media Freedom Rapid Response (MFRR). (2024). *Depoliticizing Poland’s media landscape: Assessing the progress of media reform in 2024*. International Press Institute. <https://www.mfrr.eu/wp-content/uploads/2024/12/MFRR-Poland-Report-2024.pdf>

- Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej (MRiPS). (2020). „Aktywni+”. *Ministerstwo ogłasza nowy program dla seniorów*. <https://www.gov.pl/web/rodzina/aktywni-ministerstwo-oglasza-nowy-program-dla-seniorow>
- Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (MRPiPS). (2020). *Program wieloletni na rzecz Osób Starszych „Aktywni+” na lata 2021–2025*. <https://www.gov.pl/web/rodzina/program-wieloletni-na-rzecz-osob-starszych-aktywni-na-lata-20212025>
- Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (MRPiPS). (2021). *Program wieloletni „Senior+” na lata 2021–2025*. <https://www.gov.pl/web/rodzina/program-wieloletni-senior-na-lata-2021-2025>
- Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (MRPiPS). (2025). *Program „Korpus Wsparcia Seniorów” na 2025 rok*. <https://www.gov.pl/web/rodzina/program-korpus-wsparcia-seniorow-na-2025-rok>
- Notes from Poland. (2023). *Poland’s population to shrink 23% by 2100 and old-age dependency ratio to double*. <https://notesfrompoland.com/2023/04/20/polands-population-to-shrink-23-by-2060-and-old-age-dependency-ratio-to-double/>
- Notes from Poland. (2025). *Poland’s fertility rate fell to new low in 2024*. <https://notesfrompoland.com/2025/06/02/polands-fertility-rate-fell-to-new-low-in-2024/>
- Novikova, K. (2016). „Mohair berets”: Media representations of elderly right-wing women and aestheticization of age in Poland. W: M. Köttig, R. Bitzan i A. Petö (red.), *Gender and far right politics in Europe* (s. 207–219). Springer. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-43533-6_14
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2021). *OECD report on public communication: The global context and the way forward*. https://www.oecd.org/en/publications/oecd-report-on-public-communication_22f8031c-en.html
- Polska Agencja Prasowa. (2025). *Polska wymiera. Ekspert alarmuje o „szokująco niskiej” dietności*. <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/kryzys-demograficzny-w-polsce-to-szokujaco-niska-liczba/ve8xzg9>
- Romanowska, M. (2024). Ambiwalencje międzypokoleniowe w Polsce: wyzwania relacyjne w starzejącym się społeczeństwie. *Studia Socjologiczne*, 4(255), 53–80. <https://doi.org/10.24425/sts.2024.152853>
- Rządowa Rada Ludnościowa (RRL). (2024). *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2022–2023*. https://rrl.stat.gov.pl/Files/raporty/sytuacja_demograficzna_polski_20222023_internet_2.pdf
- Rządowa Rada Ludnościowa (RRL). (b.d.). *Publikacje Rządowej Rady Ludnościowej*. Pobrane 28 października 2025 z: <https://rrl.stat.gov.pl/publikacje>
- Serafin, K. (2013). Skuteczna komunikacja w podmiotach administracji publicznej. *Studia Ekonomiczne*, 141, 136–151.
- Stowarzyszenie MANKO – Głos Seniora. (2024). *Badanie potrzeb społecznych seniorów 2024. Raport*. https://glosseniora.pl/wp-content/uploads/raport_seniorzy.pdf
- Szczepaniak-Sienniak, J. (red.). (2023). *Młodzi dorośli* (Materiały z III Kongresu Demograficznego, cz. 11). Rządowa Rada Ludnościowa, Główny Urząd Statystyczny. https://kd.stat.gov.pl/images/publikacje/Mlodzi_dorosli.pdf

- Szukalski, P. (2024). *Eksploracja demograficzna, depopulacja, masowe migracje. Co oznacza bezpieczeństwo demograficzne w zróżnicowanym ludnościowo świecie?* W: B. Galwas, K.A. Nawrot i K. Prandecki (red.), *Pokój i bezpieczeństwo w obliczu narastających zagrożeń* (s. 111–125). Polska Akademia Nauk.
- Trzpiot, G. (2016). Dynamika zróżnicowania wybranych procesów demograficznych w regionach Polski. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 290, 13–26.
- TVN24. (2015). *Śpieszmy się rodzić dzieci? Nowa kampania budzi kontrowersje*. <https://tvn24.pl/polska/spieszmy-sie-rodzic-dzieci-nowa-kampania-budzi-kontro-wersje-ra549767-ls3304561>
- TVP Info. (2025). *Gorzej niż źle. W tym tempie zostanie nas w Polsce 10 milionów*. <https://www.tvp.info/86550393/demografia-polski-2025-dane-wskazniki-gus-pro-gnozy-liczba-nowych-urodzen-nie-wyrownuje-zgonow-wspolczynnik-dzietnosci-to-103-mniej-niz-polowa-tego-czego-potrzebujemy>
- TVP World. (2025). *Poland's fertility rate falls to lowest level in EU*. <https://tvpworld.com/86227675/polands-fertility-rate-falls-to-lowest-level-in-eu>
- Uchwała nr 224 Rady Ministrów z dnia 15 listopada 2022 r. w sprawie ustanowienia polityki publicznej pt. „Strategia Demograficzna 2040”. M.P. z 2022 r. poz. 1196.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2022). *World population prospects 2022: Summary of results*. <https://www.un.org/development/desa/pd/content/World-Population-Prospects-2022>
- Wilińska, M., Cedersund, E. (2010). „Classic ageism” or „brutal economy”? Old age and older people in the Polish media. *Journal of Aging Studies*, 24(4), 335–343. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2010.07.003>
- World Health Organization (WHO). (2021a). *Global report on ageism*. <https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/demographic-change-and-healthy-ageing/combating-ageism/global-report-on-ageism>
- World Health Organization (WHO). (2021b). *Quick guide to avoid ageism in communication*. <https://www.who.int/publications/m/item/quick-guide-to-avoid-ageism-in-communication>
- Zimnica-Kuzioła, E. (2025). Wprowadzenie. Starość i starzenie się w dyskursie socjologicznym. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 21(2), 6–21. <https://doi.org/10.18778/1733-8069.21.2.01>

Spis treści

Michał Paszkowski: Spór o podmiotowość. Ocena polsko-rosyjskich relacji energetycznych w myśli politycznej Prawa i Sprawiedliwości w trakcie debaty parlamentarnej Sejmu RP IV, VI i VII kadencji)	3
Mateusz Jankowski: Postawy młodych mieszkańców Dąbrowy Górniczej wobec wyzwań miejskich. Analiza problemów społecznych i przestrzennych	15
Dawid Pieniężny: Prawo ekskluzywy jako sposób politycznego wpływu na wybór głowy Kościoła katolickiego. Przypadek konklawe z 1903 r.	31
Katarzyna Czornik: Przemiany polityczno-ustrojowe w Iraku – od monarchii do republiki	41
Dawid Tatańczyk: Pomiędzy strukturą a sekularyzacją: Kościół katolicki na polskiej scenie politycznej	65
Paweł Grzywna: Wybrane kwestie demograficzne w Polsce jako wyzwanie komunikacyjne	83

Table of Contents

Michał Paszkowski: The Dispute over Sovereignty: An Evaluation of Polish-Russian Energy Relations in the Political Thought of the Law and Justice Party during Parliamentary Debates in the IV, VI, and VII Terms of the Polish Sejm	3
Mateusz Jankowski: Attitudes of Young Residents of Dąbrowa Górnicza towards Urban Challenges: Analysis of Social and Spatial Issues	15
Dawid Pieniężny: The Right of Exclusivity As a Means of Political Influence on the Election of the Head of the Catholic Church. The Case of the 1903 Conclave	31
Katarzyna Czornik: Political and Constitutional Changes in Iraq – from Monarchy to Republic	41
Dawid Tatańczyk: Between Structure and Secularization: The Catholic Church in Poland's Political Field	65
Paweł Grzywna: Selected Demographic Issues in Poland as a Communication Challenge	83

Redakcja tekstów w języku polskim / Polish texts copy editing
Katarzyna Szkaradnik

Redakcja tekstu w języku angielskim / English text copy editing
Tomasz Kalaga

Korekta tekstów / Proofreading
Marzena Marczyk

Projekt okładki i przygotowanie do druku / Cover design and preparation for printing
Beata Klyta

Łamanie / Typesetting
Ireneusz Olsza

ISSN 2353-9747

(wersja elektroniczna) / (electronic version)

Wersją referencyjną czasopisma, począwszy od 2018 roku, jest wersja elektroniczna, ukazująca się na platformach: / The reference version of the journal is the electronic version, which appears on the platforms:

Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com

University of Silesia Press – Open Journal System www.journals.us.edu.pl

Czasopismo wcześniej ukazywało się w formie drukowanej z ISSN 1895-3492

This journal was formerly published in print with the following identifier ISSN 1895-3492

Creative Commons

Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach

4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed>

Wydawca / Publishing Office
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Jordana 18, 40-043 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Ark. druk. 6,5. Ark. wyd. 8,0.

Egzemplarz bezpłatny

ISSN 2353-9747

9 772353 974505

Więcej informacji

